

4.28724

3

D O M

I N

S

V

E

T

í

9

2

4

VSEBINA ŠTEVILKE 3.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Ivan Robida: Oči (balada). 106. — Stanko Majcen: Dalja. 111. — Stanko Majcen: Prišla si... 112. — Anton Vodnik: Ne morem spati. 112. — Tine Debeljak: Motiv. 112. — Tine Debeljak: V deževnem nalivu. 112. — Dante Alighieri: La Divina Commedia III. XXI. 117.
- II. **Drama:** Janez Jalen: Srenja. II. 113.
- III. **Pripovedna proza:** Ivan Pregelj: Šmonea. III. Praški Šimen. 97. — France Bevk: Ženske. 107.

PROSVETNA PROZA:

- I. **Članki:** Fr. Mesesnel: František Bílek. 119. — Jos. Mantuani: B. Smetana. 125. — Anton Breznik: Stritarjev slog. 130.
- II. **Literarno-zgodovinske beležke:** Ivan Cankar: Nioba (odlomek). 134.
- III. **Zapiski:** 1. **Slovstvo:** Euripides: Bratski spor (J. D.). 135. — Dr. J. Mencinger: Izbrani spisi (J. Db.). 137. — J. Jurčič: Spisi (J. Db.). 138. — Simon Jenko: Izbrani spisi za mladino (I. P.). 138. — Razprave društva za human. vede I. (Frst.). 138. — Ivan Albreht: Andrej Ternouc. (J. Debevec.) 139. — Dante. (L. Sušnik). 139. — Jože Pahor: Medvladje (J. Lovrenčič). 141. — Rado Murnik: Na Bledu (Ivan Pregelj). 141. — B. Kellermann: Predor (I. Pregelj). 141. — E. Rostand: Cyrano de Bergerac (I. P.). 142. — Jos. Brinar: Lisica zvitorepka (I. P.). 142. — Manica Komanova: Narodne pravljice in legende (I. P.). 142. — Ilka Waštetova: Mejaši (I. P.). 142. — Fr. Erjavec: Kitajske narodne pripovedke (I. P.). 142. — J. Vrchlický: Oporoka lukovškega grajščaka (I. P.). 142. — Ks. Š. Gjalski: Ljubav lajtnanta Milića i druge pripovijesti (I. P.). 142. — Ph. Lebesgue: Pages choisies (L. Sušnik). — 143. — 2. **Gledališče:** Stane Melihar: Drobtina k izgovarjavi na naših odrih. 144.

PLATNICE:

Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

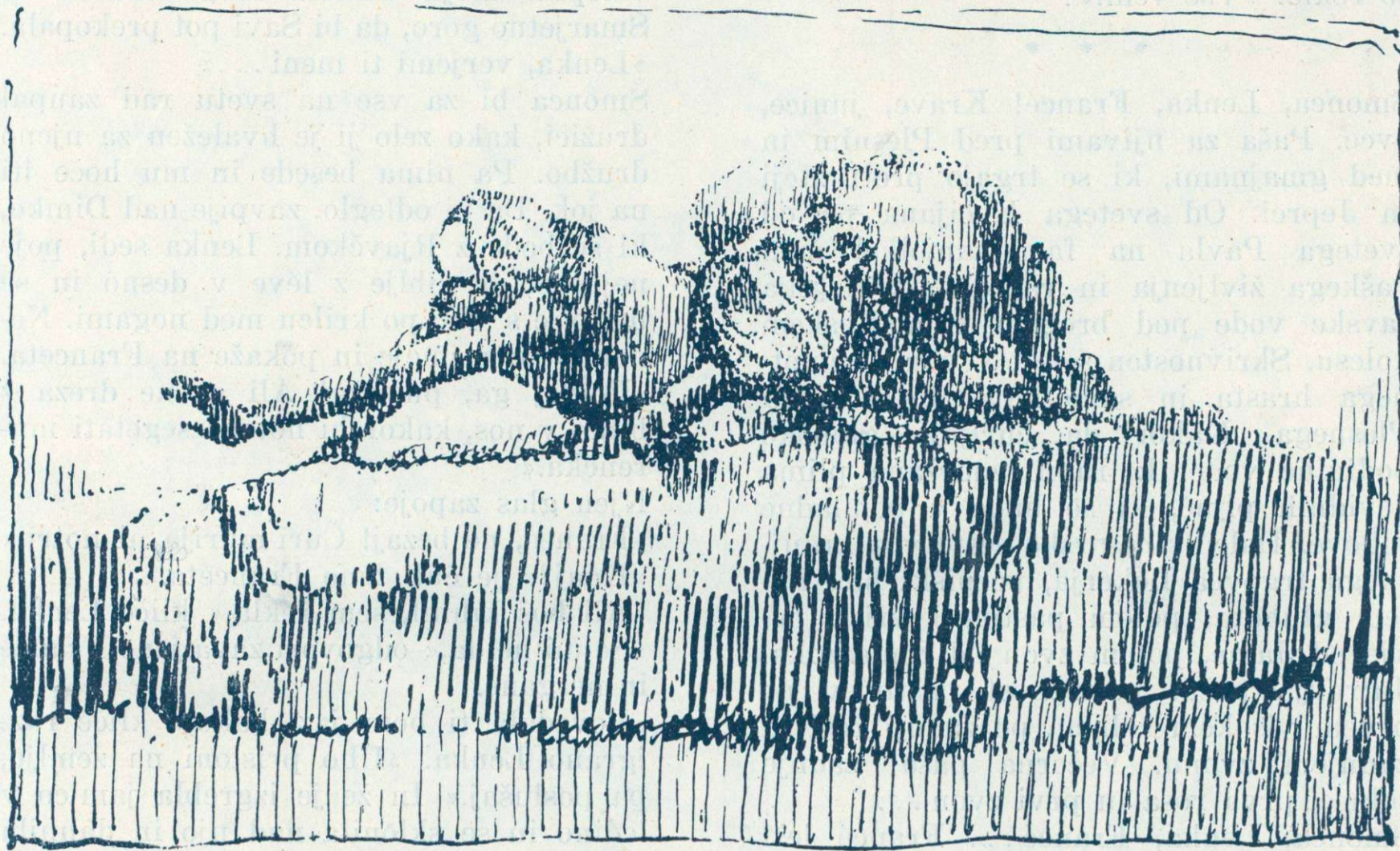
ILUSTRACIJE:

Priloga III.: Fr. Bílek: Groza, sl. 8. — Fr. Bílek: Glas večne domovine, sl. 9. — Fr. Bílek: J. A. Komenský, sl. 10. — Fr. Bílek: Slepci, sl. 11. — Fr. Bílek: Dopolnjeno je! sl. 12. — **Slike v tekstu:** Fr. Bílek: Kaj iščete? str. 97. — Isti: O življenje! str. 99. — Isti: Ječa bolesti je to življenje! str. 101. — Isti: Psalmist, str. 103. — Isti: Ilustracija k Chalupnega J. V. Sladku, str. 113. — Isti: Tudi solnce ima križ, str. 116. — Isti: Drugi padec nebes na zemljo, str. 119. — Isti: Druga stopinja zemlje k nebu, str. 119.

»DOM IN SVET« IZHAJA VSAK DRUGI MESEC. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI. :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA ULICA 10 (PRULE), IN DR. FRANCE STELE (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80.

DOMIN SVET

LETNIK 37. V LJUBLJANI 1. JUNIJA 1924. ŠTEVILKA 3.

»KAJ IŠČETE?« — ONI PA SO MU REKLI: »UČITELJ, KJE STANUJEŠ?«

FR. BÍLEK, CESTA (POT).

ŠMONCA.

IVAN PREGELJ.

III. PRAŠKI ŠIMEN.

Bilo je rojstno leto Blasheta in Neshize v celjski nedeljski šoli, sedmo leto Ferdinanda Dobrotljivega na Dunaju, dvanajsto leto Gregorja XVI. v Rimu. Doba je bila že sedemindvajsetič ime: Metternich, državna modrost: Liegen lassen ist die beste Erledigung. Ljubljana je stala v Ljubljani, a Stanko Vraz je verjel, da so ljubljanski bogoslovci — Dalmatinci. Zato, ker so govorili takrat ob Sotli po ilirsko in pod Dobračem po vse-slavjansko. Ljubljanski posvetnjaki so se zdeli Stanku kao crkva, koju je ostavio Bog. Vozeniški fajmošter Slomšek je tožil, da sedlajo Kranjci kobilu pri repu, Malavahiz je prevajal Bleiweifa. Prvi Slovenec je živel, a molčal. Sedem ur je delal

pri doktorju Crobathu, da je mogel zvečer dve uri presedeti v krčmi pri stari Meti . . . Bilo je »večidel« mrzlo leto, vrabcev odveč, žganje škodljivo, na Češkem običajne povodnji, na Turškem običajna goveja kuga, v Dubrovniku potres in na Španskem kameniten dež. Na Francoskem je mačka dojila podgane, na Nemškem je živel vol iz krompirja. Splošno je veljalo, ker preroka iz Jolsve še ni bilo, da »lepo in prijazno svetega Pavla spreobrnjenje je rodovitnega leta oznanjenje«. Zares so bili »četverčki« na Ogrskem in pri Sv. Lovrencu v Temenici, umrli pa so samo trije: ekscelencija baron Ehrberg v Dolu, ovsiški fajmošter Žemlja in dohtar Maurer . . . V prvem letu Blasheta ino Neshize, v sedmem Ferdinanda Dobrotljivega in v dvanajstem Gregorja XVI. je bil dozorel sedemletni Praški Šimen pod šolmoštrom Janezom Lavrenčičem v

Smledniku mimo plateltofa v učenost dvanajstletnih. Potem je doživel svojo prvo pomlad: svojo prvo rano...

Sv. Krištof na cerkvenem zidu v Drulovki: oči. Ali so rekle: »Ne vidim!«, ali so rekle: »Vse vem!«?

* * *

Šmonca, Lenka, Francé! Krave, junice, ovce. Paša za njivami pred Plesnim in med gmajnami, ki se trgajo proti Meji in Jeprci. Od svetega Kocijana pa od svetega Pavla na fari zamolkel šum vaškega življenja in rahlo zastrta jeka savske vode pod bregom v malinskem kolesu. Skrivnostni šelest v vejah samotnega hrasta in samotnejše breze sredi Plesnega. Kakor da curljajo globoko podtalne vode. Iz ravni zadržana plima nevidnih pljuč, ki se bude v pomladne sokove. Daleč s cesarske ceste voz kranjskega trgovca Lokerja, vozniški bič. Potem gluhoti, potem pastirski vrisk nekje od Jame, potem zvon od Smlednika. Jutranja paša: nestrpnost pastirjev po prvem visokem solncu, po zadnji rosi in zadnjem zvonu. Večerna paša: zadnje solnce, prva rosa in prvi zvon...

Šmonca, Lenka, Francé... Francé leži daleč pod samotno brezo na trebuhu in uživa z očmi po čredi. Dober je in zvest pastir. Lenka in Šmonca pa sta sedla skupaj pod hrast, pozabila na pašo in rijeta v ledino. Kopljeta grobove in nasipata gomile. Deset otrok sta zakopala, deset želodnih zrn iz zadnje jeseni. Deset jih je bilo treba, prav toliko, kolikor je otrok umrlo v vasi tiste mesece pred pašnjo: dva Toneta, dva Janeza, Jurče, Lukec in Markec, Minka, Jerica in Špelica...

Pokopala sta mrličke, pela na gomilah in obrisala solze. Lenka deje:

»Sami križi so z otroki, pa je le hudó, če jih ni.«

»Hudo je, hudó,« veruje Šmonca.

»To bo zdaj pustó pri nas.«

»Pa pri nas, verjemite, mati.«

Toda Lenka ne čuje več. Že ji igrajo vesele, rjave oči. Šmonca se je ves zagledal vanje v čudni sladki grozi. Kakor takrat, ko je držal prvo siničico v roci, strmel v plaho utripajoče očesce, stisnil pretesno k sebi in... umoril.

Mlada blaznost ugasne. Lenka ni sinica in kaj modra je. Pravkar je povedala o zakladu, ki ga je Marija dala in vzela, ker so jo hoteli ljudje opehariti za polovico. Prej nekoč je pokazala, kako se je vstopila divja deklica med Šmarno in Šmarjetno goro, da bi Savi pot prekopala.

»Lenka, verjemi ti meni...«

Šmonca bi za vse na svetu rad zaupal družici, kako zelo ji je hvaležen za njeno družbo. Pa nima besede in mu hoče iti na jok. Da bi odleglo, zavpije nad Dimko, ki se bode z Rjavčkom. Lenka sedi, poje nejasno, se ziblje z leve v desno in se utriplje s šibo po krilcu med nogami. Nenadno se zasmee in pokaže na Franceta. »Poglej ga, pusteža! Ali se ne dreza z bilko v nos, kakor bi hotel izšegetati murenčka.«

Njen glas zapoje:

»Francé, ne bezaj! Čuri-murija ni notri.«

»Kaaj?« je čuti leno Francéta.

»Ali boš kihnil, sem rekla,« kliče Lenka.

»Se mi ne da,« odgovori zavaljeno Francé in ne gane.

»Povedala ti bom jaz, kako,« kliče razigrano Lenka. »Uho prisloni na zemljo, pa poslušaj.« In že je izgrebla jamico v ledino in se sklonila nad njo in dahnila vanjo:

»V uho me piši, Francé!«

Šmonca se zasmee in dvigne bliže.

»Pa da bo tako slišal?« dvomi Šmonca.

»Verjemi ti meni, da je.«

Dekle pokaže na Francéta, ki se je pobral s tal in prihaja bliže. Hipno postoji, kihne.

»Vidiš,« zaraja Lenka. »Že kiha, slišal je. Kaj sem rekla, Francé?«

Francé se ozre po Šmonci, ki je stisnil ustnice. Čudna trpkost mu je zrastle v srce. Za vse na svetu ne bi povedal Francétu, kaj je rekla Lenka. Naj ugane, naj pove sam, če je slišal. Lenka je nejevoljna na Francéta:

»Pustež, kaj zijaš? Povej, če si slišal. Saj si kihnil.«

Francé prikima molče. Šmonci je všeč:

»Slišal pa nič.«

Francé ne trene z očesom. Mirno pogleda Lenko in reče:

»Slišal.«

Lenka je trenutno ob njem. Kar privila se je obenj. Oči ji zevajo od čakanja in nestrpnosti.

»Da veš, Francé?«
 »Kaj ne bi vedel!«
 Molči. Lenka išče nazaj k Šmonci:
 »Saj se le laže. Nič ne ve.«
 »Pa vem.«
 »No, pa povej!«
 »To si rekla, kar vedno. V uho naj te pišem —«

Francé se obrne in gre malomarno, odkoder je prišel. Leže zopet na trebuh in išče za slamico, da bi se drezal v nos. Lenka pa se je našla igraje iz osuplosti in pove:

»Ta je lepa. Skopljimo si vsak svojo luknjico pa se pogovarjajmo.«

Ležijo vsak nad svojim »ušesom« in si dopovedujejo. Zanikajo in pritrjujejo. Lenka je nejevoljna na Šmonco:

»Francéta slišim vse, tebe pa nič.«
 Kako bi slišala. Šmonca je nem. »Lenka, verjemi ti meni...«, je dahnil v zemljo, potem je šel bolno za Francétovo besedo. Tedaj je vzrastel nejevoljen:

»Ti mene slišis, jaz pa tebe nič.«
 »Pustež si,« vzklikne Lenka in se preseli bliže k Francétu.

»Čada je v detelji.«
 »Zato ima trak za vratom kakor Šmončeve ovce.«

»Ti bo že dal, če ga boš pikal.«
 »A kaj. Saj nič ne sliši.«

A Šmonca je slišal in vstal s tal. Pobral je debel oklešček in ga tehta v roki. Ona dva, kakor da ga ne vidita. Očitno se roga Lenka:

»Ta pustež. V nos se dreza s slamico, da bi murenčka izbezal.«

»Nak. Kihnil bo, pa ne zna.«

Za trenotje se zagleda Šmonca za vpitjem nad poljem. Ptice gonijo sovo. Vse polje je polno šuma. Tudi Lenka in Francé sta se vzdramila vanj. Takrat zavihti Šmonca oklešček, da leti in zadene med pleča. Francé se zviže, zagrozi nazaj in v dir za Čado. Lenka pa stoji pred Šmonco.

»Zakaj si ga?«
 »Kaj tebi mar.«

»Pa mi je mar, ti, grdi rokovnjač.«
 Naglo je zgrabila dečka za lase in stresla. Ko je ovil roke okoli njenega pásu, je izpustila. On je podstavil nogo, da je padla.

»Rokovnjač, ti!«

O ŽIVLJENJE!

FR. BÍLEK: VZKLIKI SV. TEREZIJE.

Za ramena jo je stisnil k tlom.
 »Pusti me.«
 »Nočem!«
 »Francé, pomagaj!«
 Strašna žalost se je vnela v Šmonci. Lenko tišči za vrat v zeleno grudo. Dekle je ugriznilo in praska.

»Ti, mene?«
 »Francé!«

V Šmonci je bolna blaznost. Stiska za grlo, strmi. Plahe, zevajoče vprašujejo Lenkine oči. Siničje. Stisnil bi strašno, do smrti...

»Šmon...ca?«
 Izpustil je in se stresel po vsem telesu. Lenka se je mirno dvignila, zakašljala in pljunila. Potem je pogledala in rekla mirno:

»Kri.«
 Šmonca je zajokal od strašne žalosti. Mirno se je obrnila Lenka k njemu:

»Rokovnjač, da veš, nisi, a pasla s teboj ne bom več.«

Gre vstran, išče za Francétom in začne zganjati živino proti vasi. Francé se je ozrl po Šmonci, a gre nato z Lenko. Samotno žene daleč za njima Šmonca. Lenka očita Francétu:

»Ti se ga pa bojiš.«
 »Koga? Šmonce?«

»Dobro ti je dal s krepelcem. Pa mu nisi vrnil.«

»Za Čado sem moral.«
 »A kaj. Bojiš se ga.«

»Pa se ga ne...«

Pred vasjo, preden se razideta, Francé spregovori.

»Jutri mu pa vrnem, da boš vedela.«

»Bomo videli.«

»Pa saj vem, da mu še nocoj poveš.«

»Mu pa.«

In Lenka pljune, pogleda in reče malomarno, hladno:

»Kri.«

Potem se ozre za Šmonco in čaka, da mu bo povedala, naj se varuje Francéta ...

Dva dni pozneje sta se Šmonca in Francé spopadla. Nad Jureževim mlinom sta se prekobalila v srditem objemu po rebri pod breg. Opraskana in potolčena sta vstala in šla molče domov. Francéta so natepli, ker je izgubil platetof. Šmonca se je zaril s svojo bolečino v listje. Roka očeta Mateja ga je vzdramila, ko mu je težka padla na rame. Otrok je zarjul od bolečine in zbledel. Našli so, da si je prebil ovratno kost ...

A dvajset let pozneje sta se Lenka in Francé vzela ...

Kakor v staroverski pripovedi ...

* * *

Bilo je leto »vinorodcem prijazne zvezde Saturna«. V zimah so zorele jagode in cvetele gartrože. Prerok iz Jolsve pa je napovedoval bridko pomladno zimo. Prišla je. V burji notranjskih goličav in v zametih polhograjskih klancev so zmrznili popotniki sredi aprila. Takrat so se oslavili Črnogorci proti Omerju-paši. Francoska cesarica je dobila splav in dunajski cesar bi bil skoro poginil. Adjutant O' Donel ga je rešil. »Pridnega Janezka« so zato imenovali »vrli« Ljubljčanje za častnega »mestnika«, »hudobnega Mihca« košutovca Libenja pa so Dunajčanje obesili. Na Dolenjskem in v Novem mestu je takrat hodil »turški strah«. Novice pa so verjele v prerokovanje carigrajskega patriarha v letu 1453., da bo v štiristo letih konec turškemu bivanju v mestu ob »govejem brodu«. Bilo je leto »mizoplesa«, ki ga je Nemcem razodel André in Slovencem osvedočil profesor Melzer. Oče Bleiweis so imeli svojo posebno skrb: bali so se za jelove in smrekove gozdove, ko so čuli, da so na Sleškem znašli papir iz lesa ...

Nemci so imeli takrat Grünovo »Mlado Bredo«, Slovenci so brali pesmi nemškega Radionieviča. Poslej so ga laže pogrešali kakor Dragutinove »Proklete grablje«. A slaven je bil le Podgorski, čigar »Klepec« je umrl, čim se je rodil »Kerpan«. Podgorskega pesem pa je tedaj deklamoval v drugi humanistični Novega mesta Andrej Petek iz Ribnice. Andrej Petek je bil redni tekmeč Šimna iz Praš za prvo darilo ...

Šimen iz Praš je doživel v tistem čudnem letu svojo drugo pomlad ... svojo prvo slo ... Pisal je tedaj že tretje leto svoj dnevnik. Bilo je leto, ki mu je preobračalo ...»

* * *

»Sošolec Andrej, v. Ribničan deklamira uro za uro pri očetu Hrizostomu Podgorskega pesem »Klepec«. Habeat honorem! Če bi le umel, kaj govori. Pa ne razume. Vsaj tega ni vedel razločiti, kaj je: »Postasta zid i dvor jim pare,« pa sem moral jaz povedati: Da ward ihnen Mauer und Hof zur Bahre. Sodim, da Podgorski ni pesnik. Prešernovo besedo je posnel po romanci o Rozamundi, drugo je našel v srbski pesmi. Zato je pesem sraka s pavjim perjem, negodno cvetje, kakor letošnje januarsko, ki ga bo prekmalu konec, če se ni zmotil in med krive zapisal prerok iz Jolsve.«

»Prerok iz Jolsve se ni zmotil. Vse kaže, da bo zimske pomladi kmalu konec.«

»Strupena vlaga puhti iz zemlje in iz te grde, lene Krke ob mestu. Nisem zdrav. Glava me boli, udje so vsi razbiti. Mrzlica me stresa. V Ragovem logu sem ležal na golih tleh. Od tam je bolezen v meni. Celozoprno mi je biti bolnemu. Tako pomladno je najbolj zoprno. Pa se mi prav godi. Zakaj sem legel v Ragovem logu? Zakaj sem bral Wertherjeve »mlade bolečine?«

»Šel sem na Trško goro. Bil sem v zidnici in pil sem celo tobak. Zato sem danes še bolj bolan. Prekleta Krka, pa še vino in herba nicotiana! Tega trojnega se jaz prav gotovo nikoli privadil ne bom.«

»Dva dni sem ležal in se kuhal v zoprnem znojenju. Danes sem boljši. Samo šibek sem zelo. Prebiram Goetheja. Werther je krasen človek. Le čemu ga je

pesnik tako čudno oblekel v rumene hlače in modrikasto suknjo. Šarloto vidim kakor na dlani. Spomnil sem se ob njej Kuraltove Poldke. Škoda, da je Lavoslava še tako otroška in kar nič ženska.»

»22. januarja. Prvi letošnji sneg. Pa še ta kopni. Kaj bo z zimo, prerok iz Jolsve? Le pojdi rakom žvižgat!«

»Večkrat kakor sicer mislim na dom in na kraje, kjer sem užil mladostne dni. Do grla sem že sit Novega mesta in že nestrpno čakam, da bi preteklo leto, ki je moje zadnje v teh Benetkah ob leni Krki. Večkrat se mi sanja o zgodnjih otroških letih. Hodim v Smlednik, berem borovnice pod starim gradom, nastavljam ptičem, dražim sršene in pasem. Prečudno dobro se mi sanja o Lenki. Nocoj sem jo videl kakor živo. Vprašala je, ali me še boli kost, katero mi je Francé razbil. Še, Lenka. Do smrti, se mi zdi, jo bom čutil, in prav vseč mi je tako. Mutilatus usque in senectutem, bi rekel z očetom Akvinasom. Sladek, zelo sladek je v zrelih letih spomin mladih ran.«

»Enooki oče Akvinas, čudaški mož, je moj zdanji najljubši učitelj ob očetu Zlatoustem. Ne morem mu pogledati v trpki vojaški, polifemski obraz, da se ne bi spomnil obenem strica Miklavža, svojega največjega dobrotnika. Siromak, popolnoma je oslepel. Tudi zato se mi toži ob Krki, ker očeta strica ni več tu.«

»Mostra il bel petto le sue nevi ignude, onde il fuoco d'amor si nutre e desta: Parte appar de le mamme acerbe e crude, parte altrui ne ricopre invida vesta; l'amoroso pensier già non arresta, che non ben pago di bellezza esterna, negli occulti segreti anco s'interna... Per entro il chiuso manto osa il pensiero si penetrar ne la vietata parte... Gospod stric Miklavž! Ali niste bili že davno slepi? Kako da ste mi dali Tassovo pesem v roke? Ta zgodba o 'otročetu' Rinaldu ni otroško berilo. Prav gotovo, da jo moram še kot višji humanitatis skriti pred očetom Ehrenfriedom. Der Religionslehrer kennt keinen Spass. Ipsissima ejus verba.«

»Prečuden vrt je Torkvatova knjiga. Blo-dim kakor v labirintu cvetja in petja. Srce se stiska in širi v neznanih željah po nepoznanih slasteh. Piango e prego... Zdaj sem Odoardo, zdaj Argante. Ljubim

JEČA BOLESTI JE TO ŽIVLJENJE!
FR. BILEK: VZKLIKI SV. TEREZIJE.

Armido. Še bolj zavidam rane in Ermijnjo Tancredu. In cure d'amor lascive immerso tonem z Rinaldijem in se kesam:

La prima vita e le mie colpe prime
mira con occhio di pietà clemente
Padre e Signor... e in me Tua grazia piovi
si che 'l mio vecchio Adam purghi e rinnovi!

Ave, veliki Torkvat! ,Novice' pišejo sicer, da Ti je — Dante ime!«

»Moj tekmeec Andrej iz Ribnice je zložil sonet, v katerem zahvaljuje mati Slovenija Boga, ki je rešil dunajskega cesarja. Oče Pečar je pesem pohvalil, pogledal name in dejal: Vivat sequens! Ne, oče Zlatoust! Za Ribničanom ne grem. Avstrijskega cesarja ne bom opeval. Pesem pa že imam. ,Solze Slovincove' sem ji dal ime.«

»Oče Zlatoust: Nisem nobene narobe povedal.

Jaz: Nisi, ker vedno si v bukvice gledal!«

»Gospod svetovalec Kuralt, čigar dva sinova poučujem, me je obiskal. Zadovoljen je z menoj. Za počitnice me je povabil pod Turn. Obedoval sem ž njim ,pri Solncu'. Tudi Poldka je bila zraven. Bleda je,

slaba. Bila je hudo bolna. Otroška pa ni več tako. Smilila se mi je. Zložil sem pesem: Bila si vpadena, tužnega lica... Če bi kaj več občutja v pesmi bilo. Pa ga ni. Menim, da take pesmi niso dobre.«

»Prevedel sem Šilerjevo pesem ‚Moč petja‘. Toliko je slovenska, kolikor ime Schillerjevo, ki je menda slavjanski ‚Šilar‘.«

»Et meminisse juvat. Novomeška secunda humanitatis v letu osemnajststotriinpetdesetem: enajst meželjnov in en človek. Meželjni so: Ajgner Jozip vulgo Birt, Fabijani Jozip v. Aristides, Haberle Matija, v. Cincidela campestris, Kuhelj Matija v. Büffelochs, Kuhn Janez v. Schürzenjäger, Kulovic Franc v. Bastard von Mehovo, Petek Andrej v. Ribničan, Sajovic Janez v. ‚peta brez Ahila‘, Šetina Janez v. ‚der Gestiefelte aus Vodmat‘, Zorc Tone v. ‚krivični mlinar‘. Človek med meželji je Praški Šime, ‚ohne Land‘, ‚der grosse Kleine‘ i. t. d. ut dicta dictis ultus sum.«

»15. aprila. Prerok iz Jolsve, velik si! Snega kakor ob kolednikih.«

»Kaj zoprnega najdem v suhem šolskem mlačanju. Pa je že tako. Man muss mit der Welt verkehren, das Leere lernen, Leeres lehren: thingano, thiksomaj, filtros in filajteros. Kaj bi le počel, če bi lepih knjig ne imel. Zelo manj cenim za tega del svoje učitelje. Malo, celo malo so brali. Grösnig pozna troje v enem: der Gang nach dem Eisenhammer, der Kampf mit dem Drachen in Jungfrau von Orleans. Oče Akvinas zna vsaj francosko. Ni bral, a je doživel veliko. Ehrenfried ‚der Deutsche‘ ničesar ne ljubi. Er leert, damit wir lernen. Pač celo drugačen je bil moj dobri stric. Ali se mu v Kamniku tudi tako toži po meni, kakor meni po njem? Morebiti, da me je pozabil med svojimi ptičnicami. Velikokrat menim, da ga čujem, kako si žvižga svojo pesem: Za Bogom častimo...«

»Kaj bolj hladnega me je pustilo veliko-nočno cerkveno opravilo nego sicer. Nisem več otrok. Žal, a resnično. Če bi se človek tudi grdega tako probjedel kakor se svetega opravila. Sodim, da nisem poklican v duhovski stan. Pa o tem razmišljati je še prezgodaj. Tudi mi ni prijetno. In na vse zadnje, če bom moral biti duhovnik — o saj vem, da domači in stric

to želijo —, vsemu se človek privadi. Vere v Boga ne bom izgubil, naj bo, kar bo.«

»Tudi molitev se včasih upre. Kaj nevredno se mi pa zdi, moliti z usti, kadar srce zato nič ne ve. Moj Bog! Saj včasih hočem biti z vso dušo pri Njem. Kakor s prijateljem bi se rad pogovoril ž Njim. Pa mi je tako tuj in nepoznan. Ignotus Deus. Tako gluh, kakor polje za Prašami. Molči. Vedno nem, vedno nedoumen. Samo bati se Ga morem. Ljubiti Ga ne znam. Kdo more ljubiti neznano? Timor, to je vse, kar zmore uboga človeška natura.«

»Moj Bog je kakor veliko gluho polje. Iz zvezd nad to samoto Ga slutim, iz vetrov, ki se bude iz polja, menim čuti Njegovo besedo, iz cvetja, v katero se odeva polje, govori vame Njegova ljubezen. Pa vse to, kar pišem, so samo lepe besede. Srce zanje nič ne ve. Zakaj nisem več otrok in ne morem več vsega verjeti? O moja mati!«

»Prebral sem ‚Fausta‘. Torkvat, majhen si! Armida je lutka. Moja ljubezen je zdaj Margareta.«

»Spet neumne sanje o domu. Lenko sem videl. Obrnila se je vstran od mene in rekla: Mir graut vor dir.«

»Sobota, 7. maja. S sošolci v zidanici. Tri dolge smotke sem popušil. Prekleta herba nicotiana! Zares se je bom navadil.«

»Večkrat premišljam svoj značaj in moram reči, da se ne razumem. V najbolj žalostni uri sem najporednejši, a kadar bi bil rad od srca vesel, se mi vzemo temna občutja v srce in tako težke misli, da sem od njih ves bolan. Vsega sem včasih sit. Celo lahko bi mi bilo storiti kakor je storil Werther. Življenje je prazno.«

»Celo močno se uverjam, da nikoli prav srečen ne bom. Z malim se zadovoljiti ne dam, vsega nikoli imel ne bom.«

»Zdaj se že tretje leto popolnoma sam vzdržujem. Od doma nimam nobene podpore. Prijeten ni tak kruh, a je v veliko zadoščenje, da ga bratom in sestram doma ne odjedam. Vita magistra. Morda sem zato tako samsvoj in zaničujem sošolce, ki zložneje živijo. Škoda! Nimam prijateljev, ker jih nočem. Petošolec Jurij Strbenc me obožuje. To mi laska. A da mi je prijatelj? Pravega prijateljstva sploh ni.«

»Jaz niti samemu sebi nisem prijatelj. Prijatelj prijatelju ne dela hudega. Jaz samemu sebi škodujem kljub svojemu boljšemu spoznanju. Tobak mi škoduje in vendar se mu ne odrečem. Tožne misli me ubijajo, a vendar se zatapljam vanje. Pomlad vabi veselo: pridi, uživaj! Šel bi, a nočem. Nočem! Ne morem drugače.«

»Ganljiva je pomlad v goricah. Koliko ljudi pije žlahtni trtni sok. Pa, ali so le kdaj samo pomislili, kako trta c v e t e ? Kakor mravljinca smo. Tako malo hočemo vedeti in videti. Sto pedi od doma.«

»Sedemnajst let sem star, pa že moram ves svet zaničevati.«

»Kaj je človeška moč? Temota obdaja duha, ta prečisti vir nebeški. Zastonj je ves trud otresti se strašnih spon. Solnce ga še ni obsvetilo in mati ga še ni rodila, komur bi to mogoče bilo. Bodi! Bojuj se, duh, do zadnje srage, bojuj se, a ne upaj zmage!«

»Duh previhra na perotih do neba, kjer se neha stvarjenje. Hitro peza ga mesa spet pritira dol' na tla... Obupal bi. Zares, ena sama je modrost: Solo chi segue ciò che piace, è saggio...«

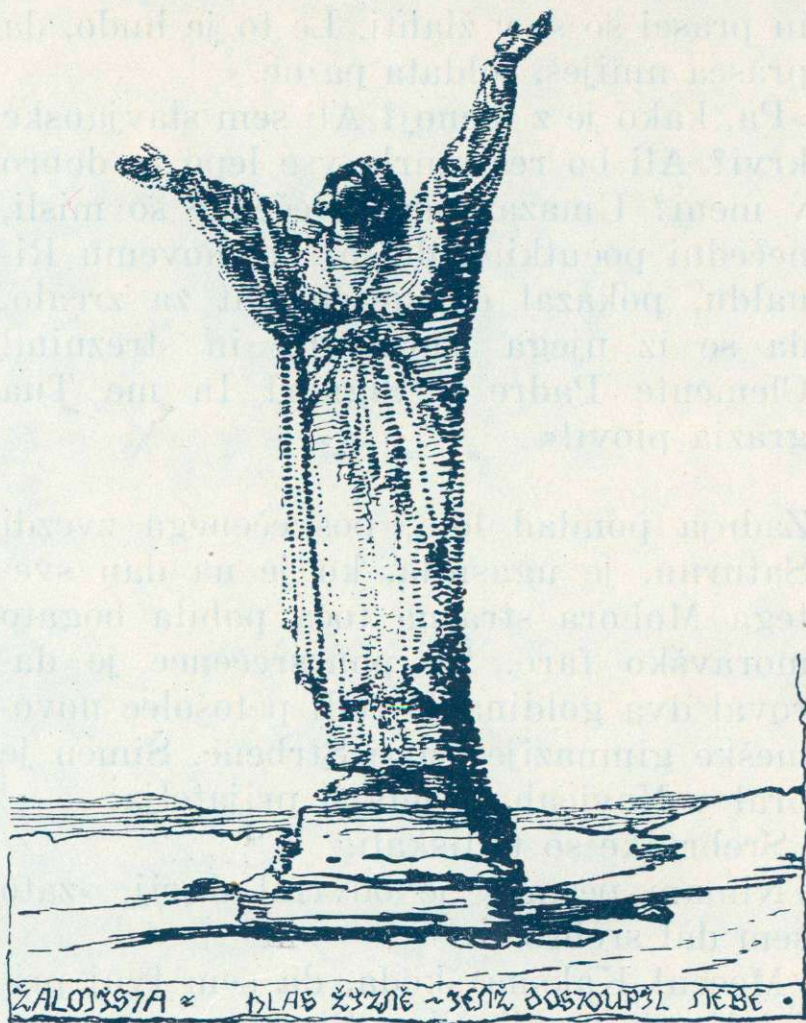
»Bral sem Boccaccijev Decamerone. Un libro claffarico. In malo je manjkalo, da mi ni knjige zaplenil katehet Ehrenfrieder der Deutsche.«

»Ragov log je nedolžen kraj. Pa res ne vem, če so tudi misli novomeških študentov v tem ‚parku‘ tako nedolžne kakor Schmidov mali puščavnik. Meni vsaj se je že večkrat vzela v teh tihotnih goščavah grdobija v misli. Danes sem celo pesem zapisal. Pod gradom, ji je ime, a v čast mi ne bo.«

»Saj sem rekel. Moja prva klafarija mi je v sitnost. Izgubil sem jo in vprav Schürzenjäger jo je moral najti. Zdaj mi vsiljuje svoje zaupanje. In nimam moči, da bi se zoprnega človeka otresel.«

»Ali je tako pokvarjen, ali je tako iskren? Vse mi je povedal, kaj je že doživel. Celo pediculos pozna nomine morpio. Znan je z M * * pri K * * in ljubosumen na mladega oficirja, ki je prišel pred kratkim le-sem.«

»Brez tobaka že ne prestanem več. Pa kaj tobak. Mene od druge reči glava boli. Od neumnih fantazij. Od slabe družbe.«

PSALMIST. — GLAS ŽEJE, KI JE SEGEL DO NEBES.
FR. BÍLEK, CESTA (POT).

»Kuhna sovražim. Iz jeze in žalosti sem napisal pesem Dan slovanski. Dal mu jo bom brati. Pihal bo kakor puran.«

»Nič ni pihal kakor puran. Le zaničljivo me je pogledal in dejal: ‚Poj rajši klafarsko!‘ Danes pa je privlekel v šolo neko žalošalno razpravo, da je Graetia — Goracija, Germania — Grmanija, Skaldi — Skalci. Pripomnil sem, da je to pisal osel. ‚Kann schon sein,‘ je odgovoril zasmehljivo. ‚Natürlich ein deutscher,‘ sem rekel. Udaril je nazaj: ‚Esel und Ungeziefer kennen nur Slawen.‘ Vsi sošolci so planili nadenj. Tedaj nas je zalotil razrednik.«

»Schürzenjäger je poštenjak. Ni se maščeval. Razložil je razredniku spor kot najnedolžnejši prepir zaradi žalošalne knjige, katero zdaj očetje učitelji beró in so na nas popolnoma pozabili.«

»Schürzenjäger ni poštenjak. Izterjuje obresti za svojo plemenitost. Baha z ‚nemškim hrastom‘ in slavo nemškega orožja. Naj baha. Tudi za hrast so sekire, ne samo za lipo. Še to mi ni hudo, da Slavjani niso bojaželjni. Tolaži me beseda očeta Akvinca, ki je bil sam vojak in ve, kaj pravi. Oče Akvinec je rekel: ‚Vojaški

in prasci so si v žlahti. Le to je hudo, da prasca umiješ, soldata pa ne.«

»Pa, kako je z menoj? Ali sem slavjanske krvi? Ali bo res umrlo vse lepo in dobro v meni? Umazan sem. Nečedne so misli, nečedni počutki. Kdo mi bo, novemu Rinaldu, pokazal demanten ščit za zrcalo, da se iz njega izprevidim in streznim! Clemente Padre e Signor! In me Tua grazia piovi!« * * *

Zadnja pomlad leta, posvečenega zvezdi Saturnu, je ugasnila, ko je na dan svetega Mohora strašna toča pobila bogato moravško faro. Za ponesrečence je daroval dva goldinarja tudi petošolec novomeške gimnazije Jurij Strbenc. Šimen je bral v Novicah in udaril prijatelja:

»Srebrnike so ti tiskali.«

»Nimam pesmi,« je odvrnil Jurij, »zato sem dal srebro.«

»Mecen! Kakšna škoda, da sem tvoj prijatelj,« je menil pikro Šimen.

»Zakaj?« je vprašal Jurij.

»Prijatelj vendar prijatelja ne izkorišča.«

»Ne prijatelj prijatelja,« je odvrnil Jurij, »hotel si reči, da ti mene ne boš. Bom zato pa jaz malo bolj vsiljiv.«

Simon se je zresnil. Potem je rekel trpko: »O denarju med nama ne bo govora. Voli! Ali mi hočeš biti prijatelj ali mi nočeš?«

»Hočem,« je odvrnil Jurij. »Zato pa ti zdaj resnico povem v obraz, kaj mislim.«

»Da sem ponosen kot vsak berač, kajne?«

»Da si zavisten,« je odvrnil hladno Jurij. Tisti trenotek si nista bila prijatelja. Pozneje šele, ko je Simon Juriju vrnil, da je dobrotnik iz ničemurnosti...

Ustnice svetega Krištofa na cerkvenem zidu v Drulovki. Kaj so rekle? »Nimam!« Ali pa so rekle: »Nočem!«? ...

Zadnje, kar je zapisal Šimen iz Praš tisto leto v svoj dnevnik, pa je slovo Novemu mestu. Tiha, hladna akvarelna slika, a brez vonja. Ni ljubil... Potem je beležil o sebi in svojem:

»Vale dico! Čast sem rešil. Stric Miklavž ne bo žalosten. Petek je praemifer, a jaz sem tudi. Lahko mi sicer ni bilo in skoraj obupal sem že bil. Neumne fantazije človeka od knjige odvrtaajo. V trpkem delu pa mi je zrastel dvojen blagoslov. Našel sem se. Sam iz svoje moči brez demant-

nega Ubaldovega ščita. Ozdravel sem. Bog mene varuj v življenju še kdaj podobnega. Premlad sem pregloboko pogledal. A vseč mi je, da sem trpel. Otroški in vesel pa ne bom mogel biti več. Razumem pa. Če Bog da, bom pod Turnom kmalu izgubil še zadnje očitke in se otresel neljubih spominov. Lavoslava mi bo v pomoč. Čudno se je razcvela. Sladko mi je misliti nanjo. Zares se čudim, kdo more imeti umazane počutke ob cvetju in zvezdah. Lepa in dobra ženska pa je kakor najlepše cvetje, nad katerim se je ozvezdil nebes. Salve, Leopolda!«

* * *

»Novice« različnih in še »narodskih« reči so bile stare dvajset let, spomin svetih bratov Cirila in Metoda pa tisoč let. Še ena mila zima je bila in v marcu jo je opevala pesnica Klara. Potem so bile običajne povodnji, običajne goveje kuge, običajni potresi in na Španskem krvav dež. Vrabecev je bilo odveč, žganje škodljivo. Zgodovina Slovencev je bila Vodnikova »beseda« danes in včeraj. Po »besedi« je bil ples. O februarškem v Ljubljani so pisale »Novice«, »da so si v svesti, kako je Vodnik vso noč do šestih zjutraj gledal radosti poln iz rajske višine na narod svoj, na sine svoje in hčerke svoje, za ktere ni zastonj delal in zastonj pel.« Okus je bila krinolina z rožo v pasu in Donizzettijeva »Marija Rohanska«. Igrali so »Pravega Slovenca«, Holbeinovo »Zvesta do smrti« in Bilčevo »Ilirijo oživljeno«. Že so peli Ipavčev »Kdo je mar?«, še vedno so deklamovali Dragutinove »Proklete grablje«... Doba slovenskega herojstva. Slovenskemu herojstvu je ime »beseda«. Nekateri menijo, da tudi — laž...

Simon iz Praš je bil takrat sedemindvajsetleten in je zapel svojo besedo: trojno gorje. Prvo njegovo gorje je bila Poldka. Z manjšo ničemurnostjo kot pred desetimi leti je pisal o njej:

»Poldka se je omožila. Čuditi se moram, da me je ta novica tako prijela. Bog jej daj srečnih dni, meni pa, da bi jo lahko pozabil. Pozabiti! Čudna beseda! Moje najboljše pesmi mi je navdihnili in če hočem zaljubljeno pesem napisati, je vedno ona, na katero mislim. Enkrat

samkrat bi jo še rad videl in vedel, kaj bi mi srce občutilo; morebiti, da je vse vkup le fantazija, ki bi se izgubila, ko bi jo videl, morebiti pa tudi ne. Prva, dasi otroška ljubezen je več vredna nego vse pozneje...«

Drugo gorje si je bil Simon sam. Bridko se je obtožil:

»Pametnemu in pridnemu biti kakor so sploh ljudje, mi ni bilo prirojeno; zato tudi nikoli nič iz mene ne bo. Žalostno pa resnično. Največja nesreča je, ako človek izgubi pogum, kar se je pri meni že močno zgodilo. Morebiti, da pridejo boljši časi, ali vpraša se, kdaj? Morebiti nikoli! Bog me varuj, da bi mi ne prišle zopet misli na samomor, kakor se mi je že večkrat zgodilo pri takih razmerah.«

Bila je Šimnova zadnja pomlad. Takrat je doživel iz tretjega gorja svojo prvo — moč...

* * *

»Sie wollen also wirklich fort von uns, Herr Simon? Was zieht Sie denn so stark nach Tomanien? Seien Sie aufrichtig!«

Jedrovita in živahna gospa Lotte se je udobno zleknila po naslonjaču. Mladi domači učitelj v stolu poleg nje se je v zadregi dvignil in zopet sedel.

»Dolžnost, gospa,« je dejal, »sama gola dolžnost. Izpitov nimam. Treba bo resnega dela. Skrajni čas je že...«

»Ali se pri nas ne morete učiti? Nadejam se, da Vas posel z mojimi otroki ne ubija tako zeló. Ali pa se motim? Kar odkrito povejte.«

»Ne,« je odvrnil učitelj, »lagal bi se. Poučevanje mi ne jemlje časa.«

»Torej vidite? Čemu silite proč? Dovolite! Menda vendar nisem prevsiljiva; a razumeti Vas ne morem. Ali smo se Vam sicer kako zamerili? Sagen Sie es ganz offen, Herr Simon.«

»Nikdar nikoli, gospa. Seveda...«

»Ein aber immerhin. Schön. Nur offen heraus, Herr Simon.«

Gospa Lotte je nagnila koketno svoj polni dekliško sveži život učitelju naproti. Njemu je zagorelo trpko lice. Povesil je oči. Potem je rekel z drhtečimi ustnami:

»Gospa Lotte! Tolikega življenjskega ugodja kot v Vaši hiši še nisem skusil. Nisem ga vajen.«

»O, temu se boste privadili,« se zasmije gospa, pomežika nagajivo. »Morda pa hočete očitati? Verujte mi, trdo bom prijela Katico. Ne streže Vam dovolj vestno.«

»Ne, ne,« se brani učitelj. »Tako me umejte, kakor sem rekel. V tem ugodju se jaz utapljam...«

»Armer Schiffbrüchiger!«

Njene oči gledajo sočutno in dobro mlademu človeku v blede, visoko čelo. On vidi, čuti, ve:

»Lepa si, dobra si. Lenka si in Lavoslava. In še Janezova Neža s svojimi ustnami in smehi.«

Iz slasti pa se budi vase in prosi nemo:

»Tonem. Ali ne vidiš, da tonem? Pusti me že, naj grem.«

»Armer Schiffbrüchiger,« ponovi gospa Lotte. Učitelj se zdrzne, vstane in se vzravna. Prečudna slika se je obudila vanj. Življenje iz neskončne pesmi.

»Vsi so se že vrnil domov in le eden toguje na samotnem otoku in se ozira za dimom, ki bi se dvignil z ognjišča v domačem hramu. Sam sedi na obrežju rajske zemlje Ogygije. Domov, prosi, a lepa boginja ne da...«

Ali je žena videla boleost, ali je brala iz oči, ki so oči svetega Krištofa na cerkvenem zidu v Drulovki?

»Herr Simon. Vsaj do jeseni bodite še naš. Lepo, lepo prosim.«

Lenka, Poldka in še Janezova Neža.

»Do jeseni, pet mesecev. Tomanija Vam ne uide. Jaz pa Vas bom zgubila za vedno.«

»Treba je, gospa.«

»Gospod Simon. Nocoj me spremite k Sperlu. Tam najdeva Kranjce. Pojdeva sama. Povedali boste, da ste se premislili, da ostanete do jeseni.«

Ujela je s svojimi njegovo roko, stisnila jo materinsko na svoje nedrije in ga pritislila zopet na stol.

Lenka, Poldka in Janezova Neža.

»Bin ich Ihnen zuwider?«

»Gospa, kaj govorite!«

S trudnim smehom mu je nesla svojo mehko roko v poljub. Ni videl, ni poljubil. Truden in plah je omahnil v svojo sobo, vrgel glavo v dlani in strmел topo v pandekte pred seboj na mizi. Potem je zastrmel predse in zamrmral mrtvo:

»Kalypso!«

* * *

Kalypso je pisala prijateljici:

»Draga! Zdaj pa izvedi še moj roman. Ne ustraši se. Vse je tiho, dehtiva zgodba o Mahometu iz rodu Asra. Saj poznaš Rubinsteinovo romanco. Aus dem Stamme jener Asra, welche sterben, wenn sie lieben. Moj Mahomet je iz Tomanije, kakor zdaj tu nazivajo, ne vem čemu, Kranjsko. Simon mu je pravo ime. Hübsch, nicht war? Pa je tudi tak človek kakor ime. Dolgo, resno in trpko obličje — plemiško. Samo rasti ni visoke. Škoda! Sicer pa izšolan pravdnik in — pesnik celó in — kolika žalošalnost — moj hišni učitelj. Spoznala sem, da me ljubi. A strašno se kroti. Ne vem, ali ker je tako plašen, ali ker je tako obziren. Razumeš, da spričo vsega tega nisem povsem ravnodušna. Zaljubljena? Ne. Kam neki v teh svojih letih. A prijetno je vedeti, da je tuj človek, ki te obožuje, da jê ta človek tvoj kruh in spi v tvoji postelji — le kaj slabega si ne misli, govorim v podobah, da ta človek prebira tvoje knjige, uživa iz tvojih »Buch der Lieder«, sanja o tebi ob tvoji luči in ti piše pesmi v svoji čudni in barbarski besedi... Zdaj mi sili Mahomet proč, a nadejam se, da ga do jeseni pridržim. Pridi in me obišči. Videla ga boš. Apropos! Zadnjič pri Šperlu mi je rekel, da sem njegova Kalypso. Veš li, kaj je hotel reči? Pridi, draga! Tvoja Lotte!«

* * *

Simon je blaznil sam zase:

»Govoriš mi in ti odgovarjam. To mi povej, ljubljena, zakaj si me zastrupila s svojo knjigo pesmi in še s svojo dehtivo lepoto opojila, da sem ves izgubljen. Pozabil sem prijatelje in svoje, pozabil domovino, gomile in svoje polje in svoje spomine. Izgubil sem se. Izpusti, Kalypso, izpusti!«

»Govoriš: Vse je o svojem času. Ko je njegov čas, poje škrjanec, cvete jablana in zori solnce v poldan. Tako je prišel tudi moj in tvoj čas. Brani, če smeš, škrjancu peti, cveteti jablani in zoreti solncu v poldan. Uživaj in ne vprašuj!«

»Odgovarjam: Dehtiva in opojna si kakor knjiga pesmi, ki si mi jo dala. Pa me glava boli iz tvoje knjige. Daj, da grem in pozabim! Izpusti, Kalypso, izpusti.

Mene kliče polje. V polju je zdravje. Pri tebi, Kalypso, sem bolan.«

»Govoriš: Tujec v cesarskem mestu ob sinji Donavi! Ne prija ti ljubezen, s katero ljubimo tu? Nikoli ne ljubimo tu tegobno. Ali ljubijo tako tvoji ljudje? Tvoji ljudje so nesrečni. Ostani pri srečnih. Veselje ni neiskrenost.«

»Odgovarjam: Veselje je v dolžnosti. Mene kliče dolžnost! Gospa Lotte, tudi Vas kliče dolžnost. Kalypso, izpusti!«

* * *

Kalypso je izpustila. Petnajstega marca je beležil Simon vsakdanje:

»Nespamet je kaj nemogočega želeti. Nepošteno pa gostoljubje zlorabiti. Kjer se čast ne spoštuje, čast ne more vztrpeti.« — — —

Tridesetega septembra je prejel Simon pismo od prijatelja doktorja Strbenca, kateremu je pisal v bogoslovnico po knjige in skripta. Strbenc je pisal:

»Vso pravdoznansko ropotijo moje učenosti dobiš, kadarkoli hočeš. Če boš potreboval, še kaj drugega. Le reci! Vsiljivega, vem, me ne maraš. Vale et veni!« V ponedeljek 5. oktobra je Simon krenil na pot z Dunaja. Od gospe Reinleinove je vzela samo droben zvezek Heinejevih pesmi za spomin. Šele po letih je odkril med listi drobno posvetilo:

»Lieber, guter Odysseus, fahre wohl!« ... Lenka, Poldka, Lotte ... tri pomladi. In le jeseni in sadu ni bilo nič. V nobeni staroverski povesti ni tako ...

OČI.

(Balada.)

IVAN ROBIDA.

V izbi dremlje zaspana luč.

Ob peči mlada žena ždi,
in sinka doji.

Kar zunaj tečaji zahreščé,
in v durih se zaobrne ključ,
in v vratih stoji nebogljen soldat,
razkuštran, bradat, —
in oči mu žare — —

Te oči! — — —
Poznaš te oči?

Spoznala jih je, — — —
in vse
je vztrepetalo v nji,
ko prednjo je stopil smrtnobled.

»T v o j ?« — so vprašale oči. —
»Pa ne m o j !« so zarjule oči. —
In zablisne se bajonet,
in med belo se mleko pcedí
črna srčna kri.

ŽENSKE.

FRANCE BEVK.

1.

Po štirinajstih dneh trudnega tavanja po Italiji sta mlada novoporočenca, katerih imeni boste izvedeli pozneje, dobila zavetišče v hotelu drugega razreda v Benetkah, čigar pročelje je gledalo na Canale Grande.

V tujsko knjigo so ju vpisali v hotelski restavraciji, nato sta stopila na prosto, okrog vogla in skozi začrnela vrata v stari del poslopja, ki je bilo od starosti in ulage črno in grozeče. Veža je sličila ogromni kleti; v nji je visela na steni strašna slika morske boginje in črviva klop, ki naj bi služila potnikom za oddih. Skratka, hotel je bil podoben staromodni obleki, na katero je skrbna roka prišla moderno vezenino. Ta vtis so delale preproge na ozkih stopnicah, električne luči na nizkih stropih, čipkasti zastori na beneških oknih in električni zvonec, ki človeka nikjer tako ne vznemiri kot v takem poslopju.

Mlada gospa je strepetala, ko je stopila v vežo. Smrten hlad je vel od sten. Plašno je pogledala svojega moža in naglo krenila za strežnico, ki ju je vodila. Prešli so več stopnic in dvoje zavitih hodnikov. Zavijali so v ostrih kotih in kjerkoli so dospeli do zadnje stopnice, je bilo treba iskati novih. Na koncu dolgega in ozkega hodnika v drugem nadstropju sta peljali dve stopnici navzdol; že itak nizki strop se je še znižal, preproga, ki se je do tam vila po tleh, je izginila. Bilo je vse tiho. Tajna groza je spreletala človeka v tem

labirintu; spomin na prebrane srednjeveške romane in tajinstvene umore oživi sam po sebi.

Obstali so pred zabrisano številko 13. Mlada gospa je prijela svojega moža za roko in ga je krčevito stisnila. Molče jo je pogledal, ona mu ni rekla ničesar. Vstopila sta, vrata se niso trdno zaklenila.

Sobna oprava je bila borna, na zrcalo in v pohištvo se je zajedla ulaga. Skozi zaprta okna je prodiral pramen svetlobe, ki je prihajal od bogznakod.

Ko sta ostala sama, je gospod plašno pogledal svojo ženo. V tem pogledu je bila že brez besed vroča prošnja po odpuščanju za greh, ki si ga ni bil čisto svest.

Mlada gospa pa je bila blede, izmučena od potovanja, izbičana od domotožja in polna tihe nejevolje. Plašč je vrgla na posteljo in je komaj opazila moževe poglede. Sedla je v majhen naslanjač, ki je stal v kotu, kot da je odslužil za zmeraj. Pogledala je moža in ker ta ni dejal ničesar, je dejala ona.

»Kam si me pripeljal?«

Zganil se je kakor sluga, ki čaka povelja.

»Toda, dragica; saj je čisto dobro. Saj ni tako slabo...«

Umolknil je, zakaj pogled iz modrih oči je bil tako preteč, da mu je vzel besedo in sapo obenem. Nato je »dragica« zaklopila oči in je izrazila ogorčenje nad njegovimi besedami samo z enim zlogom:

»Ah!«

Mladi soprog ni vedel kaj reči. Roka mu je zašla v kostanjeve brke, ki jih je vihal do neusmiljenja. Ona pa je zopet odprla oči in podčrtala svojo nejevoljo s tem, da je napela ustnice.

»Kaj res nisi mogel dobiti boljšega hotela?«

»Toda, Ela; potrpi. Saj veš, da sem vprašal na treh krajih. Vse je polno. Dobro, da sva dobila streho.«

»Preje bi se bil potrudil.«

»Kdaj preje, te vprašam?« je dejal mladi mož, čigar glas je bil prepričevalno prijazen in ni mogel prikriti zadrege.

»Po čemu sva se vozila v gondoli?«

»Toda,« je dejal mladi zakonec in se je držal na smeh, pri tem pa se je trudil, da bi ne žalil svoje žene. »Ali se res ne spo-

minjaš, da si ti zahtevala, naj greva v gondolo. Ko sva prišla na kolodvor, sem dejal: Pojva, poiščiva hotel. — Ti pa: Shrani prtljago, pojva v gondolo. Težko sem čakala Benetk. — Medtem pa so prihajali vlaki in noč se je napravila.«

Žena ni dejala ničesar. Zdelo se je, da je razmišljala. Nejevolja ni izginila.

»Na trgu svetega Marka si dajala golobčkom hrane. Pisala si razglednice...«

»In ti mi očitaš, da si mi to ustregel,« se je našobila soproga.

»Ni res!« se je prestrašil zakonec. »Na to niti mislim ne. Hotel sem reči samo, da jaz nisem kriv.«

»Če si vedel, da se zgodi tako, kot se je zgodilo, čemu mi nisi rekel?«

»Vedel... vedel nisem. A bolje je, če je s takimi stvarmi človek naglo v kraju. Toda ustreči sem ti hotel.«

»Lepo si mi ustregel,« je očitala mlada gospa, nagnila glavo in jo podprla z roko. Naredila se je zelo ljubko, iz ljubkosti pa je gledala trmasta užaljenost, ki jo je delala prikupljivo.

Vsaj njen mož je občutil tako. Stal je na mestu kot grešnik in bi bil najrajši planil k nji in jo objel.

»Torej,« se je obrnila čez nekaj časa z lahko ironijo nanj, »tebi se zdi ta soba zelo lepa, če ne najlepša v Benetkah.«

»To baš ne. Toda, če ni boljše...«

»Kaj pa imam od Benetk, če spim v takile sobi? Še vrata se trdno ne zaprejo. Okradli naju bodo, če ne celo ubili. Jaz ne grem spat.«

»Kdo naju najde v tem labirintu. Sploh pa ni tako...«

»Vidiš, zdaj priznaš, da je to labirint. Bogve, kaj se je zgodilo v tej sobi. To je ječa, to ni hotelska soba.«

»Postelje so čedne. Rjuhe poglej!«

»Kaj mi bodo postelje. Rekla sem ti že v vlakcu: razgled mora biti na Canale Grande.«

»Saj ne veš, da ni...«

»Pazila sem, kako smo zavili. Le poglej!« Mladi mož je stopil do okna in odprl oknice. Hlad in vonj po slani vodi sta dehnila v sobo.

Gledal je in ni dejal ničesar.

»No, kaj vidiš?«

»Same hiše.«

»Ti si pa trdil, da je Canale Grande.«

»Nič nisem trdil. Če pa ni bilo mogoče... Saj se lahko preseliva jutri.«

»Zakaj ne nocoj. Če bi šel k hotelirju in dejal, da ne ostaneva tu. Vsaj v prvo nadstropje in z razgledom na Canale Grande...«

Mož je molčal. Stal je neodločen na mestu in tiščal po tri prste svojih rok v žepih telovnika.

Žena ga je gledala, kot da čaka njegove odločitve. Nato je dejala mirno, samo po sebi umljivo.

»Kaj ne boš šel?«

»Kam naj grem nocoj? Saj je dobro za to noč. Trudna sva, zaspala bova. Saj sem dejal: Sobo na Canale Grande, če je mogoče.«

»Seveda, če je mogoče. Reči bi moral... reči bi moral drugače.«

»Toda, Ela,« se je zresnil mož. Čudna si, ne razumem te. Kako naj da sobo, če je nima...«

Ženi se je pogled pomračil, ustnice so zatrepetale in se povesele po strani.

Mladi zakonec se je prestrašil. Zaslutil je, kaj pomeni ta nagla sprememba njenega obraza. Zbodlo ga je v srce, bojazen mu je legla na živce. Stopil je do žene, del ji je roko na ramo in zvišal glas do najčistejše višine prijaznosti in ginjenosti.

»Ela, Ela, kaj ti je?«

Ta nagovor je tisto, kar se je vršilo v nji, pospešilo. Dela je roke na obraz in soprog je zagledal prvo zakonsko solzo v njenem očesu. Tega ne, le tega ne!

»Ela! Povej, kaj naj storim! Saj grem po drugo sobo. Saj vidim, da ta soba res ni zate...«

»Ne,« je jecljala žena v solzah, »ne pojdeš! Če prej nisi šel, zdaj ne pojdeš! Vsaj vem, koliko ti je do mene.«

To orožje je najhujše, kar jih ženske poznajo. Poleg tega je bilo v tem slučaju orožje še sveže, da je tolklo neusmiljeno po možu, ki je ječal pod njim, pod prvo težko preizkušnjo življenja.

»Grem, da, grem... Moraš dobiti drugo sobo. Ela, potolaži se!«

»Ne, ne greš... Ali me hočeš pustiti samo?«

Solze so ji močile lice in roke.

Mladi mož je bil obupan. Zgrabil se je za glavo. Tudi njega je zapeklo v očeh in zjokal bi se bil.

»Greva tedaj oba... Pojva. — Svoje stvari vzemiva s seboj...«

»Ne, ne, ne! Nikamor ne grem! Zdaj ne!« je jokala glasno in udarila z nogo ob tla.

»In poleg tega je na vratih številka trinajst...«

Soproj ni vedel reči ničesar več. Sklonil se je nad njo in jo je s plašno in trepetajočo roko božal po laseh.

Nato je zopet zajeceljal: »Povej mi, kaj naj naredim!«

Njegov glas je zvenel, kot da visi na niti teh besed njegovo življenje.

»Pusti me,« je dejala in nagnila glavo na posteljo. Njeno telo se je potresalo v sunkih, krčevito. »Da sem morala priti sem. Zakaj se nisva odpeljala domov! Zakaj se nisva odpeljala domov? Kako sem zelo nesrečna!...«

2.

Trda tema je zakrivala zemljo, ko sem se peljal z nočnim brzovlakom čez gornjeitalsko ravnino. Vlak se je ustavljal na glavnih postajah in oddajal redke potnike; vstopil je malokdo. Če sem pritisnil obraz na šipe, nisem mogel razločiti ni obrisov pokrajine; le redke luči, ki so bežale mimo, so mi pritrjevale v zavesti, da ne letimo v neskončno praznino. V kupeju drugega razreda je sedel poleg mene še mlad gospod, ki se je očitno pripeljal od daleč, in bliže doma ko je bil, nemirnejši je postajal. Neprestano je upiral pogled skozi steklena vrata. Zdaj pa zdaj je stopil na hodnik, da pogleda pozorneje, kot bi se bal, da ne zamudi postaje, na kateri mora izstopiti.

V Veroni sta vstopila še dva sopotnika. Sivolasi major in črnolasa gospa, mnogo mlajša od njega, ki je prvi hip izdala, da je njegova žena. Pozdravila sta z vljudnim poklonom in sedla na nasprotno stran, gospod k oknu, gospa k vratom, da sta se udobneje naslonila.

Med njima je vladalo nežno razmerje. Z otroško uslužnostjo je slekel gospod svoji ženi plašč in jo poprosil za torbico.

»Daj, da jo denem v mrežo.«

»Ne še.«

»Prosim.«

Ko je sedel, mu je ponudila torbico: »Na.« Dvignil se je zopet in položil torbico na polično mrežo.

»Glej, da ne pozabiš nanjo.«

»Ne, dragica. — Ali hočeš iti sem k oknu. Pri vratih piha.«

»Ne. Tu je bolje.«

Nato sta bila tiho. Major je prekrižal roki na trebuhu in zrl v temo, ki se je zlivala vseokrog ko neprodorna; le iskre so jo rezale. Bil je že star, debeluhast, polnega obraza, kateremu je dajal okvir popolnoma belih skravžanih las posebno svežost, da se je zdel ko otrok. Gospa je naslonila glavo na zelenkast žamet in vsak hip zaprla oči ter zopet pogledala kot da se bori s spanjem. Njeno telo je bilo vitko, polt in male ozke roke skrbno negovane; njene črne oči so bile polne mladostnega ognja.

Čez nekaj minut je zaspala z rokami v naročju. Major je pogledal s čuječim očesom nanjo, nato skozi okno.

Bili smo vsi tihi. Le mladi gospod, ki se je vozil od daleč, se je zdajpazdaj dvignil in gledal v temo. Luči so zablisnile iz nje. Odprl je vrata, ki so v kolescih trudno zaškrtala, in stopil na hodnik. Gospa se je zgenila. Spala je trdno in se ni prebudila. Major se je napol dvignil in gledal nanjo, kot da čuva njen spanec.

Pomirjen je sedel. Čez par minut so se vrata odprla znova in zahreščala. Gospod je vstopil in pospravljaj svoje stvari. Major se je znova okrenil in gledal spečo ženo. Bal se je za njen spanec kot za plamenček edine vžigalice, ki ostane v noči in ga je treba obvarovati za vsako ceno. V bolesten izraz je nategnil poteze obraza, ko je spoznal, da se bodo vrata še tretjič odprla in zaprla. Gospoda je spremljal z očmi. Ko so vrata znova zdrčala na kolescih mimo ženinega obraza, ki je slonel na blaznici, je pridržal sapo... Žena je sople redkeje in se za spoznanje zgenila. Nato je začela sopsti normalno in je spala dalje.

Še par minut je gledal major nanjo. Ko je videl, da spi trdno, je prekrižal roki na trebuhu, naslonil glavo na žamet in zrl skozi okno.

Kolesa so tolkla ob tračnice, voz se je zibal. Počasi so se zaklopile oči tudi majorju, zaspal je. Oba sta dihala mirno, globoko, kot da sta v omami.

Na majhni postaji je letel vlak čez križišče, kolesa so tolkla, luči so bežale mimo

ko medli ognji. Gospa je zasopla globoko in odprla oči.

Pogledala je skozi šipe. Vlak je bežal s postaje, luči so gasnile druga za drugo. Ozrla se je na moža in na njegovo pokojno spanje. V snu je bil, zdel se je nežen.

Zrla ga je par minut, nato je zopet nalonila glavo. Le za hip. Dvignila se je zopet in motrila sivo glavo, ki je počivala, nagnjena k oknu.

Zakašljala je. Major se ni zganil. Težko in enakomerno so se mu dvigale prsi, skozi ustnice je v presledkih pihal sapo, da so se mu lica napihovala.

»Alberto!« ga je poklicala polglasno.

Ker se ni prebudil, je glas dvignila in se nagnila bliže: »Alberto!«

Major je spal dalje. Žena se je pomaknila bliže in segla z roko po njegovem rokavu: »Alberto!«

Planil je iz spanja. Stresnil se je in odprl oči preplašen, ne vedoč, kaj se je zgodilo in kje se nahaja. Ko je razbral predmete okrog sebe in spoznal ženo, mu je dejala ta z nasmehom:

»Ali si spal?«

»Da. Oprosti! — Ali ti ne spiš?«

»Ne. — Ali nismo že tam?«

Vprl je zmedene, od spanca pijane oči skozi okno. »Še uro časa imamo.«

Zopet sta sedela tiho; gospod je gledal skozi okno, gospa je skušala zadremati. Vsak hip se je ozrl major nanjo in povpraševal z očmi, če so se njene trepalnice zaklopile, in se je boril s svojim spancem...

Hotel sem vprašati ženo: Čemu ste zbudili moža, ko je komaj zaspal dve minuti trudnega spanja? — Odgovorila bi bila: Čemu spi on, če jaz bedim. — Zato nisem vprašal.

Vlak pa je bežal v neskončno temo, še luči po planjavi so ugasnile, zdelo se mi je, da letimo v črno praznino — — —

3.

Bog je dober in nam je dal jesen, ki je lepša od pomladi. Brez otožnosti šumi listje pod nogami, ves zapad in pol neba se kaže v najčistejših barvah. Srce je čisto, telo postane prožno. Po vročih dneh in vzdušni lenobi se vzbudi ljubezen znova.

Po cesti, po kateri hodijo ljudje pri nas vedno po dva in dva, sta prišla starec in starka, zavila k reki in sedla v suho travo na visoki breg.

V mirnem zraku je solnce še toplo grelo, pomežiknila sta v svetlobo in starec je zinil prvi.

»Še je solnce, še je prijetno,« je dejal. Starka je zgenila z udi, kot da potrjuje besede starca, ko čuti toplino v telesu, začela pa je drugo:

»Ali vidiš reko?«

»Vidim,« je dejal starec in ožil trepalnice, ki so mežikale.

»Tudi jaz jo vidim; ljudi ne vidim.«

»Saj ljudi ni,« je pripomnil starec.

»So,« je dejala starka. »Slišim jih. Po glasu so mladi ljudje, a ne otroci.«

Starec je pomislil, obrnil glavo in posluhnil. »Zdi se ti, da je tako; nikogar ni.«

»Star si postal,« je dejala žena. »Meni se je usločil hrbet, ti ne slišiš.«

Starec je odprl usta, premišljeval je; težko mu je del očitok o starosti. Spreminjal se je tako počasi in lezel v pozabljivost, da se ni mogel zavedeti svojih sprememb. Čez nekaj časa je dejal:

»Ali vidiš nasprotni breg?«

»Vidim.«

»Ali vidiš drevo ob cesti?«

»Saj ni drevo; saj je človek.«

Starec je gledal nekaj časa. Nazadnje je dejal:

»Če bi bil človek, bi se premaknil.«

Starka ni strnila oči od črnega predmeta na drugem bregu. »Saj se je premaknil na levo.«

»Če je človek, kdo naj bi bil?«

»Če je človek, ne more biti drugi, nego Nande. Njegova hiša in njegov travnik je tam.«

»Nande? Ali ni umrl?«

Starkine oči, ki so kazale živo vedrost duha, so se zagledale v daljo in potlej dejale, kot da so videle:

»Saj je res umrl.«

Nato sta molčala. Oba sta upirala poglede v tisto točko, ki se je zdela, da je človek ali drevo, in res je bilo videti, da se je premaknila nekoliko na levo. Pri tem so misli blodile kot roka v temi, ki išče predmetov na mizi. Starcu se je zgodilo kot invalidu, ki ga čez leta zapeče

stara rana. Obrnil je obraz do starke in dejal počasi:

»Ali... ali se spominjaš Nandeta?«

»Nandeta?« je starka merila starčevo misel. »Nandeta?« kot da se ne more spomniti, koga ima mož v mislih. »Saj je umrl,« je dejala.

»Seveda je umrl,« je dejal starec, ki je videl pred duševnimi očmi svojo mlado ženo in rdečeličnega Nandeta, ki ju je nekoč dobil v sobi, ko je prišel domov. Ona je v zadregi nekaj zajecljala, Nande se je smejal. To je bilo pred štiridesetimi leti. Nikoli je ni vprašal po tem, kaj je bilo med njima, niti ga ni več videl v svoji hiši, dasi mu je vselej trepetala roka, ko je prijemal za kljuko. Zdelo se je, da je stvar stokrat pozabljena in tisočkrat zapečaten. Ostal je le sluzav občutek, kot po nerodni pomoti, ki jo naredi človek nehote in osramoti sebe in druge. Nič ni, a se ob izbranih trenutkih zajeda v srce. Beseda, ki jo človek sliši mimogrede, katera ni bila njemu namenjena, pa jo naloži na svoje rame, dasi jo pobija in odvraca. Po letih pa se zgodi, da izve, da je bila ta beseda v resnici njemu namenjena.

Starčeva kri je bila mrtva; ljubosumnost je bila zbledela slika, le na njene medle obrise je še spominjalo srce. Neznana sila, ki mu je povzročala muke štirideset let, se je na starost prenesla, dasi zbledela, z vso težo na užaljen ponos moža, na negotovost zavesti, biti varan celih štirideset let... Zdaj je dejal mirno: »Ali se spominjaš, Ana, da je bil Nande nekoč pri tebi?...« Ana je pomislila. »Ne, Jakob,« je dejala. »Ne spominjam se več.«

Jakob je pogledal Ano v oči. Starec in starka, ki sta hodila že nekaj let brezčutna drug poleg drugega, sta v tem hipu zopet postala mož in žena.

Starka je naglo mežikala; kakor utrinki so se prikazovale zenice. Starec je iskal njen pogled in gledanje ga je delalo trudnega.

»Štirideset let je od tega,« je dejal starec. »Prišel sem iz mesta, vidva pa sta stala v sobi. Še zdaj vaju vidim...«

»Kaj sva govorila?«

»Ničesar nista vedela reči.«

»Morda je bilo res,« je dejala Ana, ki se ji je poostril pogled, čelo pa se ji je na-

bralo v gube. »Morda je res... Prišel je, da nama ponudi vino, če ga hočeva kupiti...«

»Tega mi tedaj nista povedala...«

»Ni mogoče!«

Za hip sta se gledala. Potem je starec obrnil pogled na reko, starka pa je mežikala v njegove poteze. Bile so vele, hladne, tudi oči niso izdajale ničesar. Ko je starec premeril reko in nasprotni breg do točke, ki je bila vendarle drevo in ne človek, je dobil poguma dovolj, da je spregovoril.

»Danes nima pomena več... Vendarle... Ker bova kmalu umrla oba..., je dobro, da spregovoriš. Štirideset let mi ni bilo vseeno, a sem molčal; danes mi je vseeno in govorim...«

Starka je čakala, da spregovori še, ko ni dejal nič, je očitala ona.

»Kolikokrat sem ti dejala, da si čuden...«

»Danes mi lahko poveš. Da ali ne? Kaj je bilo z Nandetom?«

Kakor se je pred nekaj minutami vzbudila v starki žena, se je zdaj dvignila v nji ženska. Medel ostanek nje ženskosti je bil močan dovolj, da je vzbudil v nji plamenček sovraštva, ki se je izražal v besedi in v očeh.

»Kaj govoriš! Jaz bi ti bila povedala...«

Take vrste odgovor je zadnji člen verige, beseda se sama po sebi zapečati v grlu.

Dejala je še: »Saj ono tam ni Nande. Kaj bi govorila o tem!«

Tako je zaškrtal zadnji zapah in tajnost je bila neočita za vekomaj.

Starec ni dejal ničesar, dvignil se je. Podal je starki roko, oklenila se ga je in vstala.

Bila sta zopet isto kot poprej. Šla sta počasi po peščeni poti in nista spregovorila. Veter je pričel pihati in jima je zagrinjal bele lase na lica.

DALJA.

STANKO MAJCEN.

Stene so, ki jih mesec ne upa pobeliti:
zive so in noč začudena pred njimi stoji.

Okno je, ki kliče ko ptič
svoj črni u-hu u-hu, svoj beli klic.

So vrata, ki večnost pred njimi zaspala:
čakala je mlada, mehko omahnila . . .

Spomin je, ki mlinska kolesa premakne:
ječé izreko . . . in ni več naš jezik.

Ti si! Do konca zanesti te vem,
ne morem, ne morem . . . in vem: ti, ti . . .

PRIŠLA SI . . .

STANKO MAJCEN.

Prišla si, sedla na posteljo.
»O, jutri, jutri se dopolni dan.

Nov križ ti vžgo,
novo breme butijo na rame . . .«

Nosila boš, molčala boš
molč v plazju vpognjenih dreves.

Upre se les, a sok po zemlji njuha,
in popje, cvetje preza v mrak.

O mrak goščav, ponižanja cvetovi . . .
Ni ptice, ki bi sedla v grm,

ni solnca, ki bi zožilo se v pramen
— gnili črvi glojejo telo.

O sled nesvetega trpljenja,
o znamenja bolesti črne . . .

Na postelji sediš, strahu
se trese senca tvoja, krči . . .

NE MOREM SPATI.

ANTON VODNIK.

Ne morem spati.

Veter mi dviga zastóre
do stropa
in me odeva z nočjo
za bridko srečanje
z mojo dušo . . .

Onile gaj v daljavi?
Iztegnem róko — v njej se skrije.
O, prvi zvoki melodije
trpke blaznosti sanjave!
Zamé je zemlja brez prostora,
a misel v duši je zvonik in gora.

Ne morem spati.

Srcé obrnem kot peščeno uro
in spremljam zvezde.

Ne morem spati.

MOTIV.

TINE DEBELJAK.

Hribec v solncu
in na pobočju
Kalvarija —
križev pot.

Na vrhu cerkvice,
cerkvice bela
s prebridko martro.

Midva hodiva
to solnčno pot,
to žalostno pot
v temni slutnji
ljubezni.

Trpiva v njej —
a s srci slutiva,
da meče solnce
najini senci
kot bridko martro
pred oltar.

V DEŽEVNEM NALIVU.

TINE DEBELJAK.

Dež
vodene
vrvi
plete
oč okno
neprestano,
neprestano . . .

Utrujene misli predem.
Kot v štreno predivo se medem
v mrežast naliv:

z neba na zemljó,
z neba na zemljó
vode teko —
z zemlje v nebo,
z zemlje v nebo
se misli pleto
neprestano,
neprestano . . .

Voda lije curke
kot žice ob okno lobanje:
misli se zaganjajo vanje
in ne vidijo ven,
ne vidijo . . .

FR. BÍLEK: ILUSTRACIJA K CHALUPNEGA J. V. SLADKU.

SRENJA.

JANEZ JALEN.

Drama v štirih dejanjih.

Drugo dejanje.

Pozorišče: Kakor v prvem dejanju.

Poletno dopoldne.

Martina in Dana (slonita pri mizici in prelistujeta modni časopis).

Martina: Najbolj mi je všeč tale kroj. (Pokaže v listu.)

Dana (se izravna): Ostani pri njem.

Martina: Če ne bo teta nejevoljna.

Dana: Teta nama samo še svetuje.

Martina: Samo še svetuje —?

Dana: Da.

Martina: Pa ostanem.

Dana: Prav imaš.

Martina: In ti?

Dana: Pri istem.

Martina: Tebi se ne bo podal.

Dana: Mogoče malo manj. Pa je lepo, če sta dve sestri enako oblečeni. Zdi se, kakor bi ne bilo med njima sence nesporazuma.

Martina: Nesporazuma? — Na kaj misliš?

Dana: Na nič. (Odide pred verando.)

Franica (vstopi od desne): No, kako sta izbrali?

Martina in Dana (molčita).

Franica (jih pozorno opazuje): Če sta že izbrali, vprašam.

Martina: Vzajem, kar si mi ti priporočila.

Franica: Dobro. In ti, Dana?

Dana: Kakor Martina, da bova vsaj v obleki enaki.

Franica: Prav je tako. Le radi se imejta.

Dana: Martini ni prav.

Pogačar (vstopi od leve): Komu ni prav?

Franica: Bojim se, da tebi ne bo, ko boš moral šteti obema za obleko.

Pogačar: Seveda. Za nove obleke sem dober.

Franica: Vidiš, da sem uganila.

Pogačar: Martini — nič ne rečem. Dani pa —

Martina (ga posvari): Papa!

Pogačar: Naj ji kupuje nečimernosti Ržen, ki ga je poslala za mano v srenjo kazit kupčijo.

Franica: Lovro!

Pogačar: Povračila dan je vsak dan. Tudi pri meni.

Franica: Ji dam pa jaz iz svojega.

Dana: Nočem.

Martina (ji prigovarja): No, Dana! Da bova enaki.

Dana: Čemu bi se silili, če naju še oče loči.

Pogačar: Da izprevidiš, kako ti tudi jaz lahko nagajam.

Dana: Le nagajaj mi. Dobi pa drugo kontoristinjo, ali pa me plačaj, kakor bi moral vsako tujo. Naj ti piše Martina in jaz si poiščem kruha drugod.

Martina: Nisem se učila in nisem vajena pisarne.

Dana: Nauči se in navadi. Saj nismo rojene samo zato, da čakamo ženinov.

Martina: Strašno znaš.

Dana: Kakor drugi z mano. (Žuga Pogačarju.) Sicer je pa našega premoženja precej tudi mojega. Tvojega je bilo malo. In jaz sem hči svoje matere. (Odhaja na verando.)

Pogačar (jezen): Pa še kako si.

Dana (se okrene): Hvala Bogu, če sem.

Pogačar: Ne bo tiho, dokler ne bo njena obveljala.

Franica: Zakaj pa jo dražiš.

Pogačar: Tak, kupi ji vse kakor Martini.

Dana (na verandi): Sem že rekla, da nočem.

Franica: Pa poiščeva kaj drugega.

Dana: Nočem. Sama si oskrbim obleko, če ne, pa ponosim lansko do konca. Naj oče plača za tiste denarje kakemu tujemu inženirju nekaj ničvrednih čačk. (Odide na vrt.)

Pogačar: Kakor hoče.

Martina: Papa! Molčal bi bil (odhaja na desno). Ponošena — kakor on.

Pogačar: Le kaj imate med sabo.

Franica: Denarnih barantij ne. Ti nikar niti za minuto nikoli ne pozabi, da je Dana vsa, kakor je bila njena mama.

Pogačar: Ne boj se. Prevečkrat sama spomni.
Franica: Kako bi kdo drugi znal kovati tako zlato kakor je bila pokojna Karla in je Dana.
Pogačar: Molči!
Franica: Sem ti že dovolj povedala, da si lahko pameten, če hočeš. (Odide za Dano.)
Pogačar (postoji in se počasi obrne proti vrtu): No — kdor se bo z Dano pokoril —. (Hoče oditi na levo, pa naleti med vrati na Grosa): Vi, gospod Gros?
Gros (vstopi, se odkrije in obdrži čepico kar v rokah): Napako sva zagrešila. Popraviti jo morava, preden se razboli.
Pogačar: Bolj se skoraj ne more, kakor se je v srenji.
Gros: Kaj srenja. Ržen.
Pogačar: Dobro nama je zavrl.
Gros: Pozabila sva, da so pomladi še ptiči, ki pojejo drobnim nevestam, lepo pisani. Ptiču perje, človeku naslov. Dajva mu ga, ravnatelj, da se ne bo čutil nesrečnega. Svojemu poiščem že kak drug lišp.
Pogačar: Za ravnatelja se morda vda.
Gros: Se bo. Dogovorita se pa sama. Zdi se mi, da motim, ko nisem tukaj doma. In — gospodična Martina ni moja hči.
Pogačar: Martina?
Gros: Da. Martina. Na srečno svidenje. (Odide na levo.)
Pogačar: Upam. Sluga sem. (Hodi in premisli.) Bo. Za Martino.
Ovsenek (pride skozi verando, v delovni obleki): Dober dan! (Privzdigne klobuk.)
Pogačar: Bog daj! Kaj boš povedal?
Ovsenek: Pravzaprav me nič ne briga. Pa vseeno. Ko bi bil jaz Pogačar, bi dal Martino Rženovemu. Premožnja ima res malo manj, ima pa zato v glavi več.
Pogačar: Ali sem mu jo kdaj branil?
Ovsenek (se čudi): Zakaj Vam potem nagaja?
Pogačar: Vprašaj ga. Ti izprevidiš, da ne dela prav, on pa ne.
Ovsenek: Čuden je.
Pogačar: Bolj so čudni drugi, s tabo vred.
Ovsenek: Mi?
Pogačar: Včasih je imel kmet vso besedo v srenji. Sedaj ima vso en sam kajžar. In kmalu bo kajžar njen načelnik.
Ovsenek: Nikoli.
Pogačar: Še ti sam boš za nje vzdigoval roko.
Ovsenek: Slabo me poznate.
Pogačar: Ržen je tudi samo kajžar, pa ste bili vsi z njim.
Ovsenek: Ne bom tajil. V prvem ognju. Danes pa —. (Vznejevoljen zamahne z roko.) Eh. Kdo bo patrol. Z Bogom! (Odhaja.)
Pogačar: Počakaj! Greva skupaj.
Ovsenek: Le. Saj pot je vseh, čeprav je nekateri nič ne popravljajo in jo kmet trikrat tako daljo posipa kakor kajžar. (Odideta na levo.)
Pogačar (že zunaj): Vidiš, tudi to — — —
Ržen (pride od desne in gre počasi proti verandi kakor bi hotel iti na vrt).

Martina (tik za njim, zapre vrata in se rahlo nasloni nanje): Ivan!
Ržen (z eno nogo že na stopnici): Kaj ne gre teta z nama?
Martina: Sama sva.
Ržen (stopi nazaj): Sama?
Martina: Ti ni prav?
Ržen: Pač. Zdi se mi celo potrebno, da se pogovoriva brez prič. Martina?
Martina: Morda bo bolj prav, če jo pokličem.
Ržen (pritisne z roko na vrata): Ne! Saj vidiš, da že ona čuti trn —.
Martina: Tudi drugi že. (Sede k mizici.)
Ržen: — Ali si huda name?
Martina (se močno začudi in vstane): Mislila sem, da si ti name.
Ržen: Ne vem, na koga bi se jezil. — Ne vem.
Martina: Pozabiva!
Ržen: Pozabi, če moreš. (Recitira.) »Zavoljo žene bo zapustil človek svojega očeta in svojo mater in se bo držal nje in bosta dva v enem.«
Martina: Hočeš reči: Zavoljo moža bo zapustila žena svojega očeta.
Ržen: Po mojem velja na obe strani.
Martina: Ivan! Papa je na koncu. Če ne odnehaš, nam morda v kratkem vzamejo streho.
Ržen: In če odneham, jo bodo jemali drugim, ki so manj zaslužili.
Martina: Manj zaslužili —?
Ržen: Ko bi hotel papa govoriti z mano drugače. Ko vendar iščem srednje poti.
Martina: Daj, Ivan!
Ržen: — Nekaj bi te vprašal.
Martina: Vprašaj!
Ržen (jo prime za obe roki in ji gleda izprašujoče v oči): Martina? Ali ti je naročil, da me pridrži, ali si me hotela sama od sebe?
Martina (proseče): Ivan!
Ržen: Ne odmikaj pogleda! Ali ti je naročil?
Martina: Izpusti me! (Se mu iztrga, sede za mizico in se nasloni na roko.)
Ržen: Zlo je to. (Se umakne počasi do kredence.)
Dana (pride zamišljena z vrta in jih začudeno gleda): Motim?
Ržen: Ne, gospodična Dana. Saj nisem imel še prilike, da bi se Vam zahvalil, ker ste me opozorili na srenjo.
Dana: Bi bilo bolj prav, da Vas nisem.
Ržen: Bolj prav za papana, res.
Dana: In za druge —.
Ržen: — Ko bi vedel, kako stoji denarno Vaš oče.
Dana (ponagaja): Ženini se radi zanimajo za taka vprašanja.
Ržen: Če bi iskal dote, bi bil Bobnovec danes Pogačarjev.
Dana: Izmed tisoč bi komaj eden enako storil in še temu bi jih vseh devetstoindevetdeset reklo »norec«.
Ržen: Morda sem.
Dana: Niste.
Ržen: Gospodična?

Dana: Ko se z njo (pokaže Martino) dogovorite, pridite na vrt. (Odide nazaj.)

Ržen (čaka, da ostaneta sama): Martina?

Martina (resignirano): Pojdi!

Ržen (odide za Dano).

Martina: Ko bi mogla biti — kakor je Dana.

Franci (pride skozi verando oziraje se na vrt; zapazi Martino): Čudne navade imate v tej deželi; zaročenka sama, otožna, on pa šepeta pod lipo z njeno mlajšo sestro.

Martina (vstane): Take navade nikjer ni.

Franci: Gospodična? — Govorite!

Martina: Že preveč sem rekla. (Odide na desno.)

Franci (oprezuje na vrt): Zato Dana odlaša.

Pogačar (vstopi od leve): No, gospod inženir, kaj bo dobrega?

Franci: Slabega bi vedel več naštetih.

Pogačar: Črnogledec.

Franci: Kaj naj vriskam in pojem, kadar mi —

Pogačar (ga prime prijazno za ramo): Saj Vas bo oče bogato odškodoval za brezpomembni naslov ravnatelja.

Franci: Kaj ravnatelj. Tja doli pogledjte! (Mu pokaže na vrt.)

Pogačar (oprezuje): Kaj se pogovarjata tako zaupno.

Franci: O vremenu gotovo ne.

Pogačar: O vremenu —?

Franci: Tako lepo sva se že razumela z Dano, sedaj mi ne pustite stopiti pred Vas. Zaradi njega.

Pogačar: Ne razburjajte se! Kadar bo Dana Vaša žena —

Franci: Vi dovolite?

Pogačar (se mu nagajivo nasmehne): Da Vam ne poči srce.

Franci: Hvala. (Mu stisne roko.)

Pogačar: Kadar bo Dana Vaša žena, sem rekel, in Martina njegova, bosta lepo skupaj orala in tako, pri čaju zvečer, se boste vsi smejali zaljubljenim spominom. Le vprašajte očeta.

Franci (pogleduje nervozno na vrt): Ta Ržen. Da Vam ne napravim škandala. Z Bogom! (Odide na levo.)

Pogačar: Le vprašajte očeta.

Franica (vstopi od desne): Obljubljaš Dano v jarem, ne da bi preudaril, kako ga bo nosila.

Pogačar: Prisluškuješ.

Franica: Ušes si ne bom mašila.

Pogačar: Mar bi pazila na njo.

Franica: Ne vem, kdo je bolj potreben pestunje. Ti ali ona.

Pogačar: Že vem, kaj delam.

Franica: S takimi odgovori si onesrečeval njeno pokojno mamo. In sedaj hočeš še —

Pogačar (jo preseka): — tebi in Dani tako odgovarjati. Martina je pa — drugačna.

Franica: Mater z bičem, hčer s škorpijoni. Le, če ti bom pustila. (Urno odide in stopi na verando prav takrat, ko prideta Ržen in Dana z vrta.)

Ržen: Kaj bomo menjali?

Franica: Odsvetujem. Vrnita se! Sobe so polne neprijaznosti.

Pogačar: Gospod inženir, govoril bi rad z Vami.

Ržen: Prosim. (Stopi v salon.)

Dana: Kmalu končajta. (Odide za teto.)

Ržen: Čimprej.

Pogačar: Ženske. Sama zabava jih je.

Ržen: Zdi se mi, da se gospodična Dana mnogo ukvarja z resnimi stvarmi.

Pogačar: Samo toliko, da kazi.

Ržen: Vsem ne more nihče ustreči.

Pogačar: Mmm, no —. Z Grosom sva preudarila, da bo vseeno bolj prav, če Vi prevzamete ravnatelja.

Ržen: Kako ste ga pregovorili, da je popustil?

Gros: Sam je izprožil.

Ržen: Sam —? Kaj pa denarna udeležba in delavci?

Pogačar: O tem nisva govorila.

Ržen: Nista?

Pogačar: Rekla sva le, da boste Vi ravnatelj, če nama prepustite načrt.

Ržen: Aaa. Načrt —. Kaj me ima res za nezkušenega otroka?

Pogačar: Zakaj?

Ržen: Da mi tako slabo nastavlja vabo.

Pogačar (se razhudi): Povejte mi vendar, kaj pravzaprav hočete? Pa brez plev.

Ržen: Samo zrno. Hočem, da bodo namesto Grosov udeleženi domači ljudje.

Pogačar: Vem. Z mladim se ne gledata preveč prijazno.

Ržen: Ne zato.

Pogačar: Za karkoli. Jaz tega nočem in — ne morem.

Ržen: Če pomišljate zato, ker je Gros porok za Vaše dolgove, katere lahko še vse s svojim pokrijete, preskrbim Vam druge poroke.

Pogačar: Kakšne? Katere?

Ržen: Oreharja, Krasnika, Čopa in druge.

Pogačar: Tako. Pogačar naj se priklanja tem — zarobljenim kmetom.

Ržen: Zarobljenim kmetom —?

Pogačar: Se nisem in se ne bom. (Pokaže nanj.) In kajzarjem še manj.

Ržen: Če lahko pozdravljate tujca »sluga sem« —.

Pogačar: Saj tistih Vaših ne bom nikoli tako.

Ržen: Kaj pa, če Vas prime vsa srenja kakor z eno samo roko? Komu bo pošla sapa? Vama z Grosom, ali njim?

Pogačar (se mu škodoželjno smehlja): Vsa srenja? Niso več vsi Vaši. Precej je že mojih. Tudi glava že.

Ržen: Aaa. Ovsenek.

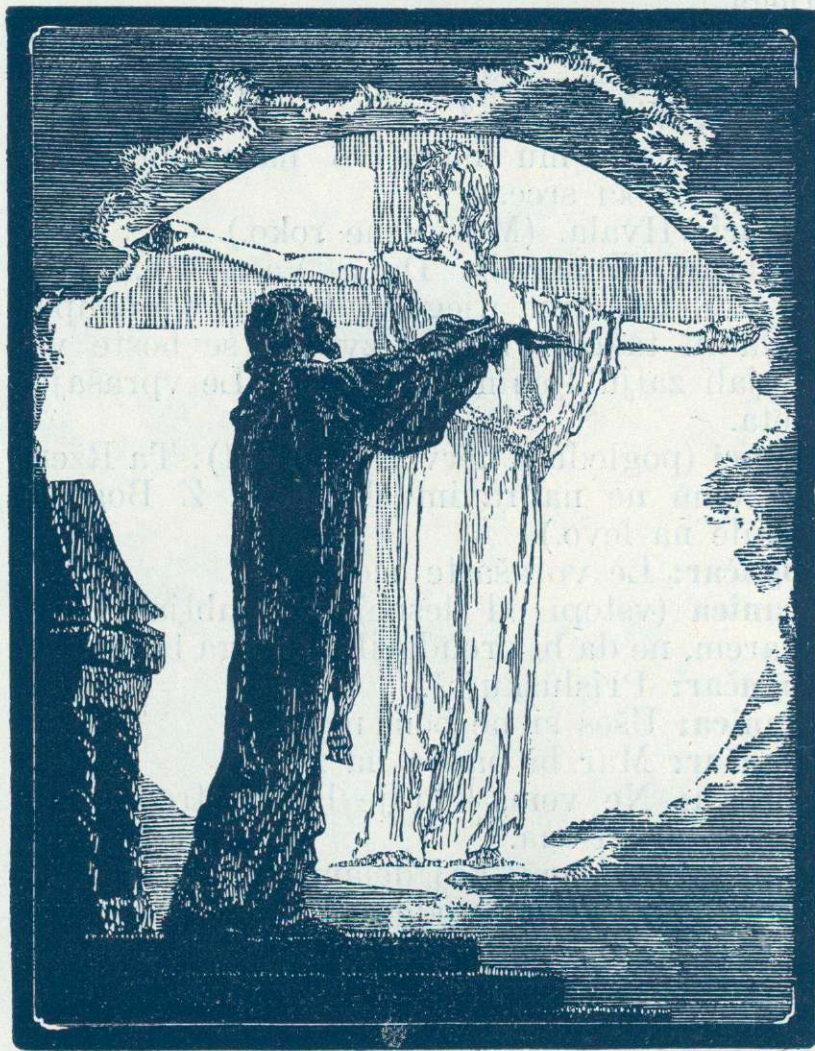
Pogačar: Daa. Ovsenek. Preudaren možakar je.

Martina (pride od desne): Papa! Ne bodi tako glasan.

Pogačar: Kakor bi te bil poklical, si prišla. — Gospod Ržen! Sedaj, ko veste, kako je s srenjo, Vas vprašam: Ali je tale (pokaže Martino) Vaša nevesta?

Ržen: Je. Že tri leta.
Martina: Papa! Lepo te prosim, nehaj!
Pogačar: Že vem, kaj delam.
Martina: Nič ne veš.
Pogačar: Vem. — Gospod inženir! Martini bom dal več kakor polovico.
Ržen: Nikoli se nisem zanimal za to.
Martina: Papa! Neokusen si.
Pogačar (Martini): Molči ti sedaj! (Rženu.) Se niste zanimali, pa je prav, če veste. Več kakor polovico. Zahtevam pa, da mi še danes izročite Svoj načrt, ali pa Vam ne dam Martine.
Martina (sili v očeta): Papa! Reci, da tega nisi izgovoril.
Pogačar (jo odkloni): Sem, kakor pribito.
Ržen: Krivično trdi ste, gospod Pogačar.
Franica in Dana (prideta na verando):
Pogačar (jih pokaže): Za pričo bo vsa družina.
Ržen (stopi k Martini): Martina! Saj lahko narediva po svoje.
Martina: Vendar, Ivan —!
Ržen: Le povej!
Martina: Eden mora popustiti.
Franica: Martina! Pazi, kaj govoriš.
Ržen (Franci): Naj sama odloči.
Martina: Papa je res morda pretrd. Pa pomisli — saj sam veš, kako stojimo.
Ržen: Reci!
Martina: — Ko bi bili načrti moji, bi jih odstopila.
Franica (stopi k Martini): Nepremišljeno odgovarjaš.
Ržen: Premalo mi zaupa. (Se obrne od nje proč.)
Pogačar (Rženu): No —?
Ržen: Ne dam načrtov.
Pogačar: In jaz Vam Martine ne.
Ržen: Saj me sama več ne mara.
Martina: Ni res, Ivan.
Ržen: Ooo. Pa še kako je res.
Franica (Martini): Pojdiva! (Jo odpelje na desno.)
Pogačar: Ne dam —. Kaj jih boste res strgali kakor trmast otrok?
Ržen: Ne. — Sam bom zaprosil za dovoljenje.
Pogačar: Sam? S Svojo kajžo še temelja jezu ne izkopljete.
Ržen: Če pa združim tiste, ki so še moji, lahko zgradimo precej višjega kakor vidva z Grosom.
Pogačar: Pa menda ne mislite začeti še s kakšno zadrugo?
Ržen: Moram, ko ste mi razbili srenjo.
Pogačar: — Kakor rojen kaplan ste. Zakaj niste napravili materi veselja.
Dana (se jima počasi bliža):
Ržen (skloni glavo): Materi veselja —. (Se zravna.) Zato ne, da se lahko z obema rokama borim z zemljo, ki ubija dojenčcem očete. In še zato ne, da nekatere lahko branim z obema pestéma proti takim —. Ah, nič. (Zamahne z roko.)

Pogačar: Le recite! Proti takim kakor sem jaz.
Ržen: Da. Kakor ste Vi.
Pogačar: In taaak, naj bi postal moj zet? Nikoli!
Dana: Papa! Ko sem bila še majhna deklica, nam je pravila v samostanu sestra Klara, da včasih krokarji raztrgajo in požro svoje lastne mladiče. Nisem jim verjela. Kdo bi bil mislil, da bom odrasla uvidela, kako tudi ljudje to znajo.
Pogačar (stopi k njej): Ker sem te otroka premalo strahoval, naj popravim pri odrasli. (Ji da, da jo poniža vpricho Ržena, rahlo zaušnico.)
Dana (se umakne k Rženu): Ivan! —
Ržen (jo zakrije s hrbtom; Pogačarju v obraz): Tudi Dano bom branil — z obema pestéma.
Pogačar (se molče umakne):
Ržen (prime Dano, ki se zaupno nasloni nanj, in jo odpelje na vrt):
Pogačar (pogleda izpod čela za njima in zasiha): Zadruga —. (Dvigne glavo, kakor bi se bil domislil rešitve, in zaniha z roko za Rženom, katerega več ne vidi.) Ne boš —. Bolje jih poznam jaz kakor ti — sebične nevoščljivce.
 Zastor pade.

»VIDI, DA IMA TUDI NJEGOVO SOLNCE, KATEREGA LEPOTA GA PREVZEMA, KO VZHAJA, SVOJ KRIŽ.«

FR. BÍLEK: ILUSTRACIJA K O. BŘEZINE KNJIGI HUDBA PRAMENŮ.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXI.

Dante se je povzpел na sedmo nebo, na planet Saturn, imenovan po starorimskem bogu, vladarju t. zv. zlate dobe človeštva. Nad planetom stoji ozvezdje Leva (ali: planet stoji v znamenju Leva), s čigar žarom se druží njegova mrzla luč. Pesniku se tu prikažejo svetniki, ki so se odlikovali s premišljevanjem, kontemplacijo. Kakor premišljevanje božjih resnic vodi dušo visoko gori k Bogu, tako vodi s tega planeta čudovita lestva v zadnje višine. Beatrice se mu tu več ne smehlja, ker ne bi prenesel lepote smehljaja. (Zgodilo bi se mu kakor Semeli, hčerki tebenskega kralja Kadma, ki je, varana od Junone, Jupitrove žene, prosila, naj bi smela vsaj za hip videti Jupitra, ljubimca svojega, v vsej njegovi veličasti; videla ga je, pa je tisti hip zgorela.) Tudi ne sliši tu rajskih simfonij, ki jih je slišal na prejšnjih planetih. V. 1—42.

Ko se mu torej približa eden izmed blaženih duhov, skrit v svojo svetlobo, vpraša pesnik dvoje: zakaj se mu je duh približal in pa, zakaj je tu vse tiho? V. 43—60.

Duh mu odgovori najprej na drugo vprašanje, potem na prvo: »Tvoj sluh in tvoj vid sta pre-slaba, da bi prenesla lepoto Beatričinega smehljaja ter sladkost petja našega. Zato smo umolk-nili ob tvojem prihodu. Zakaj sem baš jaz prišel k tebi? Ne morda iz večje ljubezni, ampak, ker me je v to določila volja božja.« V. 61—72.

Dante nato: »To razumem, da vi v raji izpolnju-jete božjo voljo iz proste volje, samo iz ljubezni, dočim je nam ljudem, ki smo še popotniki — in via — zapovedana po zapovedih; ali to bi rad vedel, zakaj si prav ti od Boga izbran, pred-odločen, predestiniran, da z menoj govoriš, in zakaj ne kateri drugi izmed tolikega števila?« Odgovor blaženega duha se glasi: »Luč, ki me obdaja in s katero vidim bitnost božjo, prihaja od te bitnosti same. (Tako prihaja luč od svetilj-ke v oko, in s to lučjo oko vidi svetiljko.) Ne zadostuje mi samo moje gledanje, ampak zdru-ženo z božjo lučjo gleda Prabitnost, Boga. Kar me pa glede predestinacije vprašuješ, vedi in povej tudi ljudem na svetu, da Bog svojih prostih sklepov nikomur ne razodene, niti najbistrejšim duhovom ne.« V. 73—102.

Zdaj šele se duh razodene! Je sv. Peter Da-mijan, nekdam opat strogega samostana Avel-lana ali Santa Croce v samotni umbrijskih Ape-ninov pod goro Catria. Rodil se je l. 1007 v Raveni iz ubožne rodbine; kot deček je nekaj časa pasel prašiče. A starejši brat Damijan, arhidiakon v Raveni, ga je začel poučevati; Peter je postal redovnik in si je privzel iz hvaležnosti do brata še ime Damijan. Zaslovel je kmalu po globoki učenosti. L. 1037 je zapustil mesto Ravenna ter se napotil v prej imenovani strogi samostan;

l. 1058 ga je papež Štefan IX. imenoval za kardi-nala. Sveti mož je moral ubogati in čast sprejeti, ker mu je papež zažugal z izobčenjem. (V. v. 126 nsl. je udarec po posvetnem življenju cerkvenih dostojanstvenikov.) Nekaj let pred smrtjo se je odpovedal kardinalski časti, a odpoved je bila sprejeta šele po mnogih njegovih prošnjah. Umrl je l. 1072. Ostavil je več spisov. V enem izmed svojih pisem piše: »Čast škofovska ne obstoji v dragocenih kožuhih in frfotajočih vlečkah, ne v obilnem spremstvu in ognjevitih konjih, ampak v svetosti življenja, kakršno je bilo življenje Ke-fovo (Petrovo) in Pavlovo.« Sv. Peter Damijan spada med najizrednejše može vseh časov. Ne-izmerno je storil za reformo svetne duhovščine. Cerkev ga časti kot cerkvenega učenika. Znamenit življenjepis o njem je spisal kardinal Capecelatro (l. 1862. v dveh zvezkih).

(Od tega svetnika treba ločiti — meni Dante v v. 122 in 123 — Petra, ki se je sam imenoval »Greš-nika« in je živel tudi v Raveni med letom 1040 in 1119; ustanovil je na obali Jadranskega morja samostan Santa Maria in Porto.)

- 1 In spet oči v Gospó sem svojo upiral
in spet le k Njej mi duša je streméla
in nisem se v nič drugega oziral.
- 4 A ni smehljala se! Tàk je pričela:
»Naj se nasmehnem — v hip boš ves v plameni
kot Sémela, v hip kupček boš pepela.
- 7 Zakaj lepote moje žar ognjeni
rastè — kot vidiš — v večni tej dvorani,
čim više dvigam se po stolbi njeni.
- 10 Zatorej jo dušim; če ne, ni v stani
nje žara vzdržat tvoja moč vmrljiva,
v hip sličen bil bi krošnji, s strelo vžgani.
- 13 Na sedmem zdaj planetu se mudiva,
ki Lev nad njim se plameneči vije,
da sij obeh spojen na zemljo vpliva.
- 16 Pozor zdaj tja, kjer tvojih pot oči je!
Zrcalo naj so ti, da v njih blestélo
bo znamenje, ki zdaj ti zdaj zasije.«
- 19 Kedor bi vedel, kakšno sladko jelo
očem biló je nje obličje milo,
bi (ono tehtajoč in to skodelo)
- 22 uvidel, kàk težkó je meni bilo
ubogat, ko se rajске mi vodníce,
naj zrem drugam, povelje je glasilo.
- 25 V kristalu, ki od ljudske govorice
imé ima vladarja slavnoznanó,
pod čigar vlado svet ni znal krivice,
- 28 sem lestvo uzrl, iz zlatih žarkov stkano,
ki segala je strma nje višina
v nebes višave, v nedogled nad mano;

- 31 po lestvi doli, od klina pa do klina,
sem vsipati se videl nebeščane,
nebroj, ko da je vsa nebá družina.
- 34 In kakor po nagonu v zimi vrane
se skupaj vzdignejo, ko se zbudijo,
ogret peroti si, trdé od slane,
- 37 in tam — te v nepovratek odletijo,
te vrnejo se, odkoder so letele,
in te tam krožijo s tovarišijo:
- 40 ták rajske so kresnice se mi zdele:
usule so se skupno, šle narazen,
ko v neki klin na lestvi so zadele.
- 43 A ena ustavi blizu se prikazen
in zažari. Kot bral bi ji z obraza,
sem vedel: »Skazat hočeš mi prijazen.«
- 46 No ta, ki vselej čakam nje ukaza
za molk in golk, molči... Zato vprašanje
— mi na jeziku — ni našlò izraza.
- 49 Ko videla to moje je molčanje
u Njem, ki je vseviden in vseveden,
mi dé: »Kar ták želiš, daj, daj na znanje!«
- 52 Pa sem pričel: »Odgovora nevreden
sem tvojega; vendar, ker dovolila
je Ona, da te vprašam radoveden,
- 55 povej mi, ki te radost tvoja skrila
je vase, o povej mi, duh ti sveti,
katera te približala je sila?
- 58 In še povej, zakaj na tem planeti
ne čujem sladke raja simfonije,
ki v nižjih čul pobožno sem jo peti?«
- 61 »Slab vid je tvoj in sluh,« — te besedi je
duh rekel mi — »zato smeh Beatrice
molčí le-tu, z njim naše melodije.
- 64 Prišel pa sem niz svete te stopnice,
da čuješ me, blesk vidiš, ki me oblači,
t a k ó deležen naše veselice.
- 67 Ne pripisuj te usluge vnemi jačji,
ker ták al bolj te ljubijo vse druge
tu gori duše, kar njih plamen znači;
- 70 ampak ljubezen, ktera čini, sluge
da brzi Volje smo svet vladajoče,
izbira nas za take in te usluge.«
- 73 In jaz nato: »To vidim brez težkoče,
da Vaša prosta volja v rajskem dvoru
to hoče, kar Previdnost večna hoče;
- 76 no, to temno je mojemu razbóru,
zakaj si preddoločen, sveti plamen,
baš ti za posel ta v tovaršev zboru?«
- 79 Nisem še rekel konec bil in amen,
ko lučka si stvorila je sredino
za os, vrteč kot brz se mlinski kamen.
- 82 In čul ljubečo rêči sem notrino:
»Luč božja lije nádme sem iz raja,
prodirajoč svetlobno mi lupino;
- 85 spojêna z mojim gledanjem obdaja
mi čelo, vid mi nadnaravno večá,
da zrem Prabít, ki luč iz nje prihaja.
- 88 Odtod vsa moja radost plameneča;
zakaj čim vid naš tukaj je bistrejši,
tem večja je radóst, tem bolj žareča.
- 91 Toda noben duhov — ni najjasnejši —
noben seráf, ki zrè v Bogá okó mu
najgloblje, ti vprašanja ne razreši,
- 94 ker to, po čemer vprašal si me v dvomu,
je v sklepov svojih Bog skríl globočino,
kamor pogledat dano ni nikomu.
- 97 Ko vrneš v svet se, smrti domovino,
ljudém povedi: naj ga ni med njimi,
ki v táko z umom meril bi višino.
- 100 Človeški um — tu gôri luč — je dôli v dimi;
kakó naj v božje t a m prodrè osnove,
ko ni mu možno t u m e d serafini?«
- 103 Besede pokazale so njegove
mi uma mejo; vprašal nisem dalje,
le skromno sem poprosil, kák se zove.
- 106 »Gorovje vleče se po sredi Italije
(ne daleč tam je tvoja domovina!):
nad blisk in grom greben mu vzvišen skal je:
- 109 dviguje tam se Catrie škrbina,
v nje vznožju svet je kraj, tih samostán je,
zgrajén, da le Bogú živi družina.«
- 112 Ták tretje je pričel besedovanje,
in dalje še: »V pravil izpolnjevanju
ták vtrdil sem si djanje in nehánje,
- 115 da vkljubu olja trpkega vživanju
z lahkoto sem prenašal mraz, vročino,
vso srečo vživajoč v premišljevanju.
- 118 Rodil za t o nebó sadov množino
ta kraj je prej; zdaj njiva je steptana,
ták prazna, da slovela bo s praznino.
- 121 Ondi sem jaz bil, Peter, brat Damjana.
(A Peter »Grešnik« v Matere Marije
je hiši živel na bregéh Jadrána.)
- 124 In blizu že bil konec mojih dní je,
ko vsilijo klobuk mi kardinala,
ki slabšemu za slabim glavo krije.
- 127 Nekdaj bosá, suhá pot pripeljala
je Kefo, z njim »izvoljeno posodo«,
ki jedla sta, kar je ljubezen dala;
- 130 zdaj duš pastirja — to prišlò je v modo! —
podpiraj z leve, desne kdo, poriva
naj zadaj ga (ták težki se dobodo!).
- 133 S kožuhom svojim konja si pokriva:
ták dve pod' kožo êno sta živali.
Oj kák, Potrpežljivost, si strpljiva!«
- 136 Na ta so vzklik po lestvi se spuščali
plameni novi, urno se vrtili
z obratom vsakim lepše zasijali,
- 139 obstali in govorca obkolili,
potem na glas zavpili s tako silo,
da nima svet primere tisti sili;
- 142 nisem umel, takó me je glušilo.

DRUGIČ PADAŠ NA ZEMLJO, O NEBO!

PROSVETNIDEL

FRANTIŠEK BÍLEK.

FR. MESESNEL.

Jdou naše duše v tisíciletích exilem země
slepčí osleplí mystickou vinou narození,
v hudbě tvých vášnivých, kvilicích, hýřících
houslí, ó srdce,
marně hledají utišení.

O. Březina (Hudba slepců).

Češki umetnik František Bílek se je rodil 6. novembra 1872 v Chynovu blizu Tábora. Chynovski gozdovi se razprostirajo v južni češki deželi, ki je bila zibel mogočnih postav v češki zgodovini: Jana Husa, Žižke in Petra Chelčičkega. Tradicija teh etičnih glasnikov in junakov, polnih samopremage in žrtvovanja, se je do danes ohranila v tem kraju in je še danes živa v značaju pobožnega, poštenega in resnicoljubnega južnočeškega poljedelca. Herojični zgled živi dalj kot vsak nauk in plodneje deluje. Danes je iz te historične zemlje izšel novodoben naslednik in spopolnjevatelj starih reformatorskih činov, ki je celoten pojav, kot njegovi veliki predniki.

Po mladosti, polni mračnih vtisov iz samotnih chynovskih gozdov, je prišel Bílek na gimnazijo v Tábor, kjer se je zgodaj izkazal kot izreden risar. Ta sloves ga je privedel pred-

časno na praško akademijo v slikarski oddelek. Šolal se je pri Maksu Pirnerju in pri Juliju Mařáku ter tudi tu dosegel občno priznanje. Morda bi nadaljeval v šolski tradiciji običajno akademsko pot, da ga ni kmalu doletelo prvo življenjsko razočaranje. Zaradi očesne napake je moral zapustiti svoj izvoljeni poklic, slikarstva je bilo konec. Udarci, ki ga je prejel mladenič od usode, je bil dovolj hud, da bi lahko postal katastrofalen. A v Bílku je bila moč notranjih podob prevelika, da bi se mogel odreči umetniškemu poklicu; po hudem trpljenju si je izvolil kiparstvo ter tudi v tej stroki hitro napredoval. To pot je slišal njegovo slavo celo mecen in ga poslal na šolanje v Pariz. Tu je prišel k Injalbertu, gladkemu akademiku; pridno je studiral, risal skrbno po naravi, a teh studij, kakor so bile neoporečne, ni hotel nikdar obelodaniti. Zdele so se mu preveč kopije narave in premalo umetnine. V Parizu, mestu šumnega in površnega videza, v šoli, ki je bila njegovi naturi v bistvu tuja, je mladi Bílek dozorel. Spoznal je nevrednost življenja v hipnem uživanju, še bolj se mu je zagnusil akademizem, pokorno posnemanje. Njegovo notranje življenje je zahtevalo drugačno stališče in drugačnega ustvarjanja. Z

GLEJ! DRUGA TVOJA STOPINJA K NEBU, O ZEMLJA V BOLESTIH!

FR. BÍLEK: OKVIRNA RELIEFA K VII. POSTAJI KRIŽEVEGA POTA V ŽUPNI CERKVI V KOLINU.

Zdenko Braunerovo, češko slikarico, sta hodila v pariške zbirke, a Bílek je obsojal renesanso in njegovo srce je oživelo šele pred odlitki srednjeveške religiozne plastike. Tu je začutil preprostost in pristnost religioznega občutka, iz teh del je govorila notranja enota naziranja in pa nepoznanje ničemurnosti. Dozorela je prva faza Bílkovega svetovnega nazora, nasprotje modernemu življenju. Prirojena češka vernost, ki ni prosta mistike, mu je narekovala gledanje življenja sub speciae aeternitatis: namesto hipnega in javnega hoče doseči jedro in združiti življenje v en vir. Krist, večna Resnica, je trdna skala v zmešnjavi. Pogoji za čisto umetniško ustvarjanje je čisto življenje umetnika, iz religioznega življenja naj izvira tudi umetniško delo, ki najde svobodo v kozmu, v naravi in v naivnem ustvarjanju davnih ljudstev. Bílek je nastopil proti »pohujšanju renesanse«, kolikor ni ustvarjala iz svojega, ampak obnavljala davno ustvarjeno. Umetnikovo delo je živo, vsaka umetnina mora biti utelešenje novega doživljanja in zato hoče ustvarjati to, kar se ne da niti fotografirati, niti odliti — idejo. Formula je smrt umetnosti in greh zoper Boga.

Ko je Bílek spoznal moč prepričevalne vere v umetnosti, se je z vzhičenostjo mladosti, ki je začutila pravo pot, vdal temu spoznanju in popustil obzir na mišljenje dobe in ljudi, med katere je spadal tudi njegov podpornik. Prvo veliko delo kot sad spoznanja je Bílkova skupina »Kalvarija« (1892). Prinesla mu je posmeh domačije in ogorčenost mecena, ki ga je odslej prepustil usodi. V zapuščenosti in pomanjkanju je rastla Bílkova gorečnost, dela so se mu rodila kot mladike na mladem deblu. Ko je bil od vsega sveta zapuščen, se je prebudil v njem prerok, do blaznosti razpaljen v ljubezni do bratov; reven in sestradan, a v duši bogat, v življenju in delu trden, se je vrnil Bílek iz Pariza v svoj rodni kraj. Naselil se je daleč od sveta v kočici sredi chynovskih gozdov. Močan je bil v ljubezni in posvetil se je z vsemi silami svojemu delu. Centralna moč njegove vere, Krist, je rasel v vidno prikazen. Cela vrsta studij je nastala, risbe in figure. V tem so zvedeli ljudje za njegovo sveto življenje in za njegovo delo. Pisatelj Julij Zeyer piše: »Živi Bílek, še mladenič, popolnoma po evangeliju. Prikazuje se mu Kristus.« In seznanil se je z njim, mož z mladeničem, ter se etično dvignil ob Bílkovem delu. Dopisovala sta si¹, pisma so polna pobožnih razmotrivanj in besed o umetniškem ustvarjanju. Poleg velikih del je gnetel Bílek v tem času tudi preproste posode, zvest mitičnemu »lončarskemu« poklicu, kot ga imenuje sam.

Prijateljstvo z Zeyerjem je trajalo do pisateljeve smrti l. 1901. Zeyerjev katolicizem ob

¹ Z listů Julia Zeyera sochaři Františku Bílkovi. (»Květy«, 1901, Praga.)

koncu življenja ni brez dekadence in ob sveži moči Bílkove mlade vere skorajda sentimental. Resnično pa je vzljubil Bílka in mu poklanjal svoja nova dela (Tri legende o Razelu) in pisal zanj nabožne povesti (Življenje Device Marije) ter je bilo prijateljstvo starejšega moža velika dobrota za samotarskega umetnika. V tem času ga je sprejela med svoje varovance takozvana katoliška moderna literarna struja na Moravi pod vodstvom K. Dostala-Lutinova. Njena revija »Nový Život« je prinesla l. 1896. Bílkov življenjepis in prinašala stalno reprodukcije njegovih del. Bílek je tudi sam nastopal v tej reviji kot nabožen esejist in izdal v njeni založbi album svojih del.

V chynovski čas spadajo tudi prvi Bílkovi nastopi na razstavah. Zanimivo je, da ga je tujina lažje razumela in pravilneje cenila, kot pa domovina, ki je bila v dnevnem življenju političnega in kulturnega boja pri vsaki novosti v umetnosti pripravljena k roganju. Še l. 1898. so morali umetniki popolnoma drugačne narave (Preisler, Slavíček, Sucharda) v posebnem proglasu zavrniti frivolni ton, v katerem je pisatelj K. M. Čapek-Chod referiral o Bílkovih delih. Bílek sam ni nikdar posegal v kritiko, živel je za svojo umetnost v Chynovu in zorel v ideji.

Kiparskih del je nastala v tem času cela vrsta. Najznačilnejše je pariško »Oranje«, Krist-človek, ki leži gol na zemlji in jo orje s svojimi rokami, ter kompozicija »Kako je moral izgledati človek, da je vzel kladivo in žebelj ter pribil Najvišjo Ljubezen na križ«. Iz zemlje — do pasu tiči v njej — se dviga opolzko-tolsto telo gologlavega človeka z nasmehom ciničnega mešetarja, ki dviga kladivo k prvemu udarcu na žebelj. To je Bílkovo utelešenje hudobnega človeka, ki ga ni mogel drugače karakterizirati, kot z nesvobodnim, v zemlji tičočim človekom, ujetim v lastno zavest in brez občutka za življenje izven njega. Ta lastnost je močno poudarjena, ker deli človeka od brata in goji nadrejenost. Bílek pa je hrepenel po globoki združitvi s Kristom-Resnico, za njega ni imela posamezna eksistenca nobene vrednosti in nobenega cilja, če se ni v spoznanju ljubezni podala na pot mistične enote.

V tem smislu se je pozneje tudi Bílkovo naziranje o naturi človeka razjasnilo. V Parizu je pod dojmom srednjeveške vere občutil v človeku dobro in slabo naturo. Mračna stran gotike je tu gotovo pustila sled, ki se je ravno v »človeku, kladivo dvigajočemu,« utelesila in priznala razliko med ljudmi. Čim globlje pa je prodiral Bílek v življenje narave, tem bolj se je utrdila v njem ljubezen do bratov, ki so nujno vsi ljudje na zemlji, kajti vsi so ustvarjeni od ene volje in vsi so postavljeni na zemljo pred iste pogoje. Ta ljubezen je zabrisala zlo kot princip in izenačila vse ljudi v nedeljenem objemu. Razlago za slaba dejanja je našel Bílek v našem mitičnem

nastanku. Padli smo na zemljo kot meteorji in sedaj živimo kot slepci in tipamo za svetlobo. V tej slepoti se ne zavedamo svojih dejanj, ne vidimo poti in ne cilja, blodimo. Zato pa smo tem bolj bratje in ljubezni potrebni, da lažje najdemo cilj, Krista-Resnico. Ta nazor, v jedru naslonjen na izgubljeni raj in izvorni greh, se ni razvil brez vpliva novega Bílkovega prijatelja, pesnika Otokarja Březine. Vsak je razvil to misel na svoj način: Březina v pesmi »Hudba slepců«, Bílek v plastični skupini »Slepci« (1902).

Filozofska vprašanja o našem življenju, o našem izvoru, namenu in cilju je reševal Bílek vedno intenzivneje v svojih plastikah, cikličnih risbah, grafikah, spisih in predavanjih. Živa beseda mu je postala potreba in v predavanju »Stavba bodočega templja v nas« je izpovedal obširno svoj nazor o človeštvu, zemlji, razmerju ljudi, o umetnosti in o naši tvorbi. Abstraktno razglabljanje je v tem delu popolnoma izginilo, njegovi nazori so izraženi s simboli iz narave, v katero se je globoko zamislil. Njegova vera je napolnjena z radostjo in je razjasnjena v sistem. Samotarsko asketstvo je premagano, Bílek pojmuje in pridiga stvarstvo kot življenje; njegov pranaturni instinkt je izbruhnil z bogatijo fantazije. V tem delu ne pozna več ne zla kot princip, ne pekla, ne kazni. Ljubezen je popolnoma prevzela Bílkovo mišljenje, ž njo spleta iz mitičnih začetkov človeštva svoj nazor do naloge današnjega človeštva.

Na idejo o simboličnem zidanju templja je privedlo umetnika spoznanje naših blodenj in ovinkov, ki odvrtačajo človeka od njegove prave poti, po kateri bi se razvil, in pa od edinega cilja. Zato hoče postaviti tempelj, ki bo »nudil prostor, mir in okrepčilo mojim bratom«. Tempelj, ki ga ima v mislih, je vse stvarstvo in tudi vsak posamezen del, v katerem ga mora človek odkriti; ker torej »tempelj« eksistira, je treba le veže zanj: in to mora vsakdo zgraditi v svojem srcu. Tako vežo si je postavil davni človek v svojih enostavnih in mogočnih delih, ki so zrastle iz globokega življenja z naturo. Bílek nato zasleduje to »stavbo templja« pri narodih v zgodovinskem razvoju in obstane pri srednjem veku: »Po času, ko je padla ideja katedrale kot iskra v suhi prah, je zagorel v plamenu ves kraj, tako da so se vse poti okoli stavbišča napolnile s takimi, ki so prinašali sredstva, roke in srca k delu. Vse to se je godilo ob ogromnem sodelovanju bratov; ideja stavbe je bila nabožno in zakonito v ljudstvu ukoreninjena; kdor je vozil material in kdor je zidal, oba sta imela isti namen in cilj. Toda danes, ko ni več enotnosti v ideji, niti v poti, resnici in življenju, danes je težko zbrati vsa naziranja pod enim tempeljskim obokom, a stavba »templjeve veže« ni niti možna.

Brez moči smo izpostavljeni elementarnim dogodkom in bijemo boj, tem težji, ker smo zaslepljeni od večnega gledanja v solnčni

zahod in smo pozabili, da nam solnce tudi vzhaja. Pa »saj ni dni, niti let, niti življenj, niti svetov, vse to se nam le zdi. Resnica je samo naš Izpraševalec in mi, ki že s samim molkom odgovarjamo.« Življenje človeštva je simbolična in resnična »Pot«, po kateri smo hodili od našega meteoričnega padca na zemljo do danes, izkušani, spoznavajoči in vsakokrat zidajoči svojo tvorbo. Tako nas pripelje Bílek do Krista.

»Pot« vodi v templjevo vežo, sestavljeno iz dvoran življenja, gladi in žeje, strahu, groze, zdravilne grenkobe, posvečenih (ročnega vonja), in iz dvorane plodnega dela. Pri vhodu stoji soha z zastrtim obrazom; pod njo napis: Jaz.

Slepcom, ki so na poti življenja, je Bog naklonil milost, dal jim je ženo za uteho. Bílek ji je s svojim delom spletel venec poveličanja in njegova himna se glasi:

»Žena — bitje razlikujoče se od nas po zarodku, občutku in naturi. Kakšno bistvo najde v nji naša čistost in ponižnost: njena tišina vlada zemljo. Njena čistost je Boga uzrla. Suženjstvo, ki ga trpi za pravičnost, ji bo z nebesi plačano.

Žena je bila sveto rebro, ki je rešilo človeško srce. Bila je oko, ki je zrcalilo slabost njegove nature. Poslednji spremljevalec njegove življenjske zapuščenosti. Mati vseh živih, mati vseh svetih. V srce človeka je vlila novo kri. Poslušajmo, kako govori Ona — Svetla — ki so jo tisočletja rodila in ki živi tisočletja med nami: »Blagoslovljen prvi korak, s katerim vstopiš k nam, blagoslovljene žrtve, s katerimi prvič objameš svet.

— Glej — jaz sem korak, jaz žrtev — jaz sem dekla Gospodova; po Tvoji Besedi naj se mi zgodi! — Ko je Njo — čisti tolmun — srečal na svoji križevi poti — svojega krepčila ni več pil: Njemu je pokazala Njegovo tužno podobo! V Njem je križana, v Njem je umrla in bila pokopana. Tako je klicala k Očetu: Zahvaljen, da si mi svoj Blagor poklonil za celih triintrideset let. Poslednji Njen vzdih: Použita od Tvojega Ognja, sem vtonila v Tvoji Edinosti.

Žena je bila posvečujoča sestra, ki nam je ohranila človeško srce do danes.

Ko v življenju ne moremo več prenašati teže našega dne in padamo, takrat zagledamo njen svetli pojav, kako se v milosti k nam sklanja. Kakšna doslej nespoznana nežnost! Vsak naš dan je v njenem svitu novo življenje. In ko nam je podala vse svoje darove, še išče — išče in si naglo seže po srce ter ga pridá.

Trpi z našim tvornim naporom, raduje se že nad našim bodočim plačilom (ko s svojim delom obsežemo tisoč- in tisočletja bratov). In ko bi naše delo, naš vroči objem celo mrtvi kamen ogrel, ko najdemo samo brezbrizen hlad pri bratih in izgubljammo poslednje sile na poti našega poslanstva, tu ona, vsevidna, neizmerno trpi, a v tišini izpolnjuje svoje dolžnosti in molči. In poučeni z njenim mol-

kom, najdemo tudi ono novo Besedo, s katero postajamo popustljivi in pristopni našim bratom.

In ko nam na tej bolni veji vzevete cvet in pade kot zrel plod v naše naročje, se sklanjamo tresoči k njenim stopinjam, poljublajoči jih — ker v tem trenutku je, kakor bi nam baš vse luči zemlje pogasile zaradi veličine njenih bolečin.

Kako se milost k nam sklanja v detetu odrešeniku!

Kult žene je samo most, po katerem prihajamo k naši daljnji vzgoji v kultu deteta. Kmalu sede za našo mizo dete. Rosa njegovega lica je rosa rajskega cveta, nadzemeljski usmev na njegovem obrazu je kot sled poljubov nam najdražjega bitja. In ko spregovori, se dotakne s svojim otroškim »zakaj« samih temeljev najvišje Resnice.

Koliko utešnih nad nam je naglo vzevetelo v njegovi bližini in vse dni, vsa pota in položaje življenja si ž njim krasimo. Slepci smo; in naša prva kretnja pri njegovem rojstvu — da li ga vidi.

Spoznavamo, da vidi — da bo dorastlo in nas vodilo po poti cvetnega vonja, kjer za nas ne bo zahrbtnih plazov in prepadov. Ko zaspi, kako zaokroži našo pesem, jo kot z viharjem razveje po svetu in pokrije zemljo z belim cvetjem. — Dalje — ah dalje gredo naše nade: kako postane kraljevski pevec, kako postane celo kralj. Njegovo kraljestvo je nad oblaki — in kako tu prisvoji svoji zvezdnati kroni še najvišjo svetlo zvezdo — »Vem«. Ko pa obvlada zvezdo »Vem«, kako stopi s svojega trona v gorje in strast svojih bratov kot k ranjenemu drevesu, od mrčesa napadenemu; s svojim objemom kot z obližem zakrije največjo rano in začne vraščati v deblo. Zaraste on in njegovo ime; samo njegov zdravi dih živi v drevesu bratov.

Samo po poti »detetovega kulta« se približamo kultu živali — »kultu prirode«.

Potem pa hodimo po prirodi kot po veličastnem hramu, kjer v izrazih in glasovih slišimo najmočnejše harmonije in kjer nas sočutni pogled zveri pobije na zemljo v krik: Kako to gledaš na nas — o Bože!»

Bílkov nauk je po svoji intenzivnosti, čistoči in jasnosti posledica močnega doživljanja v bistvu nepokvarjenega, prirodnega človeka, ki mu je dana neznano bogata obrazotvornost. Njegova ljubezen do bratov in do sleherne bilke v naravi je pritekla iz občutljivega srca, izraz ji je skovalo vprav apostolsko poslanstvo umetnika. Njegov Krist, ki se mu je v mladosti pojavljal kot prikazen v samotnih urah chynovskega gozdnega zavetišča, je postal dostopnejši in kot zrel mož ga vidi v vsakem deblu in vsakem solnčnem žarku. Narava mu nudi neskončne simbole za dramo Kristove žrtve, za naše bedno življenje in za naše poslanje. S tem bogastvom notranjega življenja gre vzporedno Bílkovo vzorno pozemeljsko življenje, ki ga približa naši pred-

stavi izvoljenca in pa njegova umetniška tvorba, ki je eno samo delo v mnogoštevilnih členih.

Bílek je združil svoj nazor o umetniku v rezbariji »Božetěch« (1895). Mitični sazavski opat, ki je na Češkem prvi rezljal plastične figure², je postal simbol »duhovnega umetnika«, zavedajočega se svoje nevrednosti nasproti vzvišenosti predmeta; v gorki pobožnosti je pri delu, Krista rezbari, kakor Bílek sam pravi: »Pristopil je k brunu, začel gotoviti Krista na križu, označujoč višino lastnega temena in širino svojega razpetja; naročniku pa je odgovoril: Po naši višini in širini razpetja se meri naše duševno delo. Samo na to še čakamo v čistoti in ponižnosti, da pride višja milost in zmeri naše delo s svojo širino in Veličino.«

V skupini »Kalvariji« ni Krista. Pod navpičnim brunom križa žalujeta Marija in sv. Janez na zemlji. Janez, zastopnik ljudstva, je globoko sklonjen, še pod črto vodoravne, snete prečnice križa. Marija se v brezmejni nemi bolesti dviga v lahni krivulji. V »Oranju« je stvorjen Krist-človek v trpljenju svojega pozemeljskega življenja. Bílka je čakala velika naloga, upodobiti Krista na križu. Sam si ni upal pričeti tega dela, ker ni mogel prevzeti take teže nase: stvoriti Krista-odrešenika, torej Boga, v človeški podobi. Zeyer ga je v pismih večkrat nagovarjal in ga pozival, naj se loti dela. Bílek je napravil l. 1896. dve studiji za glavo, naslednjega leta še dve in je glavo izrezal l. 1898. definitivno iz lesa. Celotni krucifiks pa je bil gotov leto pozneje.

Bílkov Krist na križu je simbol zmage v žrtvovanju. Lepo golo telo je vzravnano in ne kaže znakov zunanje bolečine. Roke so vodoravno razpete in pribite na zgornjo plat prečnega bruna, prožijo se v darovanju. Drama je koncentrirana v izrazu obraza. Glava je visoko dvignjena, premica telesa jo dviga. Čudežni zunanji mir telesa okroža tudi glavo. Krist ima priprte oči, le skozi malo špranjo lije njegov milostni pogled. Izraz bolečine igra okoli polodprtih ust, iz katerih se zdi, da prihaja zmagoslavna beseda: Dopolnjeno je! Bílek je poveličal človeka. Brez zunanjih dramatičnih sredstev, brez vsiljivega naturalizma in brez spačenih poz je podal nadzemeljsko trpljenje s koncentracijo v notranjosti, ki nam šele izvije spoznanje božje žrtve.³

Pri Kristu je mojster ohranil značaj lesa tudi v križu, napolobtesanem drevesu in v leseni tabli, na katero je križ oslonjen. V tablo so plitko vrezani razni simboli, ki jih šele naknadno razločimo. Mati je tu in globoko pod vznožjem križa sključeni postavi

² Kronika »sazavskega meniha« (nadaljevanje Kozme).

³ Bílkov krucifiks je kupila češkoslovaška vlada za kapelo v novem delu katedrale sv. Vida.

obeh razbojnikov. Vse to podpira triumfatorski mir Krista, ki je povsod vzbujal nedeljeno občudovanje, v Nemčiji in v Parizu. Tujei so videli v njem češko nacionalno delo. V času prvih studij za Krista je napravil Bílek več velikih kompozicij, ki se tičejo češke zgodovine in obče človeške usode. Iz tega časa je tudi rezbarija »Razlaga imena Madona«, knjiga s simboli Marijinega trpljenja, ki je pravi čudež rezbarske tehnike. Janez Krstnik, ena izmed zvezd Kristovega ozvezdja, je postal samostojna figura. Iz leta 1898. je portret Bílkovega očeta, delo neobičajno strnjene plastike s potenciranim izrazom življenja. Razen plastike je napravil Bílek tudi ilustracije za Zeyerjevega »Amisa in Amila« in v letu, ko je nastal Krist, čudovito risbo »Zadnji žarek na drevesu življenja«. V napol obeljenem navpičnem deblu s prečnimi vejami spoznamo iz poslednje solnčne luči stkanega Križanega, pod katerim se v trpljenju sklanja Madona, posekano drevo. Tu je vnešeno duhovno življenje v srce nature, to delo baš daje obeležje Bílkovemu ustvarjanju, ki se dosledno poslužuje naravnih oblik za izražanje skritega notranjega življenja.

Leto pozneje je nastala soha sv. Ane z malo Marijo, preprosta skupina srednjeveške premosti, usločena v ponižnosti darovanja. Risarsko je obdelal Bílek ilustracije za zbirko Březinovih pesnitev »Ruce« in še isto leto je izdal veliki ciklus risb »Oče naš«. Ta ciklus je svobodna meditacija ob vsakdanji molitvi, od Bílka imenovani »Glad in žeja«. Pozneje je temu ciklu sledila druga večja knjiga litografij »Cesta« (Pot), čije vsebina je podana s citatom iz Bílkovega predavanja.

Poleg nabožnih postav je stvoril mojster tudi veliko število kipov, ki so v zvezi z etično vlogo češkega naroda v preteklosti. Prvi v tej vrsti je Hus, mož, ki ga je Bílek sam označil z besedami: Drevo, ki ga blisk zadene, gori na veke. Iz plamena šviga mogočna, visoka postava Husa v višino. Glava je v pogledu proti nebu nekoliko zaobrtna, z rokami krčevito pritiska biblijo na srce. Ta monumentalna vizija ni mogla ostati v malem formatu in res so jo pozneje postavili kot spomenik v Kolinu. Mojster ga je izklesal iz kamna v velikosti 11 m in ga postavil brez podstavka na trg. Tako je izpolnil prvo delo svojega zamisleka, vrsto »gorečnikov«, ki so poslani na svet in izpostavljeni nerazumevanju ter se posvečajo v trpljenju, potomcem v uteho.

Skupina, ki je izšla iz osrednjega nazora Bílkove filozofije, so njegovi »Slepci«. Dvojica slepcev, mož in žena, stopata proti svetlobi, ki jo čutita, a ne moreta uzreti. Mož je krepko stopil z desno nogo naprej, glavo je vrgel v tilnik in jo nagiba v bolestnem hrepenenju proti desni rami. Njegova desnica je sprožena v luč, levica pa objemlje ženo, ki pohlevno privita ob njegovi strani tiplje

za svetlobo. Skupina je sklenjena v enoti notranje tragedije, ti slepci niso navaden par beračev, ampak pravi simbol človeka, postavljenega na zemljo pred nemo tajnost stvarstva.

Med cikli zgodnjega časa je treba navesti križev pot za cerkev v Kolinu. Tu se odigrava Kristovo trpljenje v okviru ustanovljenih štirinajstih postaj, katerim je Bílek dodal simbolične izreke in po dva uvoda v reliefu, nanašajoča se na nebo in zemljo. Postaje so izrezane iz lesa, uvodi pa zarisani v plošče iz ilovice. Združil je motive, ki jih je že prej samostojno obdelal in jim dodal nove postaje. Trpljenja polna povest o Kristovi žrtvi kulminira v Kristu na križu: motivično je dvignjen iz zemeljske sfere v kozmičen prostor, ki daje dogodku širino in odmeva njegov odrešilni pomen. Križev pot je v izvedbi eno najbolj slikovitih del Bílkove tvorbe; naturalizem prizorov je pa obvladan od vzvišene postave Krista, ki premaga v križanju antitezo zemlja — nebo. Tako je ustvaril Bílek kljub občudovanja vrednemu tehničnemu znanju resno noto, ki ne da dvomiti, da je rafinma dela v službi ideje, ne pa sam sebi namen.

Življenje, človek, pot in stebri ob njenem robu, gorečniki, to je vsebina Bílkovega dela, kakor ga je razložil v citiranem predavanju. To predavanje spremlja ciklus velikih risb in v novejšem času tudi grafičnih listov. Ko je mojster dosegel jasnost v pogledu na stvarstvo in na našo eksistenco, je ustvarjal lahkotno in mnogo. Nemogoče je naštetiti vsa dela, ki so nastala po Bílkovi preselitvi v Prago. Glavnemu delu v plastiki, ki jo kot rezbar obvlada brez primere mojstrsko, se družijo risba in razne grafične tehnike. V skupini kipov, nastalih v Pragi, zavzema odlično mesto Mojzes, sedeč titan, upodobljen v svojem svetem gnjevu. Mogočna kretnja telesa je monumentalizirana v življenju form, govorečih plastično v figuri iz »Poti«. V isti čas spadajo postave Adama in Eve, Isis ter Ples okoli zlatega teleta. Ostale figure cikla niso izvedene v velikem formatu.

Še ena figura, znana iz »Templja«, je izredno pomembna za Bílkovo naziranje. To je lesena »Groza«⁴. Nadčloveško visoka gola postava, stopajoča naprej, se je zagledala v nebo. V pasu nenadno sklonjena nazaj, se z obema rokama grabi za glavo, strmeča v neznano daljavo svetov in v tajnost prostora. Ta groza pred veličino stvarstva je stopnja, ki vodi do »posvečenja«.

Razen Husovega spomenika je naredil Bílek več načrtov za spomenike, ki do danes stojijo v njegovi delavnici. Večinoma smemo to pripisovati Bílkovi averziji proti javnim konkurencom, ki po njegovem mnenju ponižujejo umetnika in njegovo delo. Eden največjih mladostnih načrtov je spomenik za Belo goro.

⁴ V Moderni galeriji v Pragi.

Zamišljen je v kolosalnih dimenzijah in bi v pravem baročnem razmahu prekril vso razsežno kopo tega hriba. Vsebuje vse zgodovinske postave češke preteklosti in kot simbol današnjega čestva mladeniča, ki zavzet motri tradicijo svojega naroda. Prav tako neuporabljen je model za spomenik Komenskega, izvršen l. 1916. v lesu. Od postave na meji domovine bolešno se vzpenjajočega Komenskega pada skupina preko krasne niobidske ženske figure do moža in deteta, eksulantske familije, ki hrepeni za varnostjo nevzdržno naprej. Zopet ideja heroja iz južne Češke, ki mora trpeti zaradi prepričanja in se zateči v mrzlo tujino; zmaga duha nad zemeljskim trpljenjem. Bílek je vrezal k njihovim nogam besede: »Bratom, ki so ohranili dobro vino do konca.«

Mojster je izvršil tekom svojega življenja največ nagrobnih spomenikov. Smrt za njega ni problem, je spanje, po katerem prehajamo v svoj nadzemljski cilj. Zato pogosto srečamo na teh spomenikih simbolizirano mladost, žrtev (za padle borce), redko tugo. Poslednji tema je inspiriral Bílka k enemu najgrandioznejših del, k spomeniku V. Beneša Třebiskega na vyšehradskem pokopališču. V haljo oblečena postava se dviga prosto v zrak, v pretežki žalosti miži in se z desnico drži za dvignjeno glavo; levico pritiska na srce. Soha ne zataji forme debla, dasi je izklesana iz peščenca. Trup je brez detajlov, sklenjen in ritmiziran z življenjem mas. Še v kriku mnogih pokopaliških spomenikov učinkuje »Tuga« ogromno s svojo kipečo veličino.

O Bílkovih ilustracijah je bil že govor. Napravil jih je mnogo za dela sorodnih literarnih duhov, za Zeyerja, Březino, Demla in Komenskega. V zadnjih letih precej popušča risbo in se v ta namen rajši poslužuje lesoreza. Kot izreden poznavalec lesa ustvarja v tej tehniki miniaturne monumente z brezprimernim mojstrstvom. Sem spadajo ilustracije za Březinovo prozo, za Vzklike sv. Terezije, načrti za sohe in razni ex libris. Bílek pa obvlada dovršeno tudi bakropis in litografijo.

Plastična tvorba petdesetletnika šteje sedemsto del, množina, ki jo more ustvariti samo umetnik Bílkove gorečnosti. Mojster pozna material, les in kamen, kot malokdo in za svoja dela ne potrebuje direktnih naravnih studij. Po modelu nikdar ne dela (razen portretov), a njegovo življenje je samo opazovanje prirode. Njene forme so mu znane v tajnostih, ki jih drugi ne opazijo, in odtod lahko in čudežno naglo ustvarjanje del, ki včasih dosega modernemu času nevajene dimenzije.

K Bílkovemu delu je treba pripomniti, da je vkljub pestrosti motivov in panog v bistvu formalno zelo enostavno. Mojster nam je v mladosti postavil maksimo: umetnina mora biti utelešenje doživljaja, ne sme biti posnetek, ampak nov izraz. Vzore si je iskal v

gotiški skulpturi, Rafaela je izrečno zavrgel. Večkrat je nastopil proti slogom, ki moderni dobi ne morejo pomeniti drugega kot posnemanje. Bílkovo delo žene patos njegovega nazora, ki nikdar ne okosteni v dogmo. Zato ga ne tesni, ampak daje delu razmah in možnost razvoja. Za formo je Bílku edina zakladnica narava-mati. Posebno ljubezen je ohranil gozdu in drevesu, čigar rast in formalno sklenjenost kaže večina figur. Gozd ga je brez dvoma inspiriral za idejo Tempelja, kar kažejo tudi risbe za to predavanje. V Bílkovi arhitekturi — poleg svoje hiše v Pragi je projektiral še monumentalno pokopališče, cerkev in druge zgradbe — se redno ponavlja ideja dreves in simboličnih oblik iz rastlinstva in živalstva. Ljubi jasne osi v vsem delu, zveržena krivulja je izjema; z napetim lokom, navpičnico in prečnico izhaja po navadi. Pri tem delu ima globoko razumevanje za tvorbo pranarodov. Bílek ne ljubi tujih razlag in zato rad sam opravlja eksgezo svojih del za svojo številno občino preprostih ljudi, pri katerih prej prebudi ljubezen kot pa v brezbrizni inteligenci.

Bílkova mladost stoji v znamenju slikovite plastike. Svojega prvotnega poklica sicer do danes ni zatajil, vendar je razvoj do strnjivosti (v skupinah) precej jasen. Kritiki so ga proglasili za zadnjega baročnega umetnika, to pa zaradi tega, ker je v Bílkovem delu meja med slikarskimi in kiparskimi sredstvi nejasna in kaže včasih pri detajlih frapantno imitiranje resnice. A Bílkov patos ni prazna gesta, poln je etične strogosti. Zato so ga posebno v mladosti prištevali h gotikom, kajti njegovo delo izvira brez izjeme iz krščanstva. V resnici je Bílek popolnoma sodoben umetnik, ki kaže semtertja vplive sodobnih slogov, a le v zunanosti. Bistvo tvorbe je nedotaknjena last umetnika, ki vidi v tvorbi pismo prvih ljudi, pišočih »z drevesom, cvetom, živaljo in svetovi«. S svojim delom hoče doseči »obnovo duha«; iz bede naše dobe se je izkristaliziral apostol, v gorečnosti podoben stebri naše etične zavesti, ki je s svojim delom sezidal resničen Tempelj miru in zavetja. Žrtev, ki jo pridiga, je dosegla vrhunec v njegovem lastnem življenju.⁵ Dandanes je to velik heroizem, da vstane umetnik in kliče preko lastnih razočaranj in trpljenja s svojim življenjem, delom in besedo še »na grmadi zasmehovanja in obsodbe: verujem!«

⁵ Bílek je doživel bridke izkušnje. Podtikali so mu razne namene, bil je predmet strankarskih bojev in je naletel pri znanih veličinah na popolno nerazumevanje, n. pr. celo pri Tolstoju.

K mnogobrojni literaturi o F. Bílku naj pripomnim, da si je Bílek sam najboljši interpret. Pisali so o njem med drugimi tudi Z. Braunerová, O. Březina, J. Deml, Gamma, M. Marten, V. Nebeský, I. Zeyer, F. Žákavec; Eduard Engel, Camil Mauclair, D. Marušić, W. Michel.

SMETANA.

DR. JOSIP MANTUANI.

Kadar govorimo o Smetani, tedaj se nam drenja v naši duši skupina pojmov: človek, čist značaj, glasbenik, umetnik, narodnjak, mučenik, ustvaritelj češke narodne opere, slava svojega naroda. Moža te vsebine je težko izčrpati v njegovem vseobsežnem pomenu; in vendar moramo poskusiti, da rešimo kolikor toliko težavno zadačo, zato, ker je to naša častna dolžnost, ne le kot glasbenikov, ampak tudi kot Slovanov in kulturnih ljudi.

Dne 2. marca je bilo sto let, odkar je bil rojen Bedřich Smetana v Litomyšlu na Češkem. Oče je bil ugleden meščan in pivovarnar, mož praktične smeri, a vendar ljubitelj glasbe, kakor vsak Čeh; v prostih urah jo je gojil tudi sam in mladega Bedřicha so objemali glasovi takrat modernih skladateljev za klavir, to so bili: Jos. Jelinek, A. Gyrowetz, D. Steibelt, J. V. Tomašek, J. H. Woržisek — in seve tudi A. Diabelli. Ko se je deček začel učiti glasbe, se je takoj pokazala eminentna nadarjenost, tako da je v 6. letu igral že violino v kvartetu in v 7. letu (1830) je zmožel na klavirju Auberjevo uverturo za opero »La muette de Portici«, ki je bila zložena dve leti prej. Učitelj mu je bil Chmelik.

Leta 1831. se je moral oče preseliti zaradi gospodarskih razmer in zato je dal malega Bedřicha v Jindřichov Hradec v šolo; tam ga je poučeval v igri na klavirju in v petju Jikavec, čigar instrument je pietetno shranjen v tamošnjem muzeju. Leta 1834. je začel Smetana posečati gimnazijo; že leta 1835. se je moral preseliti v Iglavo na Moravskem, kjer je dobil Matucho kot učitelja glasbe. Leto pozneje (1836) je nadaljeval študije v Německém Brodu; tu ni imel učitelja za glasbo. Jeseni 1839 je šel v Prago; učitelj glasbe mu je bil Batka. Vadil se je pa največ sam s prirejanjem glasbenih večerov na svojem stanovanju; poleg njega so igrali njegovi součenci. Ker ni imel sredstev za nabavo not, je hodil poslušat vojaške koncerte »na Žofině«, a doma je prirejal za kvartet, kar je bil tamkaj čul — po spominu. — Očetu to ni ugajalo; zato ga je poslal leta 1840. v Plzeň k strogemu stricu, P. Josefu Smetani. A tudi tukaj Bedřich ni mogel zatajiti svoje glasbeniške narave. Stric je svetoval očetu, naj mu dovoli, da študira, kar ga veseli in za kar je usposobljen od narave. Oče je sinu dal to dovoljenje, a odrekel vsako podporo. Podaril mu je 20 gold. potnine — in s to se je napotil mladi Smetana leta 1843. poln žarečega veselja do glasbe v srcu in idealov v glavi proti zlati Pragi. Tukaj pa so se začele pojavljati težave. Treba je bilo plačati stanovanje in hrano; sredstva si je služil s poukom in igranjem na klavir. Rad

bi bil začel redno učiti se, a ni mogel zaradi pomanjkanja denarja. Posredovanju njegove bivše plzeške gospodinje, gospe Ane Kolářove se je pa posrečilo, da ga je spravila k znanemu glasbenemu pedagogu, slepemu Josipu Prokschu, ki ga je poučeval v igri na klavirju, teoriji in kompoziciji; za igro na violini je imel Jos. Nesvadbo. Ta je cenil Smetanovo nadarjenost in ga priporočil ravnatelju konservatorija, Bedřichu Kittlu, ki mu je kmalu pripomogel do mesta glasbenega učitelja pri rodbini grofa Thuna. Tam je preživel najlepše in najbolj brezskrbne dni. Pozimi je bil v Pragi in posečal redni pouk pri Prokschu, poleti je živel na deželi. Tako so potekla štiri leta. Tedaj (1847) pa se mu je zahotelo po zlati svobodi; hoteč se osamosvojiti, je pustil službo pri Thunu in se podal na koncertno potovanje.

A ni šlo, kakor je mislil. Koncertna tura se mu je ponesrečila, v Prago se je vrnil kot berač, niti klavir ni bil več njegov; položaj je postal skrajno obupen. V tej zadregi pošlje slavnemu Franu Lisztu 6 klavirskih skladb in ga zaprosi denarne pomoči. Piše mu med drugim: »Poroka nimam nobenega, ampak le svojo besedo, ki mi je sveta in zato boljša, kakor sto porokov«. Liszt mu je pomagal. Napisal je tudi laskavo oceno vposlanih klavirskih skladb (Six morceaux caractéristiques) in jih spravil v tisk. Smetana je tedaj ustanovil glasbeno šolo še leta 1848. in si postavil lastno ognjišče, poročivši Katarino Kolářovo, hčer svoje dobrotnice, Ane Kolářove. V Pragi je kmalu prodrlo prepričanje, da sodi Smetana med najizvrstnejše pianiste; v predavanju Chopinovih skladb ga ni dosegel nihče. Neprimerno težje je bilo, da se uveljavi tudi kot komponist; domačini ga niso uvaževali na tem poprišču. Zato se je začel obračati na inozemce, da seznanijo glasbeni svet s svojimi skladbami. Klari Schumannovi je poslal nekaj drobnih skladb za klavir; a takrat slavna pianistka mu je odgovorila v prevzetnem tonu, naj ne misli, da so muhasti domisleki glasbena romantika. To je bilo razočaranje za Smetano! Ko je leta 1849. posetil njenega moža, Roberta Schumanna, v Leipzigu in mu predložil nekaj svojih skladb, mu je ta svetoval, da naj proučuje Bachova dela. Smetana odvrne: »To sem že storil«; Schumann na to: »Tedaj ga študirajte še enkrat.« Te neprijaznosti je pozneje popravil Liszt, ko ga je Smetana obiskal v Weimaru; sprejel ga je kot polnovrednega, sebi enakega umetnika. Doma pa ni imel sreče. Zložil je »triumfalno simfonijo« — a ta skladba ni imela pričakovanega in tudi zasluženega uspeha; trio v g-molu je kritika celo odklonila.

Tedaj je dobil od filharmonične družbe v Göteborgu na Švedskem ponudbo, da prevzame vodstvo njenih koncertov; priporočil ga je tam njegov rojak Aleksa Dreyschöck, znani pianist. Smetana se ni po-

mišljali in se preselili leta 1856. v Göteborg, kjer si je naglo osvojil simpatije občinstva. Roditeljem piše: »Praga me ni hotela priznati — zapustil sem jo. To je vsakdanja pesmica, da domovina neče priznati domačinov.« Komaj se je v Göteborgu dobro ustalil, je prišel oktobrski diplom za Češko (1860). V domovini je zastavilo narodno vrvenje in živahna agitacija za češkonarodne kulturne ustave; ustanovili so pevsko društvo »Hlahol,« za njim »Umělecko besedo« in leta 1868. je sledilo »Narodni divadlo«. Takoj, ko se je začelo narodno delo, ni imel Smetana v Göteborgu miru. Leta 1859. mu je umrla žena, ki ni prenašala švedskega podnebja; poročil se je leta 1860. drugič, a tudi drugi soprogi ni ugajalo severno podnebje. Zato se je tem laže odločil, da se preseli v domovino, kjer je pričakoval več ugleda in priznanja, kakor ga je imel prej. A prvi koncert, ki ga je priredil po povratku v Prago, mu je nudil prazno dvorano. Ni ga odstrašilo. Skladal je nemo-teno dalje, bližajoč se vedno bolj narodni smeri. Zanj je bilo dobro, da je prišel za nekaj let iz domovine; kajti v tujini nihče ne dobi narodnega čuta, pač pa se utrdi in poglobi pri človeku, ki ga ima v sreči. Prva klavirska skladba, ki jo je priobčil, je bil v Göteborgu zloženi »Spomin na Češko« (Souvenir de Bohème). Sledile so kompozicije za klavir, moški, ženski in mešani zbori, ki jih omenimo pozneje. Tako je polagal temelj obsežnejši akciji, ki naj bi presenetila svet: to je bila bodoča češka narodna opera.

Ni bilo lahko delo; treba je bilo previdno odstraniti navlako starih predsodkov. Kajti moderna češka glasba srka življenjske soke iz zapadne kulture, ki je stoletja vplivala na češke izobražence. Preprosto ljudstvo pa se je držalo svojih narodnih napevov še v 16. in 17. stoletju. Ko so se pa spričo pomnoženih in zboljšanih občil približavale vasi mestom in njihovi kulturi, tedaj je vplivala tudi glasba višjih šol na seljakovo dušo, ki je nehote krenila za to smerjo. Muzikalna produkcija 18. stoletja je oplodila tudi selske dudake in klarinetiste; po teh se je ravnala — kolikor toliko — tudi vokalna pesem in postala v precejšnji meri odrastek češke instrumentalne glasbe. To je šlo tako daleč, da je več narodnih napevov te dobe (18. stol.) posnetih neposredno po melodijah selskih godbenikov. Ta struja je prepojila vse glasbene kroge — umetnike in ljudske glasbenike — ki so stremili polagoma v narodno smer, kakor so vedeli in znali. Ne še zavedno v današnjem smislu, ampak sledeč naravnemu nagibu.

Morebiti ni bila pot do nove umetne narodne glasbe pri nobenem drugem ljudstvu tako sistematično pripravljena kakor pri Čehih. Do zadnje četrti 18. stoletja so skladali opere v italijanščini in nemščini, tuptam tudi v francoščini. Prvi poskus, iznebiti se tujih spon, je zelo zanimiv. Leta 1730. so izvajali

na gradu grofa Ivana Adama Questenberga v Jaromeřicah novo opero v dveh dejanjih; libreto je zložil Italijan Nicodemo Blinoni pod naslovom: *L'origine di Jaromeriz* (Začetek Jaromeřic), uglasbil ga je domačin František Miča, komorni sluga in zaeno vodja Questenbergovega glasbenega zbora. V izvorniku je torej odeta domača snov v tujo odejo; vendar pa so čutili že tedaj, da je ta oprema neprimerna, in zato so dodali italijanskemu besedilu češki prevod. Izvajali so opero sami domačini, kar je v naslovu izrečno poudarjeno in so zabeležena tudi imena pevcev in njihove vloge. Ta slučaj je ostal osamljen in za enkrat ni še dobil posnemalcev — kolikor smo poučeni dosedaj. Proti koncu 18. stoletja se pa začno prvi boječi poskusi, ponaroditi tudi dramatično glasbo; najprej tem pótem, da vlagajo češke pesmi ali tudi obsežnejše partije v opere drugih jezikov. Prvi, ki je usmeril to namero na dosegljiv smoter, je bil kapelnik hybernskega gledališča v Pragi, Antonin Volánek (1761—1849). Pod njegovim vodstvom (1789—1803) so začeli prirejati v določenih rokih češke spevoigre; kmalu na to so izvajali o velikih praznikih zimske dobe, kakor o božiču, tudi opere v češčini. Leta 1823. so uvedli ob nedeljah popoldanske predstave in peli češke opere. A vse to niso bile narodne opere, ampak samo češki prevodi tujih del. Začeli so z Weigelovo »Švicarska obitelj« (*Die Schweizerfamilie*); prevel jo je v češčino Machaček. Značilno je, da je prevajalec čutil tuje svojstvo in zato vse dejanje premestil iz Švice v slovaško Tatro, da je približa češkemu narodnemu čutu. Pozabil pa je pri tem, da je glasba dana in mora ostati ter da se ta glasba, ki označuje švicarsko osredje, nikakor ne podá za milieu v slovaški Tatri. Vzlic temu se je vendar vsa zadeva češke opere pomaknila za korak naprej. Dve leti pozneje (1825) je uglasbil František Škroup (1801—1862) prvo izvorno češko spevoigro »Drátenik« (*Pískrovez*); vsebina je pač v češkem jeziku in zamišljena v narodnem duhu — glasba še ne. Tudi veliki operi istega skladatelja: »Oldřich a Božena« in »Libušina svatba« (1834) sta poviti v nemško-romantično glasbo, dasi jo je zložil narodnjak Škroup, skladatelj pesmi »Kde domov můj«.

Temu vzorcu so sledili ostali češki skladatelji one dobe — da omenim najodličnejše — František Zdenko Skuherský (1830—1892) z operama »Samo« (1854) in »Vladimir« (1862) ter Karel Šebor (1843—1903) z operami »Templarji na Moravskem« (1865), »Drahomira« (1867), »Husitska nevěsta« (1868); snovi so vzete iz domače zgodovine ali iz češkega življenja; z njimi so se Čehi pač zelo približali svojim narodnim idealom — a glasba je bila še vedno splošno-evropska, rekše nemška. Vzlic vroči ljubezni do svoje narodnosti, kljub dobri volji in polni meri

nadarjenosti in sposobnosti Čehi niso bili še dospeli takrat do narodne opere. To so tudi čutili. Da dajo glasbi narodni značaj, so se zatekli tjakaj, kjer je ohranjeno narodno bistvo: t. j. k narodni pesmi. A kmalu se je pokazalo, da ne zadostuje posnemanje narodnih pesmic in uporaba ljudskih napevov. Vse se je kretalo v tako ozkih sponah in mejah, da ni bilo priti do svobodnega razmaha. Čehom je pretila takrat velika nevarnost, da se zavrtajo v narodna svojstva, ki so imela samo provincialni pomen; a kar se provincialno omejuje, nima možnosti prostega poleta in globlje segajočega razvoja. V trenutku, ko je bila opasnost največja, je pa dobil češki narod veleuma Smetano, ki ga je popeljal s seboj na umetniško višino in mu ustvaril narodno opero.

Smetana je videl spas v tem, da prekvasi umetniško delo vse skladbe s pomočjo modernih pridobitev v tehniki in harmoniji, toda na narodni osnovi. Melodične izumitve morajo ustrezati narodnemu čutu in svojstvu češkega jezika.

Njegovo prvo opero »Braniboři v Čechách«, katere besedilo je napisal Karel Sabina (1813—1877), so peli prvič 5. januarja 1866 — dasi je bila uglasbena že 1863. Smetana se je držal zgodovinske niti in priredel tam, kjer sta nehala Skuherský in Šebor. Že v tem delu se nam predstavlja kot pristaš Wagnerjevih načel, katerim se danes ne more izogniti noben glasbenik, ki piše za gledališki oder. To ga pa ni moglo ovirati v njegovem narodnem stremljenju, kakor je dokazal; kajti že tu se je opiral na ljudsko pesem. Opera je imela popoln uspeh. Medtem, ko so pripravljali to prvenstveno delo za oder, je dogotovil Smetana drugo opero, kakor je sam izjavil, iz kljubovalnosti, ker so mu odrekli sposobnost, da bi zložil opero poljudne smeri. Tudi tej je spisal besedilo Karel Sabina. Izvajali so jo prvič 30. maja 1866: to je bila svetovno-znana »Prodana nevěsta«. Glasba je privrela neprisiljeno iz narodnega duha; vsak ton je češki. Wagner ima tu mnogo manjši delež, kakor pri resnih operah, temveč njene zadnje koreninice segajo do Lortzingove, da ne rečem Mozartove muze. Vzlic tradicionalni razporedbi, arijam, pesmim, zborom in plesom je Prodana nevěsta vendar popolnoma moderna opera, v kateri gospoduje češki napev, ljudski ples in jezikovni naglas tudi v glasbi. Kako poljejo živahni ritmi v blagodnečih harmonijah že v uverturi! Ni čuda, da je to delo, kakor izrezano iz češkega bista, našlo hitro in trajno pot nazaj do srca najširših plasti, ne samo češkega naroda, temveč vseh krogov, ki jim je glasba mila. S tem umotvorom je Smetana dosegel svoj namen in žel doma neomejeno priznanje. Pozneje je raznesla prav ta opera njegovo slavo in ugled češkega naroda križem sveta.

Mojster s tem uspehom ni bil še zadovoljen. Hotel se je poglobiti in vdihniti narodne tone tudi veliki, patetični operi, torej premestiti jih iz selske »chalupe« na umetniški oder. Leta 1868. je bil uglasbil novo besedilo »Dalibor«, ki ga je spisal Jos. Wenzig (1807—1876). Ta libreto je imel precejšnje pomanjkljivosti, ki jih je Smetana poskusil izravnati s svojo glasbo in je to tudi dosegel v lepi meri; k temu uspehu je nedvomno pripomoglo dejstvo, da je junak Dalibor iz povesti znan in priljubljen vsakemu Čehu. V liričnih delih se vidi izrazita svojstvenost našega mojstra; harmonija pa svedoči, da je Smetana temeljito opazoval ljudski čut in da je v njegovem okusu prirejal napeve in spremljevanje (terce, sekste!).

Vendar je izzvala Smetanova glasba resne pomisleke. Dasi je v Daliboru dovolj melodij, so se Pražani spotikali nad bogato instrumentacijo, vodilnimi motivi, prevladajočo deklamacijo in zato očitali skladatelju, da »nadwagnerjuje« Wagnerja samega in zanaša reflektujoči germanizem v češko narodno in poljudno idilo — kakor da je samo kmečka idila narodna! Začel se je boj za Smetano in zoper njega. Praško občinstvo se je razcepilo, kakor svojčas Gluckisti in Piccinisti, v dve struji. Nasprotnike je vodil učitelj petja František Pivoda, njihovo glasilo so bili »Hudbený Listy«; Smetanovim pristašem sta načelovala dr. Ljud. Procházka (1837—1888) in dr. Otokar Hostinský (1847 do 1910); glasilo jim je bil glasbeni list »Dalibor«; Smetana je imel torej tudi oporo za svojo smer. Boj je prešel, žal, na politično poprišče; in kadar se to zgodi pri kulturnih zadevah, opažamo, da velja zmaga ali poraz samo strankam, dočim ostane predmet razpora nedotaknjen sredi med njimi. Tako je bilo tudi pri Smetani. Borba mu je pač grenila življenje — a tvorne sile mu ni uničila — nasproti: še dvignila jo je.

Za nameravano slavnostno venčanje češkega kralja je spisal Jos. Wenzig besedilo iz češke državne zgodovine pod naslovom »Libuša«. Smetana je uglasbil to opero (v treh podobah) in jo dovršil leta 1871. Delo je velikopotezno, preveva je svečano razpoloženje in mističen čar; simfonični ustroj je občudovanja vreden. Pa še nekaj drugega ima ta opera na sebi v posebni meri. Istega leta je priobčil dr. Otokar Hostinský obširno razpravo, dokazujoč, da leži narodnost glasbe v ritmiki ter jezikovnem naglasu in poudarjanju. To spoznanje je Smetana v polnem obsegu praktično izrabil: šel je stvari do korena in skrbno oblikoval deklamacijo v duhu češčine do zadnje malenkosti; dal je svojemu narodu svečano narodno opero, v obliki heroično ubrane idile. V glasbi je izrabil najumetnejšo polifonijo in v smeli harmoniji je prehiteval svojo dobo. S tem je dosegel Smetana višek svojega delovanja, najvišji smoter na poprišču opere.

A nameravano venčanje se ni vršilo in »Libuša« je šla počivat v predal. Smetana pa se je oprijel novega dela: uglasbil je opero »Obevdovi« po Zünglovem besedilu: to je komična opera, katere dejanje se ne vrši v selski chalupi, ampak v elegantnem salonu; dal je torej Čehom nov tip, t. j. konverzacijsko opero, fino, dražestno delo, — na narodnem podstavu, ki se — po vnanjih znakih — precej nagiba h glasbeni veseloigri francoske smeri. Zložil jo je v dobi od 1873 do 1874. A ni prodril brez boja. Kritika je označila ta brhki in fini umotvor kot opero za orkester s spremljevanjem petja. Smetana, veliki mojster, ki je pokazal, da »vse doseže, kar mu drago«, je hotel zadovoljiti tudi kritiko in je leta 1876. preosnoval svoj umotvor, posebno s tem, da je nadomestil prozni dialog z recitativi; a tudi v tej obliki ni našel milosti. Nasprotno. Njegovi neprijatelji so ga hoteli uničiti in so začeli gonjo že l. 1873.; stavili so zahtevo, da naj gledališka uprava takoj odstrani nesposobnega kapelnika Smetano; nabirali so celó podpise v to svrhu med občinstvom. In kar so započeli, to so nadaljevali tudi potem, ko niso imeli nobenega povoda več za to. Kajti najhujši udarec za umetnika je bil, da je leta 1874. popolnoma oglušil. Kot kapelnik je moral seveda zapustiti svoje mesto in se je leta 1875. preselil v Jabkenice, kjer se je nastanil v Myslivini (Logarjevini) pri svoji hčeri, poročeni z logarjem Schwarzom. Tukaj je bil v miru, na svežem zraku, v ljubeznivi oskrbi in to ga je vzravnalo ter mu dalo novih moči, da je mogel delati neumorno dalje; kajti ohranil si je še možnost, da si je jasno predstavljal tone in učinek harmonij.

Leta 1876. je uglasbil selsko opero »Hubička« po libretu Eliške Krasnohorske, ki nudi skladatelju postave in vloge vzete iz svežega, realnega življenja. V dramatičnem smislu libreto ni ravno mojstrsko delo, a je dal Smetani mnogo pobude ter sprožil v njem najplemenitejše sile in dražestne domisleke, pri katerih sta narodna pesem in narodni ples višek glasbenih vrednot. S to opero je imel popoln uspeh; očaralo je posebno prvo dejanje (uspavanka, ki je vzeta neposredno iz zaklada narodne pesmi).

Dve leti pozneje (1878) je dobil od Krasnohorske besedilo nove opere: »Tajemství«. Umetniško je najplemenitejše delo za oder, strogo motivično; stoji samo na dveh osnovnih motivih. V njej je prevzel Smetana največ iz Wagnerjevih načel; prvi finale spominja na Meistersingerski vzduh. Morebiti ne nahajamo tu toliko narodne značilnosti, kakor v »Prodani nevesti« in »Hubički«; motivske in orkestrske podrobnosti niso toliko plod izvirne melodike kakor višje umetnosti; zato nas pa bogato odškoduje fini okus ter skozi in skozi zrela označba. Tedaj so se končno strnila razna naziranja o Smetanovi umetnosti in stranke so ga enodušno priznale

za najboljšega češkega skladatelja. Ko so leta 1881. otvorili novo poslopje narodnega gledališča v Pragi, so izvršili ta svečani akt s Smetanovo opero »Libuša«, ki jo je bil mojster medtem predelal.

Nastopno leto (1882) so peli njegovo zadnjo dovršeno opero »Čertova stěna«; libreto je spisala Eliška Krasnohorska. S tem delom se je podal Smetana na megleno in tajinstveno poprišče poetiške bajke. Preizkušeni mož je imel še dovolj vztrajnega poleta v te solnčne višave, ampak tvorna moč njegove fantazije je bila prekoračila višek. Tehnik pa je ostal še neupognjen v njem: dokaz so harmonični postopi, ki so presenetili njegovo dobo. — Občinstvo je sprejelo ta umotvor dokaj hladno; krivo pa je bilo besedilo, ki ni na višku in pa — morebiti ne povsem slučajna — nepopolna uprizoritev.

Še enkrat je Smetana zastavil pero ter snoval (1883) novo opero »Viola« na podstavu Shakespearejeve veseloigre »Kar hočete«; a bolezen ga je že ovirala; ni si mogel predstavljati učinkov iz razmerja tonov: moral je odložiti pero...

Na poprišču opere je pa izvršil vse delo, ki ga zmore en sam človek — in več kakor to. Leta 1730. smo ugotovili prvi poskus, peti opero tudi v češčini; sto let pozneje dobé Čehi prvo izvirno opero v češkem jeziku (Drátenik, 1834, od Škroupa) — pa ne še z narodno glasbo; petdeset let pozneje pa se morejo izkazati z lastno opero po vsebini, besedi in glasbi, to pa vseh vrst: resne, komične, selske, salonske, zgodovinske in bajniške — in vse te jim je dal edini Smetana v teku samo dvajsetih let, od katere dobe odpade deset let (1874—1884) na njegovo oglušelost.

To delo je bilo velikansko, a ne edino; Smetana je tudi simfonik, komorni komponist, pianist, skladatelj drobnih pesem in obsežnih zborov; vsepovsod velik duh in prvovrsten tehnik. Nedosežen je kot pripovednik v zvoških; za vse, kar hoče povedati poslušalcem, dobi jasne motive in izrazite tone; te naniza s tako neodoljivo logiko drugega poleg drugega, da ni moč zgrešiti misli. Te melodijske črte so kakor risba na sliki, obdaja pa jih sočna, pestra, blesteča in sijajna harmonija, kakor barva, tako, da se je naša duša ne more nasrkati. Muzikalično nam predstavlja češko pokrajino, polje, gozdove, griče, skale, doline, reke; zgodovinske dogodke, doživljaje, bajke. Tudi tu ostane dramatičen pripovedovalec, ki nam govori, deklamira in poje na strunah in pihalih — po češkonarodnem načinu.

Trajne vrednosti je in ostane ciklus simfoničnih pesnitev: *Má vlast*, neizčrpno delo, ki sestoji iz šestih pesnitev, zloženih v dobi petih let. 1. *Vyšehrad* (1874) slika slavo in konec staročeškega kraljevega dvorca, kjer so se odigravali sijajni pohodi in šumne prireditve; 2. *Vltava* (1874), v tej predstavlja izvor in naraščanje reke, tok po češki

zemlji in prizore, ki se vrše ob njenih bregovih; 3. Šárka (1875) nam kaže hrabro in bojevito češko dekle; 4. Českých luhů a hájů (1875) razvija podobe naravnih lepote na češki zemlji; 5. Tábor (1878) opisuje husitski tabor in poveljuje husitske boje za narodne pravice; muzikalična podlaga je pesem: Kdo jste boží bojovníci; 6. Blaník (1879) prerokuje husitskim borbam podobne boje, ki se bodo razvili pod vodstvom sv. Václava; tega krije hrib Blaník z njegovo vojsko vred, kakor pri nas kralja Matjaža; ko pride, bo osvobojena češka zemlja. — V teh simfoničnih pesnitvah se je razkoprenila zagonetna slovanska duša vsemu svetu — s sodelovanjem Smetanovim.

Za bivanja v Göteborgu je začel že skladati v tej smeri, samo da se je moral vselej utopiti v drugo narodno dušo. Pesnitev »Richard III« je angleška snov po Shakespearejevi igri istega imena; »Wallensteinov ostrog« nemška (po Schillerjevi drami), a »Hakon Jarl« skandinavska (po Öhlschlagerjevi žaloigri); vsaka riše razmere svoje dobe. — Čisto neodvisno delo je pa Smetanova »Zmagoslavna simfonija« (1853, op. 6) v e-duru, na osnovi avstrijske cesarske himne — brez drugega ozadja. Semkaj sodi tudi še svečana koračnica za Shakespearejevo slavnost, posebno pa suita za orkester »Praški predpust«, v kateri je izklesal s sigurno roko tipične podobe iz češkega velikomestnega predpustnega vrvenja.

Komorne skladbe so: turobno-mehki trio v g-molu, krasna kompozicija, v kateri toži po umrli hčerki prvorojenki. Globlje je posegel v kvartetu na lok »Z mého života« (1876); v tem pripoveduje v pretresujočih tonih (e-mol) zgodovino svoje oglušlosti, umotvor, v katerem prihajajo do veljave njegovi osebni občutki; takih skladb je zložil le majhno število. A ker je bila tudi oblika izvirna in nenavadna, je odklonilo praško društvo za komorno glasbo ta kvartet. In vendar je Smetana postopal zavedno in napredno; »pri meni nastane oblika vsake kompozicije sama od sebe in se rodi iz snovi, ki jo obdelavam,« pravi mojster. — Še dvoje dvoiger za violino in klavir pod naslovom »Z domoviny« je omeniti, kjer podaja v majhnih slikah podobe iz svoje očetnjave.

Na klavirju je zasanjal svoje poetiško-tajinstvene »Sny« (1874—1875) in zarajal »České tance« (1877—1879); v teh je idealiziral polko in uvrstil mednje tudi druge ljudske ples; te raja za njim in se naslaja ob njih sedaj že vesoljni svet. Povod so pa dali A. Dvořákov »Slovanski plesi« (1878); Smetani ni ugajal splošni naslov »slovanski« in odgovoril je z zbirko čeških plesov. — Zložil je pa še več skladb za klavir (sonate, uverture, koncertne étude, značilne komade, prireditve za svojo glasbeno šolo i. dr.), ki pa niso tako odločilnega pomena za njegovo umetniško osebnost kakor gori označene skladbe.

Iz njegovega delovanja kot zborovodje praškega pevskega društva »Hlahola« je vzkliko več moških zborov, zloženih po njegovih načelih: modernih in v narodni deklamaciji. Pri tem je služil Smetani za vzor moravski avguštinec Pavel Křížkovský († 1885), ki je začel gojiti moški zbor v narodni smeri; a Smetana je glasbo poglobil in ji pritisnil na čelo žig svoje osebnosti posebno s tem, da je dramil svoje rojake in jih klical na narodno delo. Taki zbori so posebno: »Tři jezdcí«, — »Odrodilec« (narodni odpadnik) — »Rolnická« (Kmečka pesem) — »Pišeň na moři« — »Věno«. Očarujoče so njegove drobne »večerne pesmi« za en glas s klavirjem, ki nas dvignejo z zemskih tal in ponese v višine zamaknjenosti. — Mogočna je »češka pesem« za mešani zbor in orkester, apoteoza narodne pesmi.

To je, v obrisu, umetniško-glasbeno delo Smetanovo. Bil je pa svojemu narodu tudi v zgojitelj na glasbenem poprišču. Začel je z Meyerbeerjevo smerjo, prešel potem, ko je našel že lastno pot, v romantiko, ki pa ni imela obstanka pri njem, in se zapisal za daljšo dobo Berlioz-Wagner-Lisztovemu naziranju; v Göteborgu se mu je pa odprla pot narodne glasbe, kateri je ostal potem zvest do zadnjega dihljaja. Njegovo stremljenje se torej pomika v vedno dvigajoči se črti. Češki narod mu je najtežje sledil v umetno-narodno smer; to je bil moment naravne vztrajnosti, ki ga opažamo pri vseh širokih masah brez individualne samostojnosti. In vendar je imel Smetana voljo in moč, da se je lotil herkulskega dela in se začel upirati stari smeri ter graditi novo pot, ki se je od njegovih dni do danes razvila v široko cesto, po kateri mu je sledila dolga vrsta nadarjenih komponistov narodne smeri — v pesmi, operi in instrumentalni glasbi, kakor Vacl. Bloudek, Karel Bendl, Vojtěch Hřimalý, Rih. Rozkošný, Antonín Dvořák, Zdenko Fibich, Jos. B. Foerster, Vítězslav Novák, Karel Weis, Karel Kovařovic, Ladislav Václ. Čelanský, Otokar Ostrčil, Leo Janáček in še drugi, katerim se bodo v bodočnosti pridruževali vedno novi, tako da smemo trditi s polno upravičenostjo, da ni bil glasbeni odgojitelj češkemu narodu samo za svojih živih dni, ampak da nadaljuje to delo še naprej po svojih epigonih. Pa ima še novo stran: odgajal je Čehe s pesmijo tudi k narodnosti. Vzlic pomemčevalni vzgoji, posebno predmarčne dobe, si je ohranil paladij svoje češke narodnosti neoskrunjen. Da ga je usoda pripeljala na Švedsko, je bil zanj dvojen blagoslov; ne le, da se mu je utrdil lastni narodnostni čut, ampak prišel je tudi v nove odnošaje, spoznal ljudstvo prastare kulture, stremeče kvišku v vseh panogah duševne omike, tudi v glasbi. Tam je imel priliko, da je prisluškoval, kako se ponaroduje umetna glasba in kako jo pospešujejo posamezni glasbeniki, ki so bili Peter Emil Hartmann (1805—1900) in

Niels Wilh. G a d e (1817—1900) na Danskem, Aug. Friedr. Lindblad (1801—1878) in Jvar Hallstroem (1826—1901) na Švedskem ter Mathias Lindemann (1812—1887) in Halfdan Kjerulf (1815—1868) na Norveškem, to pa seveda na podstavu skandinavske narodne pesmi. Ko se je vrnil Smetana domov, je zastavil z delom na podoben način, samo z veliko večjo energijo in silnostjo. Prve pesmi so veljale n a r o d n i p r o b u d i; mojster je stal v istih vrstah kakor literarni in politični klicatelji, samo da je vplival s svojo umetnostjo, to pa globlje in trajneje, četudi ne hitreje, kakor oni. — Šel je od malih oblik do večjih, od preprostih do umetniško zamotanih, vedno na podlagi narodne pesmi. To je bil ključ, ki ga je skoval Smetana in ž njim odklenil vrata v novodobno glasbeno delavnico, ki je dostopna tudi narodnostni propagandi, vkolikor se to da zagovarjati raz umetniško stališče.

Vse to in še več je zmogel edini Smetana, — ne glede na to, kar je bil svoji obitelji, samo kot človek, brez ozira na umetniško stran. Je li čuda, da ga je utrudila težka, borbe polna in trnjeva pot, polna težav, razočaranj, naspotstev in zavisti? Temu se je pridružila še posebno glasbeniku usodna — oglušelost, ki jo je prenašal zadnjih deset let. Poleg tega so nastopali v glavi bodljaji in pritisk, ki mu ni dal spati. Vendar je poskušal še vedno delati, precenjujoč svoje telesne sile. A kmalu so nastopali vznemirljivi znaki živčne bolezni, ki je prikipela začetkom leta 1884. do vrhunca. Meseca aprila so ga prepeljali v praško zdravilišče, baš tedaj, ko se je ves češki narod pripravljal na to, da dostojno proslavi 60 letnico svojega velikana. In ko so slavnostni govorniki poveličevali velike Smetanove zasluge za češko narodno kulturo, tedaj je vabila bela žena drugega velikega oglušelca iz tihe sobice za seboj; dne 12. maja 1884 je splavala velika narodna in umetniška duša v območje večnih harmonij, ki se družijo in razvezujejo brez disonanc!

Smetana pomenja kulturno točko naprej v zgodovini češkega naroda, potem pa tudi celokupnega muzikalnega sveta. Res je, da je bil izredno nadarjen, a svoje stališče si je moral priboriti s silo in vztrajnim delom, kakor smo videli. Niti njegova doba niti sodobniki mu niso olajšali tega dela; možata smotrnost, čist značaj, umetniška nepodkupljivost, žilava požrtvovalnost in narodno navdušenje so privedli Smetano po trnjevi poti in po večkratni preizkušnji v ognju do umetniških nebes. Njegova doba mu je spletla več trnjevih kakor lavorikovih vencev; popolno priznanje njegove muze je prišlo na dan šele osem let po smrti — takrat pa tako temeljito, da je zaslovelo njegovo ime od iztoka do zapada in od severa do juga vesoljne zemlje.

Smetana je šel odtod, njegovo delo pa je ostalo in obrodilo stoteri sad vsemu glasbenemu svetu; danes je ožarjen z večno slavo,

mi pa uživamo, kar je zasnoval njegov genij — in za nami bodo prišli drugi, ki se bodo naslajali ob glasbotvorih, s katerimi je svet osrečil nesmrtni mojster — Čeh — Slovan!

STRITARJEV SLOG.

DR. A. BREZNIK.

Škoda, da ni kdo že pred desetletji preiskal Stritarjevega jezika in sloga in nam pokazal, kako je pisal. Dasi je slovenski slog primeroma lep, bi se bil vendar pod Stritarjevim vplivom še bolj izpopolnil. Pisatelji bi se še bolj ogibali nepotrebnih tujk; prihranjeno bi nam bilo vprašanje, kakšno bodi razmerje med slovenščino ter srbohrvaščino; ne bila bi se zagovarjala raba romanizmov (prim. dr. Ivo Šorli, Epilog »Gospé Silviji«)¹ in znanstveniki bi se bili pri Stritarju prepričali, da nam je tudi v znanstvenem in poljudnoznanstvenem jeziku treba lastne frazeologije.

Posebno sem vzljubil Stritarja, ko sem začel primerjati njegova prva dela z izdajo Zbranih spisov, ki so začeli izhajati po l. 1887. V prvih spisih je rabil skoro samo tuje strokovne izraze. Ni se še ogibal nemških in romanskih posebnosti in tudi v slogu se ni še popolnoma izobrazil. Da je bil tudi sicer starokrojen, se v boju proti Koseskemu sam hvali, a gotovo se pomena svoje izjave takrat še ni zavedal. »Da pa ravno jaz«, je pisal l. 1868, »tako slabo umem Koseskega, to se mi zdi tolikanj čudneje, ker se drži, kakor pravi sam, bolj stare pisave. Tako tudi jaz, — si parva licet componere magnis — še vedno po starem imenujem tistega, ki bere moje pisanje... ljubega bravca, ko bi imel reči: bralec ali pa čitatelj; še vedno berem stare bukve, ko drugi čitajo nove knjige... In lepo partikulo: n e g o sem ravno zdaj v prvič v svojem življenju pritisnil na popir.«² (Po l. 1876. pa jo je stalno rabil namesto k a k o r, op. por.). Tak je ostal Stritar do druge polovice l. 1870. Takrat se je zvršil v njem preobrat. V dramatičnem prizoru »Stóperv³ našteva vrsto besed tujega izvora, ki jih Levstik obsoja. In teh besed se je začel Stritar od tega časa dalje ogibati in ni več pisal h i n a v e c, l o t i t i s e, l e, d a l j e v a r o v a t i, ž v r g o l e t i, v š t r i c in nadaljnjih besed, ki jih tu Levstik graja. Ostal pa ni samo pri besedah, ki so v onem spisu našteje, ampak se je začel ogibati sploh vsake besede, rečenice in konstrukcije, o kateri mu je Levstik rekel, da je tuja.

Ko je 1870. končal prvi letnik Zvona, je za 5 let odložil pero, kar se tiče proze, in v tem času se je čisto spremenil. Prodril je globoko v bistvo slovenskega jezika in izobraženega sloga. Vnela se mu je ljubezen do slovenskega izraza in poslej ni mogel trpeti nobene tuje

¹ Ljubljanski Zvon 1920, 731.

² Kritična pisma, Glasnik 1868, 136.

³ Zvon 1870, 362 sl.

posebnosti več. Zgodilo se mu je to, kar se rado dogaja spreobrnjencem: postal je pregoreč. Šel je predaleč, kar je l. 1895. sam spoznal, o čemer pozneje.

L. 1876 je bil jezikovni in slogovni razvoj pri njem končan. Od tega časa dalje je pisal ves čas enak jezik in po nazorih, ki si jih je tedaj pridobil, je popravil tudi vsa dela v Zbranih spisih, ki jih je priredil l. 1887 in 1888. Po letu 1876. nazorov o jeziku ni več spreminjal, razen v nekaterih malenkostih, predvsem o naslonicah in o stavi besed.

Da se je začel preobrat na Levstikovo pobudo, se dá čisto natančno dokazati. Nerazumljivo pa je, kako da Levstik do tega časa ni vplival na Stritarjev jezik in slog, dasi je imel večino njegovih spisov pred tiskom v rokah in jih je pravopisno popravljaj. Popravil je Stritarjev uvod v Prešernove pesmi l. 1866., vse prispevke v Mladiki in od aprila dalje vse spise v Zvonu l. 1870. Čudno je, da ni popravil nobenega germanizma ali romanizma in drugih tujih posebnosti. Zanimivo je pri tem še drugo dejstvo. Stritar Levstikovih pravopisnih posebnosti ni mogel prenašati in jih je takoj zavrgel, kakor hitro se je mogel njegovega varuštva otresti. V vseh pesmih, ki jih je priobčil l. 1868. v Mladiki in jih je sprejel prihodnje leto v pesniško zbirko, je opustil Levstikove posebnosti; enako v odlomkih Zorina, ki jih je priobčil v Mladiki in jih je l. 1870. v Zvonu ponatisnil.⁴ Z Levstikovimi pravopisnostmi se tudi pozneje ni nikoli sprijaznil in se dobro čuti, da se je zmeraj vznemiril, kadar je govoril o njih. Govoreč o razvoju našega pismenega jezika v Pogovorih l. 1879. pravi, ko pride do Levstika⁵: »Naš jezik ni imel mirú in pokoja. Jezikoslovci... spravili so se nadenj (tu misli Levstika); obdelovali so ga na vse kriplje in ugnjetali kakor testo, tako da je imel (str. 156) skoraj vsako leto drugo lice;

⁴ L. 1868. piše v pesmih: V višavi skrjanec (Levstikovo!) glasno žvrgolí (Mladika, 120), v Pesmih l. 1869., 56: škerjanec, žvrgoli (Stritar je do 1880. v vseh spisih, ki jih je sam izdajal, pisal er). — Sprehaja se ž njó po zelenej (Levstikovo!) travi (120), v Pesmih 1869, 56: po zeleni travi (56). — Oh! konec je sreče kratke uže (Levstikovo), 123; v Pesmih 1869, 80: konec kratke sreče je že! — Odlomki iz Zorina. V Mladiki 1868, 93: nabere u s t e a, kakor bi hotela z v i ž g a t i (oboje Levstikovo!), Zvon 1870, 19: usteca, žvižgati. — 1868, 92: prav po ženski, 93: vpraša, ali je to laški ali angleški ali latinski, Zvon 1870, 19: po žensko; ali je to laško, ali angleško ali latinsko. — 1868, 94: puničke in igrače, Zvon, 19: punčike. — 1868, 97: skrjančevo, Zvon 35: škerjančevo, — 1868, 97: bi ležal vznak, Zvon 35: znak, — 1868, 98: črez, Zvon 36: čez. — 1868, 98: vzdahne, Zvon 36: izdahne. — Levstikove pravopisnosti je pisal samo v Dunajskih sonetih l. 1872: z letom 1876. je zopet vse opustil, tudi ono, kar je Levstik pravilno pisal.

⁵ Zvon 1879, 155 sl.

dobili smo tisti baš⁶, stoperv in nego (to dvoje je rabil ves čas tudi sam!); nij, nej in né; živnije, živalij, hiža i. t. d. i. t. d. Kakor kertje glist iskali so starih beséd in oblik, in kar je kateri našel v svoji modrosti in učenosti, hitro na prodaj! In pisatelji — kedo bo prej! — vsi za njim (str. 157)... Drugim očitam napake, ali se sam čistega čutim? Dà bi bilo tako! Tudi jaz nisem ostal vedno dosleden, zvest svojemu prepričanju. Dal sem se pregovoriti, poprijel sem se té in one novotarije proti svojim načelom, ker se mi je vedno in vedno očitalo, da sem starokopitnik (158).

Sprejel pa je Levstikove nazore glede čiste slovenščine, in to v vsem obsegu, tako da je zavrgel tudi besede slovanskega izvora, ki pa mu jih je Levstik v zmoti označil kot tujke. Te besede so: h i n a v e c, h i n a v š č i n a itd., za kar je rabil licemer, licemerstvo; l o t i t i s e, za kar je rabil poprijeti se, in l e, š e l e, kar je spreminjal v s a m o in stoprav.⁷

Poučno bi bilo spremljati pisatelja od strani do strani in primerjati vse slučaje, katere je v Zbranih spisih popravil, odnosno po l. 1876. rabil. Ker je gradivo preobširno, se moramo v tem listu omejiti le na nekaj slučajev.

Prvič je poslovenil vse strokovne l a t i n s k e in g r š k e izraze. Zavrgel je principe, karakter, akcije, originale, organe, kulturo, patriotizem, muziko, masko, metrum, rime, poete, poezijo, literaturo in sploh vse take tujke, ki jih je pisal do konca leta 1870. Od tedaj naprej je poznal le načela, značaj, delnice, izvornike, glasila, omiko, rodoljubje, glasbo, krinko, mero, stike, pesnike, pesništvo, slovstvo itd.⁸ in priporočal to tudi drugim pisateljem. »Meni se sploh zdi,« piše v Literarnih pogovorih l. 1877.,⁹ »da naši pisa-

⁶ Kjer mu ga je Levstik vrnil, ga je pozneje povsod opustil, n. pr. Zvon 1870, 373: baš, Zbrani spisi IV. 19: prav. — Zvon 1870, 371: baš (trikrat), Zbr. sp. IV, 15: ravno. Da Stritar ni mogel trpeti b a š, je povedal že v članku Stóperv, Zvon 1870, 364: Imenovali ste b a š (Vi [= to je Stritar] bi rekli: r a v n o).

⁷ Prim.: Berneker, Slavisches Etymologisches Wörterbuch, hiniti str. 413, lotiti 694, le 701.

⁸ Tu bom navedel le redke primere, pogosto rabljenih ne! N. pr. Glasnik 1867, 59: jezik je poetu material, Zb. sp. V. 1888, 20: pesniku tvarina; Glasnik 1868, 219: moj patriotizem, 1888, 97: rodoljubje; Glasnik 1868, 54: Rimljani s svojo kulturo, Zb. sp. VI, 81: omiko; 1868, 227: oblika sploh in tako tudi m e t r u m, Zb. sp. VI, 52: mera; ravno tam: kedar je delo pisano v m e t r u, Zb. sp.: v pesniški meri; 1868, 220: najlepših rim; VI. zv. 99: najlepših »stikov«; 1868, 228: karakter, VI. zv. 54: značaj; Zvon 1870, 45: (Jenko) ni se silil s pomočjo domišljije v tuje s i t u v a c i j e, V. zv. 118: v tuje »položaje«; 1870, 221: srečno koncipirani, V. zv. 170: osnovani; 1870, 238: organ, V. 174: glasilo; 1870, 270: maska, V. 185: krinka.

⁹ Zvon 1877, 173 sl.

telji, zlasti po časnikih mnogo preradi, brez potrebe, rabijo tuje besede..., takó ne vém, zakaj bi rekli n. pr. »historično« mesto »zgodovinsko«... Madjarji niso naši prijatelji, vendar tudi od sovražnika se lahko učimo... vzemi v roko madjarski list, jezika ti ni treba znati, in preberi eno stran, redko (str. 173) kje najdeš kako tujo »kulturno« besedo, kakoršnih je vse polno po naših časopisih«.

Ko je začel l. 1895. pisati o socialnem vprašanju, pravi najprej: »Najprej bi jaz rad, da bi se za stvar, s katero bomo imeli tudi mi v prihodnje dovolj opraviti, dobilo ali naredilo lepo slovensko ime. Vem, da se s tem svojim »purizmom« ne zlagam z našimi merodajnimi možmi, ki imajo neko posebno veselje in nagnjenje do lepo, meni neprijetno donečih tujk. O tem izpregovorim morebiti o priliki posebno besedo; stvar vsaj je vredna, da se resno govori o njej.«¹⁰ In res je napisal celo pismo o jeziku,¹¹ kjer vnovič svari pred tujkami.

Domače rečenice je rabil tudi v poljudno znanstvenem jeziku. »Jezik«, pravi, »je mnogoterno sestavljen stvor, proizvod mnogih, različnih »činiteljev«, nekaka poslednjica (rezultanta) iz mnogih sestavníc (komponent).«¹² O delavcih pravi, da »se družijo« (ne: organizirajo); nauki »ustrezajo« jezikovnemu bistvu (ne: odgovarjajo) itd.¹³

Zanimivo je opazovati, kako je trebil nemške besede iz jezika. Toda tu je šel kot romantik in idealist predaleč in mu ne moremo slediti.

Iztrebil ni samo navadnih nepotrebnih tujk, za katere imamo dobre slovenske izraze,¹⁴ ampak tudi stare udomačene izposojenke, za katere skoraj nimamo nadomestila. Zavrgel je besede, kakor všeč, kmalu, varovati, varstvo, varen, nevaren, peljati, zapeljati, roža, škodljiv, voščiti, pomanjkati, žvrgoleti; rečenice, kakor židane volje biti, star sem toliko in toliko let¹⁵ itd. Zanimivo je, da je ob tem

¹⁰ Dunajska pisma, Lj. Zvon 1895, 553.

¹¹ Ljublj. Zvon, 687 sl.

¹² Lj. Zvon 1895, 690.

¹³ Lj. Zvon 1895, 690.

¹⁴ Zavrgel ni samo fare, farovža, bridke martre, bukev, muzike itd., kar je pisal še v Svetinovi Metki, Mladika 1868, ali žugati, neštempljan, kronana, lim, natora, gaz itd., kar je pisal l. 1868—1870, ampak je korenito iztrebil tudi vse fante, reveže, revščino, revo, goljufijo, celo denar (če je kaj denarja ostalo, Zvon 1870, 260, 261: novcev, VI. zv. 11, 13), krajcar (1870, 100: novčič, II, 120) in podobno.

¹⁵ Nam. všeč je rabil: po volji (Glasnik 1867, 10: V. zv. 9 in pogosto!), kmalu je nadomeščal z: skoraj, hitro (1867, 11: V. zv. 13; 1870, 260: VI, 12), varovati je zamenjaval s: paziti se; nevarno zboli (Zv. 1870, 146): hudo zboli (II, 140 itd.); Bog daj! voščimo tudi mi (Gl. 1868, 136); želimo V. 49; nam. manjkati je rabil: Njemu ne manjka imenitnih (Mladika 34): on ima dovolj imenitnih (II, 9). Sinoči je malo manjkalo, da nijsem padel (Zv. 1870, 282): Sinoči malo da nisem

sam trpel in se nad Levstikom jezil, ali njegovemu vplivu se ni upal odtegniti. Že l. 1877. je pisal:¹⁶ »Samo nekaj besed naj še izpregovorim in to o preklicanih — »germanizmih.« Koliko se je že pri nas govorilo in pisalo proti tem spakam, ki nam kazé jezik; hudo vojsko so jim napovedali naši učenjaki, preganjali so jih in trebili in mora se reči, ne brez prida... Tudi jaz sem vnét za čistoto jezika, tudi jaz bi najrajši, da bi bila vsaka beseda, vsaka »frazza«, ki jo rabimo, čisto slovanskega plemena: tudi jaz se zderznem, kadar berem kak prav debel germanizem, in zdrizam se pogosto, naj vzamem v roko kateri koli list slovenski. Popustil sem že sam mnogo-kako besedo, ki mi je bila prav priročna, ko se mi je dokazalo, da je sirota neslovanska. Vendar obhaja me časi misel: kam pridemo slednjič s tem večnim čiščenjem in rešetanjem? Naš jezik bo res čist, kakor semenska pšenica, ali kakó strašno bo ubožen!... Meni je hudo za vsako besedo, ki jo izgubimo. Koliko sem že terpel n. pr. za samo besedo »peljati«, ki mi jo je vzel neusmiljen purist! Prej sem v svoji nedolžnosti brez skerbi pisal in govoril: »V Ljubljano se je peljala.« Kakó naj pravim sedaj? »Vêdla«? Kedó me bo razumel? »Vozila« tudi ne, ker je bilo samo enkrat. Kaj pa naj rečem, kader imam v mislih »dekle zapeljivo«? — Kaj takega ti ní treba imeti v mislih! — Res je najboljše takó! Ali kaj pa naj rabim za »varovati«, »nevarnost«, »varčen«, »varčevati«? (Str. 174.) Meni se zdi, da nam je ločiti germanizme od germanizmov. Ogibajmo se pravih, debelih, neukretnih germanizmov, ki nam zares jezik pačijo in kazé... Takih besed pa, ki so se že udomačile, ukoreninile v književnem jeziku, ki so dobile že čisto domačo slovensko obliko, takó da jim pride samo jezikoslovni kemik z mnogim trudom in preiskovanjem do tuje korenine, take besede menim, da bi smeli rabiti brez smertnega greha. Kakor s posameznimi besedami, tako je tudi s celimi izreki« (175).

Podobno je pisal dve leti pozneje. »Trebiti je bilo treba iz njega (namr. jezika), kar je očitno napačnega, gerde tuje besede nadomestovati z domačimi... Ali vse to je bilo treba delati... s pametjo... jezikoslovci (tu misli na Levstika, kakor kaže razprava) poslušajo samo svojo bistrumnost brez ozira na življenje, na dejanske potrebe; preglo- (str. 157) boko nam orjejo in v svoji gorečnosti nam potrebiti in izmečejo s plevelom vred mnogo dobro rastlino. Brez potrebe nam oživljajo in

padel VI, 184. — jelo mu je sape izmanjkovati 1870, 278: pohajati sapa VI, 24 itd.; nam. žvrgoleti je vedno rabil gostoleti (tako tudi v pesmih!); praznične volje, Zvon 1877, 226. Mogla je biti stara 50 let (1870, 130); je imeti kakih petdeset let (II, 131) itd.; škodljiv je nadomestil s kvarljiv.

¹⁶ Literarni pogovori, Zvon 1877, 173 sl.

vrivajo stare besede in oblike, katerih poprijeti se nam ni moči. Njih delovanje je predoktrinarno, zatorej neplodno, da mnogokrat celo škodljivo« (158).

Tako je Stritar govoril, toda delal je drugače. Niti tedaj niti pozneje si ni upal rabiti omenjenih besed, ampak jih je l. 1887. celo v pesmih popravil. L. 1869. je pel: Ko beli dan pripelje mlada zora (5), l. 1887 je popravil: Ko beli dan privede mlada zora (Zb. sp. I, 11). L. 1868 je pel: Urna me popelje cesta (Mladika, 124); l. 1887, 20: Urno me odvede cesta. Ali: V kateri koli pride ti podobi — Skušnjava zapeljiva, terdno stoj (1869, 103), toda l. 1887, 56 se je besedi ognil: V kateri koli kdaj se ti podobi — Približa izkušnjava, trdno stoj! Enako se je ogibal drugim takim besedam. L. 1869, 138: Le urno, urno za menó — V Marije varstvo na goro (Turki na Slevici), l. 1887, 76: K Mariji gori na goro. Toda dovolj!

Tako se je Stritar iz velikega spoštovanja Levstiku popolnoma uklonil.¹⁷

Čistoto, kakor jo je sam ljubil, je zahteval tudi od drugih pisateljev, dasi so stali na drugačnem umetniškem stališču. O Jurčiču je pisal:¹⁸ »V vseh Jurčičevih spisih... pogrešam, kakor pravijo, »zadnje pile«. Jurčič se mi zdi premalo izbirčen v besedi... premalo se mi ogiblje nepotrebnega tujčevanja, ki žali rahloslušno uho. Podobno govori o jeziku Kodrove Marjetice, kjer graja nekatere »gerde tuje spake« (r. t. str. 302).

Te misli o tujkah je ponovil še l. 1895. v Ljubljanskem Zvonu, 690.

Enako je popravljaj napake v skladnji.¹⁹ Ni pa trebil samo ljudskih tujk, ampak tudi nove tujke, ki jih zanašajo izobraženci v knjigo.

¹⁷ Kako spoštovanje je imel do njega glede jezika, vidimo najbolje iz Zvona 1880, 80, kjer govori o novi Levstikovi knjigi Nauk slovenskim županom.

¹⁸ Literarni pogovori, Zvon 1877, 79.

¹⁹ Zvon 1870, 262: Vam se bode enkrat še dobro godilo, Zb. sp. VI, 15: Vam se bode še kdaj dobro godilo. Zvon r. t. 259: Ko so mu bili enkrat luteranca pokazali, VI, 10: nek daj; takih primerov je mnogo. Zvon r. t. 262: Kar zapazijo enega dne; VI, 15: nekega dne. Glasnik 1868, 221: Če gre le en čas še tako dalje; VI, 101: če pojde le nekaj časa; primerov je mnogo. — Glasnik r. t. 54: In Bog vé, ko bi bil izroč en ostanek človeštva, VI, 80 tvorno: Ko bi se bil izročil. — Zvon 1870, 261: Često so ga videli domu kolovratiti, VI, 12; Često so ga videli, ko je kolovratil domov. Akoravno, dasi ravno je popravil dosledno povsod v dasi. Napredoval je tudi v izobliki jezika. Vsak žalibog je po l. 1876. popravil v žal; priložnost je spremenil v priliko, prestavo v prevod, poduk v pouk, obnašanje v vedenje, nezapodljiv v nedoumen; blagor je spremenil v blaginjo, v čemer mu ne bomo sledili!

V »Popotnih pismih«²⁰ se spominja svojih lepih rojakinj, dasi ima tako malo hvale od njih. Kak slovenski časnikar, pravi, bi rekel, dasi tako malo hvale »žanje m«. »... tá izraz«, pravi, »je zdaj pri nas prav v modi — da bi ga! Jaz bi ga kar v žlici vodé utopil, tako zopern mi je (str. 214). »Gospica J. je žela burno pohvalo«, tu imam vselej nehotoma pred očmi sključeno ženico sè serpom v roci, ki žanje proso ali pšenico, za dvojačo na dan. Ta metafora se noče nikakor prilegati duhu našega jezika — ravno tako bi se lahko reklo: »nate zidam« v sili, prijatelj moj! (215.) Spomina je vredno, da ni nikdar rabil besede cilj, ampak vedno le smoter. V poznejših letih je popravil vse tujke. L. 1877. je še pisal v Zvonu: Za vsako misel, za vsako »nüanco« misli treba nam imeti... svoj pravi, lastni izraz (158), v Zbranih spisih ima že tudi tu slovenski izraz, povzet po Cigaletu: za vsako »odličico« misli.²¹ Kjer je le mogel, je pisal izvirno rečenico.²² Če je moral rabiti tujko, se je vedno opravičil, vsaj z narekovajem. Nekje pravi: ... tu (se), kakor malo kje drugje, »plemena križajo«, da rabim tudi jaz ta nekako debeli izraz.²³ Ali: Čas je, da se leposlovje podemokrati! (Žal, da nimam tu primerne slovenske besede!)²⁴

Brez pomisleka je zavrgel tudi vse romane, za katere se še zdaj nekateri ogrevajo. Dr. Ivo Šorli piše v Epilogu »Gospé Silviji«:²⁵ »Eden naših... slovničarjev je nekoč naštel precej »galicizmov« (ki bi jih lahko našel tudi pri Prešernu in Jenku) na rovaš Ivanu Cankarju (citiram nalašč mojstra našega jezika). Hm, saj bo vse res, a ne vem, ali se slovničar vedno zaveda, kako »pravilnost« včasih skvari tisti čar, ki je ovijal »nepravilni« stavek. Nisem si mogel pomagati, ko sem prvič čital tisto grajo — se mi je zdelo, da n. pr. stavek: »Stal je tam, z očmi uprtimi v daljavo...«, ni popolnoma isto kakor »Stal je tam, oči uprte v daljavo...« In to »ni popolnoma isto« igra pri pišočem človeku — seveda če ne piše razprav — vendar jako veliko vlogo...« Stritar je pisal v Zvonu l. 1870, 67: »Ko pridem do mesta, kjer sva sedela navadno, zagledam Delo, ki žedi na tléh, sklonjena, obraz pokrit z obema rokama.« V Zbranih spisih je mirno popravil: zagledam Delo, ki sedí na tleh,

²⁰ Zvon 1880, 214 sl.

²¹ Skrbno je iztrebil tudi druge tujke. V Zvonu 1876, 64 je pisal: »bajaco« burke uganja, v Zbranih spisih V, 204: »Pavliha«.

²² Namesto pretiran je rabil ljudski izraz pregnan, n. pr.: zdelo se mi je vse tako duhovito, če tudi sem ter tja nekoliko prenapeto, pregnano, Zvon 1880, 183. Ali: Vse človeštvo naj obseza pisatelj, sósebnó pa siromake, kaj bi se poganjal za »tiste gori«, Lj. Zvon 1885, 365.

²³ Zvon 1880, 184.

²⁴ Lj. Zvon 1885, 365, enako Zb. sp. V, 408.

²⁵ Lj. Zvon 1920, 731.

sključena, obraz si pokriva z obema rokama (II, 101). Tako je storil z vsemi neodvisnimi konstrukcijami.²⁶ V Zvonu l. 1870, 44, je pisal: »(S. Jenko) ... je sedel kakor Ahilej pri šatorih molčeč, križem roké in — tudi ne čisto brez grenkosti v junaškem serci«. Zdaj sedi pesnik »kakor Ahilej pri šatorih molčeč, križem roke držé in — tudi ne čisto brez grenkosti« itd. (V, 117). Enako: Glasnik 1867, 57: »Hodili so (pesniki) ... v dolgi beli hali do petá, z zlatom zarobljeni, lavorov venec krog glave in zlato liro pod pazduho«. V zbranih spisih je popravil: »lavorov venec imajoč krog glave in zlato liro pod pazduho« (V, 17). V Glasniku 1868, 59, je pisal: »Ti pa se tiho stisneš v kot, rudeče vince pred seboj, srčeš ga« itd. V zbranih spisih je: rudeče vince stoji pred teboj, (VI, 91).

Stritar je bil tudi proti srbsko hrvaški mešanici. »Moja namera je bila in je še sedaj ... deržati se ljudske govornice, kolikor dopuščajo jezikovi zakoni. Zlasti sem gledal na to, da naj se v mojem listu piše ... jezik slovenski, ne tista neslana mešanica iz slovenščine, nove in stare, iz hervaščine, ruščine in drugih slovanskih narečij skupaj znešena kakor sračje gnjezdo«,²⁷ piše v Pogovorih l. 1879, kjer govori o razvoju pismenega jezika.

V oceni Kodrove Marjetice pravi: »Kar se tiče jezika, radi priznavamo, da si je gospod pisatelj, in ne brez uspeha prizadeval pisati lepo, čisto slovenščino; vidno se ogiblje one gorjanske neotesanosti, ki smo jo že tolikrat grajali, one zdaj takó priljubljene zmesi iz vseh slovanskih narečij, ki zares izobraženemu človeku takó preseda.«²⁸

V že omenjenih »Popotnih pismih«, kjer je kramljal o raznih domačih zadevah, se je povrnil tudi na to in pravi: »Jaz rad z vsem svetom v miru živim, rad kaj primolčim, kjer menim, da smem, rad za vsakim potegnem, če mi je količkaj moči; ali tu pa res ne morem. Molčati ne morem in gledati, kako se dela z našim ubogim slovenskim jezikom. Zlasti tista mešanica, tisto posiljeno hervatenje mi kar preseda.«²⁹

Ni pa bil proti temu, da ne bi jemali od Srbov in Hrvatov izrazov, če jih sami nimamo. Če nimamo lastnega izraza, pravi, ga pojdimo iskat v staro slovenščino. »Ali tudi v stari slovenščini bodemo tolikokrat zastonj iskali pomoči; tedaj se nam je obrniti do svojih bližnjih bratov, Hervatov ali Serbov.«³⁰

In l. 1895. je izmed štirih načel, ki jih podaja o slov. pisavi, posvetil tretje temu vprašanju.

²⁶ Če ni katere prezrl, kakor n. pr. Zvon 1870, 61. Zdaj hodi, roke na herbtu, po koncu — oči proti nebu zverte, kakor bi zvezde štel; enako IV, 335.

²⁷ Pogovori, Zvon 1879, 158.

²⁸ Zvon 1877, 303.

²⁹ Zvon 1880, 218.

³⁰ Zvon 1877, 158.

»Tretjič. Pustimo že vendar tisto neuspešno približevanje k drugim slovanskim narečjem, sosebno hrvaščini. Hrvatje naj pišejo hrvaško, mi pa slovensko; saj si vendar lahko ostanemo bratje in se lepo sporazumevamo med seboj. Iz te mešanice ne bo dobrega kruha. In pa tisto novo besedoslovje! »Oče imel je tri sinove. — Tu zagledal ga je!« To je morebiti vse prav pristno slovansko ali hrvaško — našemu ušesu je zoprno!«³¹

To stavo naslonic je po Levstikovem vplivu rabil sam vse življenje, uprl se ji je šele, ko je bil Levstik mrtev.

Napredoval je tudi v slogu. Po l. 1876. ni več rabil istoznačnih izrazov, opustil je vsako ponavljanje in nepotrebne besede. V Zbranih spisih je črtal tudi vse prostejšje besede, stavke in odstavke, skratka vse, kar ni sodilo v njegov romantični okvir.

Stritar nam mora biti z malimi razlikami še danes vzor.

LITERARNO-ZGODOVINSKE BELEŽKE.

NIOBA.¹

Drama v treh aktih.

IVAN CANKAR.

Prvi akt.

Kmečka izba; nizek strop, lesen in črn, tla prstena; prazniško je pospravljena, zelena peč v levem kotu se sveti, miza je pogrnjena. — Na desni — od gledalca — je nizko kmečko okno, na levi duri iz veže, v ozadju, par stópnice visoko, male duri v izbico.

Troje žensk sedi na klopi za pečjó; mati stoji med durmi v ozadju, da vidi, če je izba vsa pripravljena za sprejem.

Prva soseda. Blagor tebi, ki si ta praznik doživela!

Druga soseda. Blagor tebi, ki si takega sina rodila!

Tretja soseda. Blagor tebi, ki nisi vseh izgubila!

Vse tri. Blagor tebi!

Mati. Ne blagrujte me; preveč je blagoslova; skoro me je strah.

Prva soseda. Mož je šel in se ni vrnil, Bog se te usmili!

Druga soseda. Sinovi so šli v ta véliki svet, Bog se te usmili!

Tretja soseda. Samoten je dom, Bog se te usmili!

Mati. Eden je ostal, vseh mojih molitev gospod! Eden, vseh vreden! Kadar se nagne dan, stopi v to izbo; že slišim voz na klancu in voznikov bič. Pride, ker sem koprnela po njem.

³¹ Lj. Zvon 1895, 691.

¹ Odlomek iz literarne zapuščine Ivana Cankarja.

Prva soseda. Tako sem jaz koprnela po sinu, koprnela po sinu, ki ni prišel.

Druga soseda. Tako sem koprnela dolga leta — leta, kje so? — po možu in sinovih: kjé so?

Tretja soseda. Tako so šli vsi, ti lepi fantje, preko gorá, preko morjá — kjé so?

Molk.

Mati (stopi v ospredje). Bog je bil usmiljen. Kar je vzel z levico, je stoterno povrnil z desnico. V njem, ki ga je poklical pred svoj oltar, je vrnil možá, sinove in dom.

Prva soseda. Tebi je povrnil; na nas, sirote, se ni ozrl.

Mati. Ene same lehe ni oškropil dež; Bog je poslal znamenje, da bi vsi, ki so obloženi in zapuščeni, spoznali njegovo usmiljenje.

Vse sosede. Blagor tebi! (Odidejo.)

Mati. Strah me je blagrovanja. —

F r a n c k a pride.

Mati. Ali si pogledala po klancu, tudi natanko v dolino pogledala? Ali nisi počakala, da bi se prikazal voz, če je bil morda skrit za gozdičem?

Francka. Tudi tako bi prišel; ne bi ga priklicala z očmi.

Mati (osupla). Ne s temi solznimi!

Francka. Kakor da bi ga mrtvega vozili, tako mi je pri srcu.

Mati. Greh so take besede. Bridkost je preblizu, ne zóvi je! Kakor si se nedeljsko oblekla, tako še srcu ukaži, da bodi veselo.

Francka. Ukazala sem, pa se je razjokalo.

Mati. Zdi se mi, da slišim voz na klancu. Skozi zid in hrib ga vidim. Daj vina in kruha na mizo!² (Mati proti durim, Francka stopi k polici, ki je pregrnjena z belim prtom.)

T o n e med durmi.

Tone. Ne še dočakali?

Mati. Zgodaj je še. (Odide.)

Tone. Kaj me nisi slišala? Krepko sem stopil in naglas sem govoril.

Francka. Slišala sem te; pozdravljen! (Postavlja na mizo vino in kruh.)

Tone. Ob slabem vremenu sem prišel, se mi zdi. Deževalo je in oblačno je še. Kaj tako boš sprejela svojega brata?

Francka (séde trudna). Kakor črn kamen je leglo to noč na moje srce, in neče stran. Ali verjameš spominom?

Tone. Ne verjamem.

Francka. Tistemu, ki verjame, se razodenejo. Sinoči, komaj da zatisnem oči, se vzdramim v grozi; pa je zaklenkalo z mrtvaškim zvoncem, natanko sem slišala. Čisto tenko je zajokalo, samo trikrat, in je utihnilo.

Tone. Bog mu daj nebesa, kdor je bil!³

Francka. Nihče ni umiral, nikogar ni bilo v cerkvi, nihče ni zvonil.

Tone. Veter je bil zavzdihnil skozi lino.

Francka. Ni bilo vetra sinoči. — Tako mi je oznanil spomin bridkost in nesrečo; zato je težko moje srce.

Tone. Še včeraj je bilo veselo. Tako vesela si bila še včeraj, ne zaradi mene, da sem rekel: poberi, Amerikanec, kar imaš, pa odtod, pa čez morje! Rekel sem, glej, ampak nisem storil, nogé so bile ukovane.

Francka (vzklikne). Še ti bi šel? Kóga bi imela v tej samoti?

Tone (jo prime za roko, séde). Vsaj toliko me imaš rada, kakor brata. Jaz pa ti rečem, da te imam rajši; rad te imam brez lepih besed. Ko si včeraj vsa gorela v obraz, ko sem šel mimo in me nisi pogledala — sem stisnil pestí in zakričal bi. Takrat sem vedel, da te imam rad. Povej še ti, če si mi prijazna, pa te vzdignem, majhno kakor si, da te ponese v lepše kraje.

Francka (tiho). Ne danes takih besed, ne ob tej uri!

Tone (izpusti njeno roko). Vedel sem — včeraj sem spoznal, ko sem šel mimo in me nisi pogledala!

Francka (ga pogleda začudeno in plaho).

Tone. Kaj bi lazil po ovinkih in bi postrani govoril — nisem vaje! Tako je stvar: mislil sem, da pridem in ti porečem: poveži culo in pojdi z mano v Ameriko, tukaj so tihi in zapuščeni kraji, človeka napravijo lenega in potrtega; onkraj morja šele človek spozna, da ima roke in glavo — tja pojdiva! — Tako sem mislil, da ti porečem. Zdaj pa je vse to kakor spomin; njega imaš rada, zanj si zardela, zanj jokala. Bog vaju blagoslovi; povezal bom culo, še jutri bom storil, pa jokal ne bom.

Francka. Mene žališ, ki te imam od srca rada, in tudi njega žališ, ki te ne sliši; kaj sva ti storila?

Tone. Nobenega nisem žalil, ne tebe ne njega, zakaj vaju obadva imam rad. Ampak po pravici je treba govoriti, brez laži, zato da se vse spozna in da ne bo potem ne zamere ne žalosti...

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Euripides: **Bratski spor** (Phoínissai). Preložil A. Sovrè. Izdala Nova Založba v Ljubljani, 1923. Lani je Dom in svet (str. 59. nsl.) z veseljem pozdravil Sovretov prevod Kralja Ojdipa; danes z enakim veseljem pozdravljamo »Bratski spor«, s katerim nam je prvič izpregovoril v našem jeziku tretji starogrški tragik, Evripides. Odloimek tega prevoda smo že čitali lani v Mladiki (1923, str. 84. nsl.), kjer je prelagatelj priobčil tudi uvod, kolikor ga je treba za vsebino. Gre za spor med sinovoma kralja Ojdipa, Eteoklom in Polinejkom, ki sta se bila domenila, da bosta vsak eno leto vladala nad Tebami, toda se Eteokles, okusivši slast gospostva, ni hotel umakniti, radi česar je prišel Polinejkes z zavezniško vojsko pred mesto Tebe, kjer se vrši boj in v katerem

² Korigirano iz »Daj vina in kruha...«

³ Korigirano iz »kdor je umiral«.

končno oba brata padeta v medsebojnem umoru. (Phoinissai se imenuje v izvorniku po zboru deklet, ki so prišle iz Fenicije, romajoč v svete Delfe, pa so se na potu ustavile v Tebah, ustanovljenih v davnem času od Kadma, ki je bil tudi Feničan; in prav tedaj, ko se romarice mude v Tebah, obkoli Polinejkes mesto.)

Evripides je bil po letih nekoliko mlajši od Sofokla, rojen l. 480, u. 406. pred Kr. Dočim se nam je Ajshilovih ter Sofoklejevih tragedij ohranilo od vsakega samo po 7, se jih je Evripidovih 18, — dokaz, da so ga najbolj prepisovali, igrali in brali. Zdaj, ko smo dobili prvi prevod Evripida v našem jeziku (Ajshila je deloma prevedel Fr. Omerza v Mentorju, Sofokla pa imamo v več prevodih), je marsikom, ki sicer ne čita grških izvornikov, pa morda tudi drugojezičnih prevodov nima pri rokah, dana možnost, študirati razvoj starogrške tragedije. Od l. 473. pred Kr., kamor sega najstarejša drama Ajshilova (Pribežnice), pa do l. 406. pred Kr. se je dramatična umetnost v Atenah silno razvila: vsi trije so bili tragiki, vsi trije so zajemali iz mitologije (pripovedke o herojih), vsi trije večkrat obdelali isto snov, in vendar — kakšen razloček!

G. Sovrè nam v svojem uvodu (str. 4—8) točno navaja bistvene znake, po katerih se ti dramatični mojstri ločijo drug od drugega. Najprej po vsebini: Ajshilos in Sofokles verujeta v istinitost junaških zgodb, Evripides pa je učenec prosvetljencev 5. stoletja pred Kr., sofistov, in kot tak poln skepse, — ki so mu vse one zgodbe zgolj naivne pravljice. Že, če primerjamo samo ti dve dramati, Sofokla Kralja Ojdipa ter »Bratski spor«, takoj zapazimo idejni prepad: v Kralju Ojdipu vladajo bogovi nad usodo ljudi, vsa nesreča je prišla nad kraljevsko hišo v Tebah zaradi nepokorščine kralja Laja napram bogovom; tu, pri Evripidu o kakem »podedovanem« grehu ni govora, ampak brata sta se sprla, ker je starejši, Eteokles, iz gospostvaželjnosti prelomil dano besedo. Ne višja volja bogov torej, ampak čisto nizke strasti povzročajo pri Evripidu zapletljaje. Pri Ajshilu (Sedmorica zoper Tebe) se bori isti Eteokles v idealnem zanosu za domovino, pri Evripidu kot podel egoist, sebičnež za svoje osebno gospostvo. Pri Ajshilu in Sofoklu je bila tragedija še v tesni zvezi z bogoslužjem (v čast Dionizu), nekakšna liturgija, čin vere; pri Evripidu ima že posveten značaj, je že skoro »meščanska žaloigra«. Pri Ajshilu in Sofokleju imajo Ojdipus, Eteokles itd. nekakšen svetniški sij (»božanstveno obstret,« kakor pravi Sovre, Bratski spor, 5), Evripides jim ga je strgal in iz njih napravil pristne, bedne zemljane z vsemi človeškimi strastmi in vrlinami. — Evripides »je odkril poeziji žensko dušo«. To bi bil drugi znak za Evripida napram prejšnjima tragikom. To odkritje se vidi seve predvsem v Medeji, Alkesti, Hekabi itd.; vendar pa tudi nekoliko v »Bratskem sporu«: Jokasta je izredno lepo označena kot ljubeča mati, ki ljubi oba svoja sinova enako; take označbe pri Ajshilu in Sofokleju ne najdemo. — »Evripidove drame se odlikujejo po neobičajnem bogastvu zanimive snovnosti, čudežnih

prigod, divjih pustolovščin...« (Sovre, str. 6). Deloma to lahko opazujemo tudi v pričujoči igri: dočim sta po starodavnem sporočilu Jokasta in Ojdipus ob izbruhu »Bratskega spora« že mrtva (pri Ajshilu in Sofokleju je tako!), pri Evripidu oba živita in tako ima pesnik priliko za celo vrsto novih pretresljivih prizorov (kako mati skuša oba brata izmiriti itd.), katerih onadva ne poznata.

Tudi po vnanji obliki vidimo važno razliko: zbor ni več v tako tesni zvezi z glavnim dejanjem; v prologu pove Evripides vse, kar treba vedeti iz predfabule, dočim si mora pri Ajshilu in Sofokleju gledavec sam iz poteka dejanja izluščiti; sli, ki precej obširno govore tudi pri Ajshilu in Sofokleju, imajo pri Evripidu izredno sijajno izdelana poročila; kot prosvetljenec ima Evripides nenavadno množino splošnih misli, modernih idej.

Samó omenim naj, da gre od Evripida ravna črta do Seneke, od Seneke do Šekspirja.

Kar se tiče prevoda samega, velja vse, kar smo pisali lani (Dom in svet, 1923) o priliki objave Kralja Ojdipa. G. Sovre sijajno prevaja. Kjer je Evripides najdivnejši (pripoved o boju in dvoboju, 5. dejanje, prim. Mlad. n. m.), tam se tu njegov prevod posebno odlikuje.

G. Sovre je storil vse, da nam je čitanje te umetnine prijetno in lahko umljivo: razdelil jo je v pet dejanj, opremil z izbornimi režiserskimi opazkami (česar n. pr. hrvatski prevod nima), za nas nekoliko predolgi jambski trimeter spremenil v šekspirski peterostopni jamb, ki smo ga že navajeni, zlasti pa Evripidovo krasno grščino pretočil v enako lepo slovenščino. Iz vsake vrstice se vidi, da se je g. prelagatelj za posel prevajanja temeljito pripravljaj; zakaj iz njega govore naši najboljši: najprej narod sam (s srečnoizbranimi rekli, n. pr. v. 772 za grški ememfamêm: par bridkih sem mu povedal), potem pa Levstik (devetkam za grški makrogorein itd.), Jurčič (reminiscence iz Tugomerja!), Stritar (sem se usapil, praščiti), Zupančič (v. 552 kâk fantóm za grški kenón, s »prebujnih kodrov slapom«, v. 308 za piti plokamos haitas). Svojo umetelnost pokaže prevajavec zlasti pri besednih igrah, ki jih je najtežje prevesti (kar velja za vse jezike), g. Sovre ima tako mesto n. pr. v. 199. nsl. (ženski spol) iz betve naredi bečvo. Marsikak grški abstraktni pojem Sovre prevede konkretno, plastično n. pr. v. 597 »Bogataš je zajec: grešnik vse prerad živi« za grško: deilón o plutos kai philopsychon). V enem oziru se s tem genialnim prelagateljem pa vendarle ne strinjam: prevečkrat rabi manj znane izraze, kjer imamo bolj znane in ki bi enako dobro šli v metrum, n. pr. namesto skala, kamen pravi balvan (v. 1063), namesto mu prebode méčo piše: mu prepahne litko (kar imajo res vzhodni Štajerci, Čehi, Poljaki), namesto kopje mu rabi ratišče; namesto mrhovina mrlád (po Cafu). Težko bo umeti v.: »Konj ga drapne s kopitom po nartu«. (V. 41) Naglas Krtóvo je prisiljen.

Pa čemu naj naštevam malenkosti, ko je toliko vrlin! Ob čitanju Sovretovih prevodov se človek nauči kar mimogredé veliko množino lepih slo-

venskih izrazov, za katere doslej ni vedel ali jih je bil že pozabil. In če pazno beremo »Bratski spor«, vidimo še nekaj: Evripides je bil res čisto moderen človek, kakor da bi bil gledal našo dobo! Zakaj še danes — kakor takrat — se zgodi, da se dve stranki dogovorita, izvrševati oblast menjema, vsaka en čas; toda prva stranka, ki pride prva na vrsto, se oblasti navadi in je ne da več iz rok. Takó-le de Eteokles:

...v prostranstvo bi polêtel k solnea vzhodu,
zemlji se v drob pogreznil, ko bi mogel,
za last največjega bogov — gospostvo.
In ta dragulj naj dam iz rok? Ne...

(Verzi 504., 505., 506.)

Dr. J. D.

Dr. Janez Mencinger: Izbrani spisi. Izdala »Matica Slovenska«. Uredil dr. Jos. Tominšek. III. zv.: povesti, satire, članki. V Ljubljani, 1922. Prvi zvezek Izbranih spisov (Jerica, Vetrogončič, Človek toliko velja, kar plača) je izdala »Matica« pod istim uredništvom l. 1911, drugi zvezek (Bore mladost, Skušnjave in izkušnje, Zlato pa sir) pa l. 1913. Prvi zvezek je pisatelj še doživel; umrl je — kakor znano — dne 12. aprila 1912. Zaradi svetovne vojne je šele lani »Matica« mogla izdati tretji zvezek.

Na prvem mestu prinaša ta zvezek povestico »Zgubljeni, pa spet najdeni sin«. Spis je zanimiv v več ozirih: bil je prvi spis I. zvezka »Slovenskih večernic« (l. 1860); spis bi bil moral prav za prav priti v I. zvezek Izbranih spisov, ker po času in pisateljevem razvoju tiče tja. A zdi se, da ga je urednik šele zdaj zasledil. Dobro, da ga je. (Tudi dr. Grafenauer ga v svoji veliki Zgodovini novejšega slov. slovstva še ne omenja.) Je to povest za ljudstvo, z moralnim naukom na koncu. — »Mešana gospoda«, obraz iz vsakdanjega življenja (ponatis iz Ljublj. Zvona, I. 1881), str. 37—78. Ta humoreska, ki jo je Mencinger napisal po petnajstletnem molku (na leposlovnem polju), je — kakor piše urednik — zadnja prava povest Mencingerjeva. Ta spis zahteva precej izurjenosti bravčeve; saj urednik sam (str. 153) pravi, da je n. pr. »usoda Medvedovega mačka do konca — in še preko konca — misteriozna«. Čitatelj v resnici ne ve, zakaj ta maček na koncu še mijavka. Mencinger ima čisto svojo tehniko. Dočim vsako Jurčičevo povest z lahkoto pregledaš in obnoviš, če treba, bi »Mešano gospodo« le spreten, zelo pazljiv čitatelj mogel ob kratkem povedati. — Najbolj smo veseli parodije: »Cmokavzar in Ušperna«. Izviren roman. Iz kani-balščine poslovenil Sivor. (Str. 79—102.) Urednik je storil vse, da živo čutimo vsak udarec, vsak smehljaj te satire; na str. 162 nsl. nam namreč prav drastično kaže Kodrov slog. To je bila res izborna misel, da je ponatisnil »Oreharjevega Blaža«, potem pa dodal še »cvetke« iz drugih Kodrovih romanov in povesti. — Klasičen donesek k zgodovini leposlovne kritike pri Slovencih je satira »Vodnikov Vršac, potlej pa še nekaj«, str. 103—116 (ponatis iz Ljubljanskega Zvona, 1885). Urednik je dodal opomb str. 175 do 208 drobnega in najdrobnejšega tiska; cela mono-

grafija mu je narastla ob polemiki dr. Mahniča proti S. Gregorčiču. Iz zadnjih dveh spisov vidimo, kako duhovit in visoko naobražen mož je bil Mencinger. — »Kmet in narodnost«, str. 117 do 145 (ponatis iz Bleiw. Novic 1866). Članek je poljudno znanstvena razprava o velikanski moči idej, posebno narodnostne ideje. Tudi še danes aktualen. — V dodatku (str. 211 nsl.) čitamo še izborno parodijo Mencingerjevo na koseščino (iz Ljublj. Zvona, 1912).

Dodobra bomo Mencingerja seveda spoznali šele, ko dobimo v roke njegovega »Abadona« ter »Mojo hojo na Triglav«, ki ju željno pričakujemo; vendar nam je urednik že v tem (III.) zvezku v Predgovoru (str. 3—28) očrtal poglobitve znake tega izrednega moža, ki nam s svojim globokim krščanstvom, s svojo globoko vero v osebnega Boga kaže izhod iz težkih blodenj sodobnega materializma.

J. Db.

Josip Jurčič: Spisi. Uredil dr. Ivan Grafenauer. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1923. II. zvezek: Jurij Kobila. — Tihotapec. — Vrban Smukova ženitev. — Kloštrski žolnir. — Grad Rojinje. — Golida. — X. zvezek: Slovenski svetec in učitelj. — Veronika Deseniška. Zdaj imamo v Grafenauerjevi izdaji domala vse leposlovne spise Jurčičeve pri rokah. II. zvezek prinaša »Tihotapeca«, poleg »Domna«, Jurčičevo najboljšo povest; X. zvezek pa »Slov. svetca in učitelja«, ki je bil v Ljubljanskem Zvonu 1886 prvič in je v tej zbirki drugič natisnjen. »Opomenj« je za II. zvezek urednik napisal 24 strani drobnega tiska, za X. zvezek pa 31. Kakor se iz vsega vidi, je imel urednik pri spisovanju »opomenj« dvojni smoter pred očmi: najprej ta, da čitatelju posreduje stvarno razumevanje vseh teh spisov in vseh posameznosti v njih, ki bi utegnile biti neznane; potem pa te »opomnje« navajajo čitatelja, tudi estetično uživati najvažnejše spise Jurčičeve s tem, da kažejo, kje je Jurčič snov dobil, kako jo uporabil, pri kom se učil. Estetično izobrazuje čitatelja tudi to, da mu urednik poleg velikih vrlin ne zamolči tudi slabših strani, ki se semtertja nahajajo v nekaterih povestih (n. pr. risanje luteranske dobe v »Juriju Kobili«, neverjetnost odločilnega dejanja v »Kloštrskem žolnirju«, nedoslednost v risanju značaja grofa Friderika v »Veroniki Deseniški« ter pomanjkanje dramatične napetosti v prvih štirih činih; zlasti odločno poudarja zmoto Jurčičevo, ki trdi, da sta bila brata Ciril in Metod Slovana in da sta kot taka za svoj rod bila pripravljena trpeti, dočim sta bila Grka in sta šla na Moravsko učiti ne iz novodobnega nacionalizma, ampak iz starokrščanske verske gorečnosti). S posebnim veseljem čitamo »opomnje« za »Slov. svetca in učitelja«, ki upoštevajo najnovejše preiskave Pastrnkove, Snopkove, Grivčeve, Kidričeve. Ob tem se nam kar hudo zdi, da Jurčič ni poznal papeža Ivana VIII. pisem na nemške škofe, priobčenih prvič l. 1880.

Lahko torej ob koncu izdaje rečemo, da je bil Grafenauer vesten urednik Jurčičevih spisov, ki je prvotni tekst ohranil, kar le mogoče, v prvotni

obliki, pojasnil vestno vse, kjer je bilo treba, in pokazal Jurčiča tudi kot umetnika tistim, ki se hočejo ob kratkem o tem poučiti. J. Db.

Simon Jenko: Izbrani spisi za mladino. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flere. Z risbami okrasil Franjo Stiplovšek. V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. (Slov. pesniki in pisatelji VII. zvezek.)

V zaslužni in čedni zbirki je Jenkov zvezek zdaj najzanimivejši. Prinaša namreč na 52 straneh uvoda in v tolmaču premnogo novega biografičnega in snovnega gradiva. Nabral je Erjavec. Izbera je dobra. Pogrešam le »Slutnjo«, ki je po mojem mnenju čudovito pristna slovenska balada. »Dober streljaj« med cesarsko cesto in Podrečo utegne biti slab kažipot. Zato, ker je — štilizem. Z ilustracijami zbirke pa sploh nisem zadovoljen. Princip takega okrasja (duh moderne tolmači stari čas in okus!) je pogrešen. Po Vavpotičevem »Desetem bratu« in Smrekarjevem »Krpianu« bi morali to vedeti! Dr. I. P.

Razprave I. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Ljubljana, 1923.

Dne 6. oktobra 1921 se je vršil ustanovni občni zbor Znanstvenega društva za humanistične vede, v katerem opravičeno vidimo začetek naše Akademije znanosti. Plod dveletnega delovanja društva so pričujoče Razprave in tudi že par samostojnih del (Vebrovi Etika in Analitična filozofija, Ramovševa Historična gramatika slovenskega jezika pa je v tisku).

Razprave obsegajo devet študij iz zgodovine, kulturne zgodovine, filozofije in jezikoslovja.

Prijatelj ugotavlja v spisu Predzgodovina ustanovitve »Slovenske matice«, da je bil A. M. Slomšek prvi, ki je zamislil ustanovitev Slovenske matice po vzoru Matice pri drugih slovanskih narodih. L. 1845 je napravil vlogo na vlado v Ljubljani za ustanovitev društva, ki bi izdajalo poljudne knjige. L. 1850 je zopet dr. Šubic sprožil idejo Matice. L. 1860 svetuje njeno ustanovitev ruski slovanofil I. S. Aksakov, ki potuje skozi Slovenijo, F. Hočevar jo zagovarja v Novicah in l. 1863 že izdasta Fr. Levstik in L. Toman tozadevni oklic na Slovence. Skupina domoljubov v Mariboru je bila posebno podjetna, zbrala prvi fond, napravila načrt pravil in 8. marca istega leta se je vršil že ustanovni občni zbor v ljubljanski čitalnici. Ob tem vprašanju so se še enkrat in odločilno spoprijeli privrženci ilirizma na Koroškem s pristaši realne Prešernove smeri, ki jo je predstavljal Levstik. Slovenska matica je zmagala. — Dr. Fr. Kos se bavi v članku Iz zgodovine devinskih grofov z zgodovino imenovane rodbine od začetka 12. do konca 14. stoletja, njihovimi zvezami z grofi goriškimi in dolgotrajnimi boji z oglejskimi patriarhi. — Lj. Hauptmann skuša rešiti v spisu Mejna grofija spodnjepanonska več na zgodnjo slovensko zgodovino nanašajočih se vprašanj, spadajočih v kritiko virov, zgodovinsko geografijo in politično zgodovino. — Za novejšo slovensko kulturno zgodovino pa je najvažnejši Fr. Kidriča spis

Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. Pisatelj ustvarja na podlagi vsega dosedaj znanega materiala osnovo za zanesljivo biografijo Trubarja in pri tem kritično pretrese posebno štiri zgodnje doneske k Trubarjevi biografiji, ki jih predstavljajo: Govor J. Andreae ob grobu P. Trubarja iz l. 1586; zbirka doneskov k zgodovini reformacije na Kranjskem, ki jo je začel sestavljati l. 1605 škof Tomaž Hren za sekovskega škofa Brennerja; odstavki o Trubarju v Gründlicher Gegenbericht Jakoba Rosolzenza iz l. 1606 in Valvasorjevi podatki o Trubarju na raznih mestih v »Ehre...«

V tem spisu me je zanimalo par, sicer že zadosti znanih mest, ki se nanašajo na umetnostne spomenike. Dodajem nekaj opazk, da zadobi ena ali druga poteza malo več jasnosti.

Na str. 181 navaja pisatelj mesto iz Kat. z dvejma izl. str. 525 v Registru in natančneje istotam str. 267, kjer Trubar pripoveduje, da je dal njegov oče cerkev sv. Roka na Raščici nekemu hrvaškemu slikarju slikati; l. 1528 pa so Turki cerkev požgali in slike uničili. Pripoveduje sicer, da so slikam oči izteknili in da so popadale raz steno, a vseeno me je zanimalo, če se mogoče vsaj pod beležem le ni ohranil kak ostanek. Preiskal sem cerkev in konstatiral, da je prezbiterij, kjer bi take ostanke v prvi vrsti pričakovali, ves iz novejše dobe in tudi na stenah ladje, ki se zde vsaj deloma stare, nisem mogel dognati sledov slik. Kakor bi nas sicer bradači iz konca XV. ali zač. XVI. stoletja zanimali, je torej vsak up zaman, da bi jih mogli še kdaj videti.

Na strani 226 navaja pisatelj mesto iz Katekizma l. 1575, kjer Trubar našteva božja pota, proti katerim se je boril; na strani 229 pa to mesto komentira. K temu par pojasnil: »Pod Gradcem nad Ljubljano« bi mogla biti božja pot na Dóbrovi pri Ljubljani, mogoče pa bi prišla v poštev tudi velika cerkev sv. Petra na Dvoru pri Polhovem Gradcu, ki je res pod (Polhovim) Gradcem in so jo baš v Trubarjevem času gradili (1524 do 1561, zanimivi portal ima letnico 1544). Za to govori lega in velika razkošnost stavbe; razen tega je nji nasproti preko ceste še druga cerkev, ki je l. 1526 že obstajala;¹ za Dobrovo pa je dejstvo, da je bila od nekdanj zelo obiskana božja pot. — »Nad Laškim« se prav gotovo nanaša na Svétino, fara št. Rupert nad Laškim, kjer je bila že v XV. stoletju sloveča božja pot in kjer je že iz XV. stoletja stala velika in bogato opremljena cerkev; tudi tu je v bližini glavne še druga, manjša cerkev. Svetina je tudi res nad Laškim, dočim je Marija na Gradcu pod Laškim. — »Na Kumi« je mišljena božja pot na Kumu v fari Dobovec nasproti postaji Trbovlje. Gora Kum se nahaja na jugu od Save in je na Dolenjskem. Pisatelj je bržkone zaradi imenske skupnosti s Sv. Joštom pri Kranju na Gorenjskem v naglici ti dve božji poti zamenjal. Tudi na Kumu se nahajata že od

¹ Izvestja Muz. dr. za Kr. V. (1895) str. 143 (Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526.).

davnih časov dve cerkvi druga blizu druge: cerkev sv. Neže in cerkev sv. Jošta, ki sta se pri pisatelju zmotno zlili v eno. — Na strani 230 pravi pisatelj, da pozna zgodovina samo eno cerkev sv. Treh Kraljev na Bruniku pri Radečah. Zapeljal ga je Orožen, ki v svojem popisu ni dosti jasen. Trubar pa ima prav, ko govori, da je hotela imeti neka baba tam še tretjo cerkev, kajti dve sta o Trubarjevem času že bili in stojita še danes. Postavljeni sta vzporedno druga z drugo, vmes pa je vrinjen zvonik, tako da ju družijo. — Pravilno je na strani 230 identificirana Goričanska gora s Sv. Goro pri Gorici. Ta označba v Katekizmu l. 1575 je zapeljala L. Pintarja (Lj. Zvon, XXV., 1905, str. 205), da je dopuščal možnost Šmarne gore pri Goričanah (Medvodah). — Prof. Kidrič v svojih študijah sistematično gradi zgodovino ene najzanimivejših dob v naši kulturni zgodovini, reformacije in protireformacije; vsak njegov spis polaga temelje in kritično ločuje zrno od plev, zato tem težje pričakujemo končne slike, katera že iz dosedanjih spisov, ki so šele zbirke gradiva, vedno jasneje proseva.

I. Grafenauer priobčuje članek Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini (Donesek k zgodovini slovenskega naglasa). — Fr. Ramovš: Deklinacija slovenskega imena očë — óče < oтѣцѣ, konstatira sedem razvojnih štadijev med obema oblikama. — Zbornik vsebuje razen teh še sledeče sestavke: Fr. Veber: Elementarne enačbe človeške pozornosti; R. Nahtigal: Doneski k vprašanju o postanku glagolice ter K. Oštir: Alarodica I. — Priznati moramo, da ta prvi korak v smeri slovenske akademije znanosti imponira. Frst.

Ivan Albrecht: Andrej Ternouc. Reliefna karikatura iz minulosti. Splošne knjižnice št. 10. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani. 1923. Str. 55.

Slovenskemu slovstvu je zasijala nova zvezda: dobili smo slovenskega Boccaccia! Kdor hoče vedeti, kaj je bogokletstvo (str. 27, »vsa naša dela vodi Bog«, trdi Ternouc po v grehu preživeti noči), cinizem, kaj je kvantanje, kaj je norčevanje iz molitve, iz svetnikov, iz krščanske askeze, iz krepostnega življenja, iz redovništva, naj prebere ta pamflet na vse to! Knjižica hoče — v obliki zgodovinske karikature — v čitatelju vzbuditi skomine po spolnem uživanju kot najvišji sreči, kot »radosti neba«. »Ženska je zarja naših dni; kdor se ni ogrel v toploti njenega dihljaja, ni živel.« (Str. 7.) Jezuitski frater Deodat (!), nezakonski sin grofa Auersperga, se maščuje za svojo grbavost in ponesrečeno življenje (zastonj ugiblujemo, zakaj baš nad tem študentom, ne pa nad grofom!) nad jezuitskim gojencem, učencem latinskih šol, še ne klerikom, Andrejem Ternoucem, s tem, da mu začne govoriti o gležnjih ženskih nog (str. 5), in ga s pomočjo svoje nezakonske matere Polone pripelje k lepi Magdaleni, ki hrepeni po Andreju, odkar ga je videla v cerkvi jezuitov. »Pri spovedi je bila slišala, da je molitev sv. Pahomija posebno močna zoper 'ljubezni greh'«

To molitev torej dene pod vzglavje, pa z bingoslovljeno vodo pokropi sobo, potem zapahne vrata sobice... in vzevetela jima je sreča opolnoči. (Str. 20.) To je menda prvi »relief«. Drugi »relief«: na Slivnici nad Cerknico gleda Ternouc ples čarovnic, med njimi tudi »črno oblečenega moškega, ki je imel v naročju golo, prelepo žensko...« (Str. 33.) In tretji »relief« je menda tisti prizor v gradu nekje na Notranjskem, v bivališču nekakšnega prismojenega astrologa, ki Ternoucu nenadoma pokaže »lepo žensko telo, pokrito s pajčolanom...« (Str. 47.) Zveze med temi »reliefi« ni nikakršne; človek se zaman vprašuje, čemu drugi in tretji »relief«? Nebrzdana fantastičnost in spolno draženje — to je vsa »umetnost« te karikature. — Če sem rekel, da je Albrecht slovenski Boccaccio, moram toliko popraviti, da je Boccaccio ustanovil Italijanom prozo. Albrecht pa dela z našo prozo kakor — sit venia verbo! — svinja z mehom. Na prvih šestih straneh piše navadni besedni red; nadaljuje pa z neko »ritmično« prozo, ka-li, čisto svojevoljno; proti koncu se spet pomiri in vrne k navadnemu besednemu redu.

J. Debevec.

Dante — Raccolta di Studi a cura di Alojzij Res — Gorizia MCMXXI — Giov. Paternolli Editore. Per il Secentenario della morte di Dante 1321—1921. — Str. IX + 190. — Gorica, 1923.

Prireditelj tega vsebinsko bogatega in razkošno opremljenega zbornika, agilni prof. dr. A. Res, tolmači v uvodnih besedah (VII—IX) pomen in namen pričujoče publikacije. Kakor v Dantejevi dobi se je začutila tudi pri nas po vihnih dogodkih, ki so pretresli ves razdvojeni, v materializmu blodeči svet, potreba notranje obnove, odpor duhovnosti proti nasilnemu egoizmu. Kajti naša duša je vzlic vsemu uživanju ostala žejna... Posebej teži naša umetnost po Človeku, po Geniju, po Duši. Zato je Dante lahko simbol našega stremljenja po rešitvi najvišjih problemov življenja. Kot globokega, splošno človeškega pesnika, misleca, kažipotega ga hoče proslaviti ob šeststoletnici tudi slovenski narod.

V to svrhu je pridobil urednik sotrudnikov tudi med italijanskimi učenjaki na visokih šolah v Florenci, Rimu, Neapolju, Milanu, češ, v nebotičnih višinah Dantejeve poezije se lahko snidejo — kljub političnim sporom — zastopniki vseh narodov.

Italijani so tudi prvi poklicani, da nam povedo, kaj so našli do sedaj bistvenega na svojem največjem rojaku. Tako podajajo njihovi prispevki v splošnem pregledno vsoto najvažnejših izsledkov na glavnih poljih dantologije.

Prof. Gaetano Salvemini (Dante e le lotte politiche del suo tempo, 1—8) opisuje za uvod v celo knjigo kot specialist kulturno ozadje Dantejevega dejstvovanja: kratka, a jasna slika razmer v Florenci ob koncu 13. in začetku 14. stoletja. Navadno so se komentarji ustavljali preveč na površju, pri zunanostih, ob zgolj politično razrvanih prilikah te dobe, tako da si človek zlepa ni mogel ustvariti pregledne sodbe; zato je treba šteti pisatelju v zaslugo, da je posegel globlje do

pravega vira vseh teh zmed, do socialnega vprašanja tistih dni: na eni strani plemstvo in kler, na drugi nižje delovno ljudstvo, vmes pa bogato meščanstvo. Ti sloji se boré za nadvlado, ki je pa radi nujnosti kooperacije dveh in nesložnosti pri poedinih stanovih zelo nestalna, — kar je postalo usodno tudi za Danteja. Dante je v tem strastnem metežu po rojstvu in prepričanju na strani prvih, ali ker tedanji plemiči in duhovniki ne ustrezajo njegovim predstavam o pravem viteštvu in apostolstvu, se nagne na stran ljudstva. Pa tudi ta sloj nima resničnega smisla za pravico, za domoljubje, in v tem tiči vsa tragika Dantejevega težkega življenja po izgonu, njegovo razočaranje in zagrenjenost, posredno pa tudi njegova zamisel, da zgradi vsaj v mislih — od temelja do vrha nov, boljši svet.

Za pravilno pojmovanje Dantejevega pesništva je važno posebej literarno osredje, iz katerega izhaja. To temeljno vprašanje rešuje prof. Guido Mazzoni («Dolce stil nuovo», 9—14), izhajajoč od pogovora med Bonagiunto da Lucca in Dantejem v XXIV. spevu »Vic«. Dante spelje tu pohvalo radi »novih rim« na inspiracijo: on samo izraža, kar mu ljubezen v srcu ukazuje. Iz tega mesta so vneti razlagalci in literarni historiki izvajali cele teorije o posebni pesniški šoli. Mazzoni razloži na kratko literarno ozadje te podmene, očrta bistvo razlike med italijansko poezijo pred Dantejem in ob njem ter sklepa, da ne gre pri tisti šestorici istodobnih poetov govoriti o kaki pravi šoli s posebno snovnostjo in obliko. Tudi jaz sem mnenja, da so šli predaleč oni, ki so napravili iz besede konja. Problem se ne sme vzeti le s stališča ene osebnosti ali enega slovstva. Razvoj ljubavne poezije kot ga vidimo v Italiji od sicilijansko-trubadurskega kroga (Jacopo da Lentini i. dr.) preko izumetničene moralizujoče poezije v Toskani (Bonagiunta, Guittone d'Arezzo i. dr.) in spiritualistične ali teološko filozofske zamisli ljubezni pri očetu »novega sladkega sloga« Guidu Guinizelliju v Bologni ni tako specifično italijanski, da se ne bi našlo nič sličnega pri ostalih kulturnih narodih, ki so gojili dvorsko pesem trubadursko, kakor tudi »trobadorji« niso doma le v Provensi. Saj se najdejo podobne stvari že pred tem celo v arabskem slovstvu. Prvotno konvencionalno fevdalna zasnova ljubezni uslužnega viteza do »gospodarice« se je s časom logično nujno morala izgraditi na razne strani: v nižino in globino k naravnejšemu ljudskemu in resničnoerotičnemu čuvstvovanju ali v širino k učenemu didaktičnemu razpredanju ali v višino k poduhovljenemu idealiziranju. Slednje vidimo poleg ostalega pri Danteju in njegovih najbližjih vzornikih in vrstnikih (Guinizelliju, Guidu Cavalcantiju itd.), ki v svojih znanih kanconah razvijajo teorije prave vzvišene ljubezni, katera biva le v plemenitem, žlahtnem srcu in ki ji je ideal že nadzemska, rajska lepotica. Dantejeva zasluga posebej je njegova inspiracija, ki sloni kolikor toliko na resničnem doživetju (prvi psihološki izliv lastnega jaza), genialno oblikovanje tvarine v koncepciji in zmožnost adekvatnega pesniškega izraza.

V zvezi s tem razlaga Tomaso Gallarati-Scotti («Vita nuova», 15—27) življenje in ljubezen Danteja do Beatrice od srečanja v 18. letu do njene smrti, kakor se zrcali v imenovani zbirki lirike in proze. Dočim pesnik ni ostal vedno platonik — saj je bil kesneje družinski oče — in dočim je v knjigi pesmi »Canzoniere« poleg satirične in alegorične poezije opeval tudi bolj realno ljubezen, je popisal tu preprosto in tužno zgodbo idealne ljubavi od prve blaženosti preko plahosti, nade sanj, slutenj, videnj do zamere, boli ob izgubi in upanja na svidenje v nebesih in ustvaril apoteozo žene, ki preide v božanski simbol. Čim bolj se ljubljena oddaljuje, tem večja postaja sila ljubezni, tem bolj se Dante tudi v pesmi otresa povprečne konvencionalnosti in tragični konec, prezgodnja smrt Beatrice, je dvignila njeno podobo in njegovo poezijo do najvišjih sfer. Vekovni in svetovni študij je naravno nagromadil ob Danteja kupe splošnih karakteristik, ki vsebujejo nebroj bolj ali manj duhovitih domislic, bolj ali manj krivih primer in bolj ali manj banalnih izrekov. Kdo je bil kompetenten, da napravi tu red in pokaže zopet pravo lice stvari, kakor filozof in literarni kritik Benedetto Croce (Carattere e unità della poesia di Dante, 43—49)? Običajne splošne sodbe o božanskem, kozmičnem duhu poezije kot je Dantejeva so nujno enostranske in pisatelj pokaže na številnih zgledih, kaj vsebujejo taki poskusi abstraktne označbe pesnikove umetnosti resničnega in neresničnega. Zlasti svari pred pretiravanjem njegove mrkosti, nemodernosti ali romantičnosti. Tu je na mestu le ena beseda. Dante je pesniški genij, čigar svetovno čuvstvo temelji na trdni veri in zanesljivi sodbi in ki ga oživlja globoka volja!

Dantejev pomen za narod in človeštvo označuje potem literarni historik Vittorio Rossi (Dante poeta della nazione et dell'umanità, 63—74).

Njegovo svobodoljubnost interpretira posebej ob enem zgledu dantolog E. G. Parodi (La Divina Commedia, poema della libertà dell'individuo e il canto XXVII del Purgatorio, 29—41), upoštevajoč razen miselne strani še estetske vidike. Prvi del tega speva vsebuje kot osrednjo miselno os najvišji cilj človeške poti: zemeljski raj. Preko ognjene ograje ga more potegniti navzgor le duhovna moč ljubezni: najbolj jedrnata sinteza dantejske ljubavi, ojačena z zgoščeno poetiško tehniko. Drugi del uči, da obstoji šele nad človeško aktivno ali kontemplativno srečo prava sreča, kjer je mogoča prostost duha, mišljenja, sodbe, ki je človeku najdražji ideal.

Dočim so italijanski učenjaki podali na splošno zaključne sodbe v celi vrsti že na široko pretresanih problemov, ki nam — pač po načrtu prirediteljevem — predočujejo najvažnejše momente v Danteju — le V. Rossijev tema je bolj specialen —, so prispevki slovenskih strokovnjakov k raznim poglavjem dantologije v veliki meri prave novosti, ki bodo prav radi tega gotovo zbudili pri Italijanih posebno zanimanje. (Prim. n. pr. oceno v »Il Popolo« 16. febr. 1924, str. 3, ali v »Corriere della Sera« 7. marca 1924, str. 3.) — Le univ. prof. dr. Aleš Ušeničnik si je izbral že bolj obdelano

tvarino (Dante e la filosofia, 51—62). — Sodbo o njih prepuščam specialistom, dovoljeno naj mi bo v svrhu celotnega pregleda le nekaj splošnih pripomb.

Ušeničnikova razprava združuje pregledno sistematičnost in kritično natančnost, podprta je vseskozi s podrobnimi citati. Vsak veliki pesnik je modrec, tako nudi tudi Dante filozofskega materiala na izbiro bodisi iz psihologije, ali logike, spoznavne teorije, ali metafizike, etike ali sociologije. Kosmogonija tvori prehod do teologije; tudi to slednjo je avtor na kratko označil, čeprav striktno ni bila na programu.

Med slovenskimi študijami, ki odpirajo italijanski publiki nove vidike v komaj znan svet, prednjači obsežna (dasi skoraj na tretjino okrajšana) razprava dr. Josipa Puntarja (Dante e Prešeren, 87—144), ki je nesporno osrednje pričujočega zbornika. Prevajatelj Giov. Lorenzoni je pridejal kratek, na par mestih ne čisto srečno stiliziran uvod v zunanjo življenjsko pot Prešernovo, ki pomotoma navaja, da je umrl v Ljubljani, kar potem ponavljajo italijanski poročevalci. Prav bi bilo, če bi bil dodal še glavno vsebino Krsta, ki jo more nepoučen čitatelj iz sledeče okrajšane razprave le sukcesivno razbrati.

Italijane bo zanimal sestavek prof. dr. Jos. Debeveca (Dante nelle traduzioni slave, 161—176), ker je prva smotrena bibliografija prevodov Danteja pri Slovanih. Debevec ne izpopolnjuje le dosedaj znanih podatkov po številu, temveč orientira tudi podrobneje o prevajalcih in označuje pri najboljših tudi vrednost prevodov in njih tehniko.

Za primer slovenskega prevoda prinaša knjiga Župančičev res magistralni prevod petega speva »Pekla« (Canto V. del Inferno, 75—85).

Kako globoko je posegla osebnost Dantejeva v razvoj poljskega slovstva, nam predočuje dr. Vojislav Molè (Dante e i romantici polacchi, 147—151). Trije največji njihovi pesniki-romantiki, kot Dante emigranti, Mickiewicz, Słowacki in Krasiński, kažejo idejno skupnost z Dantejem. Dr. Milko Kos (Le Tracce di Dante fra gli Jugoslavi, 153—160) raziskuje kritično zgodovinske spomine na Danteja na Primorskem, ki izvirajo iz poznejše kombinacije in ki so razumljivi iz dejstva, da so že za Dantejevih časov prihajali politični prognanci v furlanske, trgovci pa, kot pričajo Kosovi citati iz virov, tudi v slovenske kraje. Dante sam omenja »slovanske« vetrove in romarje iz Hrvaške, ki so hodili v Rim, ter slučaj srbskega vladarja iz Raške, Štefana Uroša II. Milutina, ki je posnemal benečanski denar.

Končno nam dr. Stelè (Mirko Rački illustratore di Dante, 177—183) predstavi zanimivo življenjsko in umetniško pot hrvaškega slikarja Račkega, ki si je postavil življenjsko nalogo, da ilustrira celo Božansko komedijo. 6 njegovih slik krasi knjigo. Italijanske prevode slovenskih prispevkov so oskrbeli Giov. Lorenzoni (Puntar, Stelè), Ivan Trinko (Ušeničnik, Molè), Ivan Gruden (Kos) in Ivan Bankič (Debevec). Nas zanima tu prvega prevod citatov iz Prešerna v nevezani besedi, ki je prav skrben; vendar se vidi, kako težko ga bo prestaviti celega v adekvatne italijanske stihe. Dr. L. Sušnik.

Jože Pahor: **Medvladje**. Socialen roman. Spisal — —. 1923. Trst. Založila »Socialna matica« v Trstu. Tiskala tiskarna »Edinost«. Str. 234.

Vojna leta so globoko rezala; rane se niso še zarastle, še krvavijo in bodo krvavele, ker veliki nauk, ki naj bi ga dale, je naletel na gluha ušesa in zakrknjena srca. Cesta materije, tlakovana z nesocialnostjo, ob kateri brni še vedno žica birokratizma, je slejkoprej polna: široka je in lagodna in za njo ni treba srca in odgovornosti. In vendar — življenje onih, ki hodijo to pot, ni mirno več: posamezni klicarji novega rodu in novih vrednot so očitujoča vest. Ali bo ta vest zmagala? Pahor veruje.

V »Medvladju« slika čas in prilike vojnih in povojnih let na Goriškem od pomladi (1918—1920). Ruševina in podrtija je vsepovsod — tudi v srcih. Obnova je nujna zahteva, a se ne gane z mesta. Zakrknjenost si ne pusti blizu in vztraja v ruševinah, ki so od dne do dne večje in zahtevajo vedno novih žrtev, dokler ne izbruhne plamen — ,ponižanih in razžaljenih', čigar »blesk je vsak trenutek veličastnejši, kakor bi imel vžgati vse štiri strani sveta.« V tem plamenu se razčisti in reši tudi — narodno vprašanje.

Roman je široko zasnovan in spretno razpleten skozi štiri dele. Osebe so tipično trdne, pokrajina zadeta, slog preprost. Z Breznikom bi izostala lahko v jeziku ta ali ona nepravilnost. Knjiga ostane dokument iz velikih in težkih dni.

Joža Lovrenčič.

Kado Murnik: **Na Bledu**. Povest. (Splošna knjižnica št. 2.) V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna.

Če se ne motim, je povest ponatis in bo v Splošni knjižnici služila svojemu namenu. Okusu doraščajočega dijaštva in mladinstva bo morda celo vzgojna s svojim bahatim atributstvom in orisništvom Bleda v vseh vremenskih odtenkih in številnih perspektivah. Tudi lica so vedro nazorna, kakorkoli sicer vsakdanje nezajemljiva. Ideje v povesti ni. — Zakesnela »Gartenlauberka«.

Dr. I. Pregelj.

Bernhard Kellermann: **Predor**. Roman. Prevedel Fr. Kobal. Maribor, 1922. Založila in izdala Tiskovna zadruga v Mariboru.

»Der Tunnel« je bil senzacija in je tako berilo, da je zaslužil slovenski prevod. Doživel je dva: poljudnejši, recimo rahlo ohlapnejši Velikonjev in Kobalov profesorsko ambiciozni. Ta ambicioznost je morda vredna hvale. Nujna ni spričo tega, da Kellermann v Tunelu vendar ni niti Stifter niti Storm, kaj šele Coster v »Ulenspieglu«, četudi morda utegne res biti, da je kaj pridnega iskanja treba, preden najdeš izraz v slovenščini za nabreklo in inženirsko orisno besedje psevdonemškega berila. Pri prevajanju beletrije, in to, samo to je Tunel, bi mislil, je naloga ta, da bodi prevod dober in lahko umljiv posnetek, ne pa tak, kakršnega bi si privoščil Kellermann v francoščini ali angleščini, ki imata za Tunelsko besedno obzorje zares tudi dovolj lastnega živega izraza. Kako naj pa Slovenec ume, da je »brzotreskavica« — Schnellfeuer, »toča s sodro« — ein

Hagel von Eiskörnern (!), »s svoj pot obnovljeno napetostjo« — mit stets neuer Spannung, »gručav« — derb i. t. d.? Da li ni suženjsko-nemško, če prevedem: misli hlapiti — Gedanken verflüchtigen, občutevala — sie hatte empfunden? Zdaj bi le še rad vprašal, zakaj ne »odličen, izbran, izrazit«, zakaj distinguiran? Skratka, stvar je tale, bi rekel po nemško, da piše Kellermann tako: »An seinem schmutzbedeckten Leib, seinen Flanken, seinem Bauch, seinem gewölbten Rücken hängen winzige Menschen. Sie bohren Löcher in Decke und Wände, den Boden, in hervorstehende Blöcke, so daß sie jederzeit im Augenblick mit Patronen gefüllt und abgesprengt werden können.« Kobal pa takole: »Njegovega unesnaženega trupa, bočja, vampa (slov.?!), zboklega hrbta se drže majceni ljudje. V krovino in v boke, v spodek in v štrleče balvane vrtajo luknje, ki jih je moči vsak čas ko bi trenil nadeti z naboji in odpaliti« (str. 107). Kakorkoli. Hvaležen sem Kobalu, ki je s svojo pridnostjo dokumentiral v dneh »jugoslovanščine« in »slovenskega narečja« evropstvo Prešernovega idioma. Hvala mu!

Dr. I. Pregelj.

Edmond Rostand: Cyrano de Bergerac. Heroična komedija v petih dejanjih. Poslovenil **Oton Župančič.** V Ljubljani, 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg.

Čul sem, da so prevajali že pred Župančičem to precioznost francoskega jezika. Uverjen sem, da je bil temu delu dorastel en sam Slovenec — Župančič. Spričo naše izvirne književne pustote, spričo štantarsko bogatega, a malo zrelega prevodnega slovstva naših dni je takšen božični dar prava uteha. Župančič je v svojih prevodih najglasnejši potrjevalec slovenščine, slovenskega evropstva. Oprema knjige je vsebini pristojna. Samo stavec je bil nekajkrat nemaren.

Dr. I. P.

Lisica Zvitorepka. Živalske pravljice za mladino. Zbral **Josip Brinar,** 1923. Drugo, predelano izdanje. Družba sv. Mohorja na Prevaljah. Brinarjev trud spoštujem. Poplačan bo zanj. Njegova Zvitorepka je očitvidno na potu do poljudnosti. Veliko berilo pa ni. Moj okus tudi ne. Kar mi prija ob živalski pravljici, je historično zajemljivo satirično odelo. Zato sem užival Ecbasis cujusdam captivi in Goetheja, naivno vzgojnega posnetka ne morem. Zato pa je moj okus še vedno prav nenarejeno sveže ljudsko berilo Erjavčeve Mravlje in sester v Domačih in tujih živalih. Pa da bi vsaj vero imel v domačnost »Zvitorepke«. Brinar sam me je napravil Tomaža s tem, kar in kakor je v Uvodu povedal o hrvaški »Liji«.

Dr. I. P.

Narodne pravljice in legende. Mladini nabrala **Manica Komanova.** V Ljubljani, 1923. Tisk in založba Učiteljske tiskarne.

Komanova je darovita samoukinja s kmetov. Zato seveda ne ve, da je slovstveni zločin parafrazistično obnavljati katerokoli Prešernovo pesem, kar je storila Manica v »Zalki-plesalki«. Tudi zgodbo o »špicpajkecu« smo vprav podobno brali že v ljudskošolskih berilih. Sicer pa — morda je

nekritična pisateljica res svoje malo zajemljive snovi zajela iz ljudi. Pripoveduje jih v časnikarskem slogu, n. pr. »Končno je tujka zaigrala jako hitre in tako poskočne komade, da so se Turčini hočeš-nočeš, sprijeli in zarajali pravcati turški ples (str. 7).«

Dr. I. P.

Mejaši. Povest iz davnih dni. Odrasli mladini napisala **Ilka Waštetova.** V Ljubljani, 1923. Tiskala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Po vzorcu tuje mladinske literature (n. pr. Aus unserer Väter Tagen) pripoveduje Waštetova v lepi šolski slovenščini o bojih med Sloveni in Frijulei. Romantika fabule spominja v besedju in barvi na Finžgarja in idealizujočo nemško zgodovinsko pripovedništvo. Umetnost knjiga ni, a svojemu namenu bo ustrezala.

Dr. I. P.

Kitajske narodne pripovedke. Preložil **Fran Erjavec.** V Ljubljani, 1923. Tiskala, izdala in založila Učiteljska tiskarna. Ne razumem sicer, čemu bi moral slovenski otrok poznati abstruzno groteskno kitajsko pravljništvo v toliki izbiri, kakor jo je podal Erjavec. Zdaj bo bral, gotovo užival, a se pred koncem ubil in ubil mentorje in starše, ko bo hotel pojasnil in komentirjal v to folkloro, ki je našemu duhu tako daljna in tuja. Poezije, t. j. duha, ki bi naše otroke srčno vzgajal, v tej azijski fantastiki ne najdem. Je pa že vse kaj drugega Tagorejev »Rastoči mesec«, Kiplingova »Džungla« pa Tolstega sveto-lepa pripovedka. Non multa sed multum velja! Knjiga oblikovno ni brez hib. So tiskarske. So pa tudi slovniške.

Dr. I. P.

Vrchlicky Jaroslav: Oporoka lukovskega grajščaka. Veseloigra v enem dejanju. Poslovenil **dr. Fr. Bradač.** V Ljubljani, 1923. (Splošna knjižnica 18.)

Vrchlicky je ime. »Oporoka« mu ga sicer ni ustvarila, dasi ni ne slabša ne boljša mimo tedanje sodobne komike. Prevod bi mogel biti še bolj slovenski, če bi se bil prevajatelj oziral na sedanjo šolsko slovniško znanje, ki ne trpi: potem ko, ravno danes i. p. **Koma** v »srednjeveških, roparskih vitezi« pomeni, da so bili vsi srednjeveški vitezi — roparski. Usoden lapsus! Kljub temu je igra kaj primeren tekst za naše malomestne odre, zlasti manjše.

Dr. I. P.

Ksaver Šandor Gjalski: Ljubav lajtnanta Milića i druge pripovijetke. 1923. Izdala »Matica Hrvatska« u Zagrebu kao redovno izdanje za g. 1921. Gjalskega je že davno imenoval pokojni **Matoš** »uz umirovljenog pristava i umirovljenog književnika«. Trpka sodba za najbolj proslulega hrvatskega pripovednika. Žal, da nasprotnega Gjalski v svoji zadnji knjigi, ki je nastala v letih 1915—1920, ni mogel dokazati. Senilnost. Matica bi bila svojemu starejšemu rednemu podporniku in njega slovesu storila bolj pietetno uslugo, če bi bila jublantu uredila antologijo najboljšega in pooblastila n. pr. Drechslerja, naj napiše vanjo uvod. Zakaj tudi biografski **Gjalskega** »Rukovet autobiografskih zapisaka« v »Lajtnantu« je — senilnost.

Dr. I. Pregelj.

Philéas Lebesgue: **Pages choisies.** Assemblées et préfacées par Marcel Coulon, Beauvais. »La République de l'Oise«. Editeur, 1923.

Ph. Lebesgue nam je znan predvsem po tem, da je pod psevdonomimom Lioubo Sokolovitch poročal v »Mercure de France« med drugim tudi o slovenski književnosti. Pričujoča knjiga pa nam predstavlja »izbrane strani« iz njegovega bogatega pisateljskega dela sploh in nudi zaokroženo, čeprav dvajsetkrat pomanjšano sliko te zanimive literarne osebnosti.

Skoraj neverjetno je, kako je mogel ta podjetni poljedelec iz La Neuville (Dep. Oise) v severni Franciji (rojen 25. nov. l. 1869) poleg svojega poklicnega dela napisati v 35 letih celo dolgo vrsto knjig, in to ne samo pesmi, romanov in dram, temveč tudi izredno zanimivih razprav iz raznih panog znanosti. To priča o posebni prirodni darovitosti in neumorni delavnosti našega pisatelja. Najbolj čudno se nam pa zdi, kdaj si je pridobil kot samouk svoje poliglotsko jezikovno znanje, in sicer tako temeljito, da je celo pesnil v tujih jezikih (v bretonskem, novoprovensalskem, portugalskem in nemškem) oziroma stalno izveščal v revijah o slovstvu dotičnih narodov. Iz jugoslovanske literature je priredil n. pr. Antologijo srbskih ženskih pesmi, razen tega je bil dolga leta poročevalec za novogrško (pod imenom Démétrius Astériotis), portugalsko in braziljansko književnost. Tudi prevajal je iz mnogih jezikov. Med njegovimi znanstvenimi spisi so pač najbolj originalne lingvistične razprave. Mimo še neizdanega slovničnega spisa domačega pikardskega narečja je najvažnejše jezikoslovno delo, ki gre preko običajne filološke malenkostnosti do temeljnih problemov jezika, *Au delà des Grammaires* (1904), sloneče bolj na intuiciji kot na akribiji. Prav zaradi tega pa odpira presenetljive perspektive v najbolj skrivne nagibe človeške govornice. Poglavlja o njenem početju in razvoju, o spolu, o analogiji med zvoki in barvami, o sorodnosti jezikov, o pomenu glasov in abecednem ključu so polna duhovitih domislic, čeprav se bodo ozkogrudnim slovničarjem zdela tupatam premalo podprta in sistematična. »L'Essence du verbe« n. pr. je nekak ekskurz v najtežja vprašanja o podzavesti, ki operira s fluidi, okultizmom in metapsihičnimi slutnjami à la Maeterlinck. »Songe« je celo kozmična fantazija o bodočnosti zemlje in vede na učeni kemično-fizikalni podlagi. V drugih jezikoslovnih spisih razpravlja še o bodočem univerzalnem jeziku, ki naj bo tista jedrnata stenografska ali telegramska francoščina, čije besedni zaklad je itak last kulturnih narodov (*Le Pèlerinage à Babel*), in o estetiki, kako se razvija po Taine-ovi teoriji pod vplivom rase in okolice (*Aux Fenêtres de France*). Z etnološkimi vprašanji se je Lebesgue sploh veliko bavil, zlasti kot beletrist.

V zvezi s študijem jezikov je njegovo literarno-kritično udejstvovanje. Njegovi tozadevni zapiski se odlikujejo po širokem poznavanju svetovnega slovstva in pronicavem doumevanju bistvenih potez in poetičkih vrlin. Veselje je gledati, kako siplje primere iz najrazličnejših slovstev kot iz

rokava, pa naj že govori o srednjeveških francoskih piscih, ki jih je par tudi kritično izdal, ali o portugalskih književnikih, o jugoslovanski folklori, o novogrški poeziji, o braziljanski književnosti ali o kakem angleškem, španskem, italijanskem, provensalskem, slovanskem ali bretonskem pisatelju. Poleg knjige o srbskih narodnih pesmih naj navedemo posebej še »La République portugaise (1913) in »La Grèce littéraire d'aujourd'hui (1906).

Iz tega intenzivnega zanimanja za svetovno slovstvo je črpal ta živahni duh tudi veliko pobude za lastno umetniško delo. Zato je pri njem iznajdljivost v kombiniranju znanih motivov večja kot pa lastna izvirna stvariteljskost. Če človek pregleduje naš dobro komentirani izbor po snovni plati, se mu literarne paralele kar vsiljujejo. To pa ne zmanjšuje notranje cene, ker se pozna povsod pečat njegove individualnosti. — Najrajši zajema snovi iz svojega vsakdanjega kmetiškega življenja in okolja in tu je tudi najboljši. Malokdo je s tako vnemo in pristnostjo podal lepoto in poezijo življenja na deželi, njega skrbi in težave, njega pomen za napredek človeštva v zvezi s hrepenenjem po višjem in daljnem. Himna o plugu, slika orača, zidarja, kovača, pesmi o škrjancu in domačih živalih, sanje o mlinu in čuvstvovanje o ženi pod cvetočo jablano, nekatere ljubavne in pesmi staršem so pravi biseri lirike (zlasti v zbirkah »Le Buisson Ardent« in »Servitudes«). To velja tudi o pripovednih in dramatskih spisih, ki z zanosom opisujejo življenje in borbe delovnih stanov njegove domačije, bodisi v sedanosti, bodisi v preteklosti (posebno »L'Ame du Destin«, »La Nuit Rouge«, »Tragédie du Grand Ferré«, »Beauvais à travers les Ages« in »Le mystère de Jeanne Hachette«). Poleg ljubezni do dela in grude mu je vdihnulo širše domoljubje tako v vezani kakor nevezani besedi lepih umotvorov: dve zbirki vojne lirike, drama »Seul« i. dr.; kažejo nam ga kot pacifista, a obenem iskrenega patriota. Rasni problem, ki je s tem v zvezi, je načel še v »Charbons du Foyer« in v romanu o Guelonu, čigar izdajstvo razlaga iz nedovoljene ljubezni in keltskega pokolenja, pa v dveh delih z ozadjem iz stare in nove Grčije. V par romanih se je preveč držal naturalistične teorije o dednosti in priličitvi ter nakopičil preveč tragičnih zablod, v nekaj dramah pa stoji čisto pod vplivom simbolizma in njegove koncepcije ljubezni in usode. Če dodamo še, da se je tudi na tem polju vdajal hiperkemičnim fantazijam in sociološkim utopijam, smo v glavnem orisali snovnost njegovega leposlovja, ki se dokaj enakomerno razdeli na liriško, dramatsko in pripovedniško obliko (malone po deset del na vsako). — Je pa Lebesgue predvsem lirik, kot pričajo mnoge, skoraj narodne popevke, lepe kot Bérangerjeve ali starofrancoske, in pa več dram v verzih. Za moj okus se mu tudi drame bolje prilegajo kot pa romani in novele, ki imajo često premalo dejanja in preveč na G. Sand spominjajoč, širokokontemplativen slog.

Nemirni Lebesgue ima odprto oko in srce za vse pojave sodobnega življenja. Je res videc, čigar

bistri um prodira v tajne sveta in preHITEVA moderna stremljenja; povsod pa išče Resnico, Lepoto in Ljubezen. Bistvo svojega značaja, v katerem je združeno veselje do dela z darom sanjarenja, je sam najbolje označil z nadpisom »Les Travaux et les Songes«. Kar ga pa dela še posebej prikupnega, je kljub vsej zasanjanosti in bujni domišljiji jasen pogled na realnost in prava življenjska umerjenost, ki odklanja vsak strankarski ali razredni fanatizem, in pa resnično plemstvo duše, ki ne pozna nikake zlobnosti. Odtod tudi njegove simpatije do malih in trpečih, ki so in ostanejo žrtve velikih, »uboge ovce, ki jih bodo vedno strigli« (str. 368). V tesnem stiku z grudo si je ohranil zdrav optimizem in vero v napredek človeštva po starem geslu: V delu je rešitev, ali kakor pravi on (str. 95):

»Mais je sais maintenant quelle est la loi du Sort: Lutter, lutter sans trêve; user tout son effort.« —

Dr. L. Sušnik.

GLEDALIŠČE.

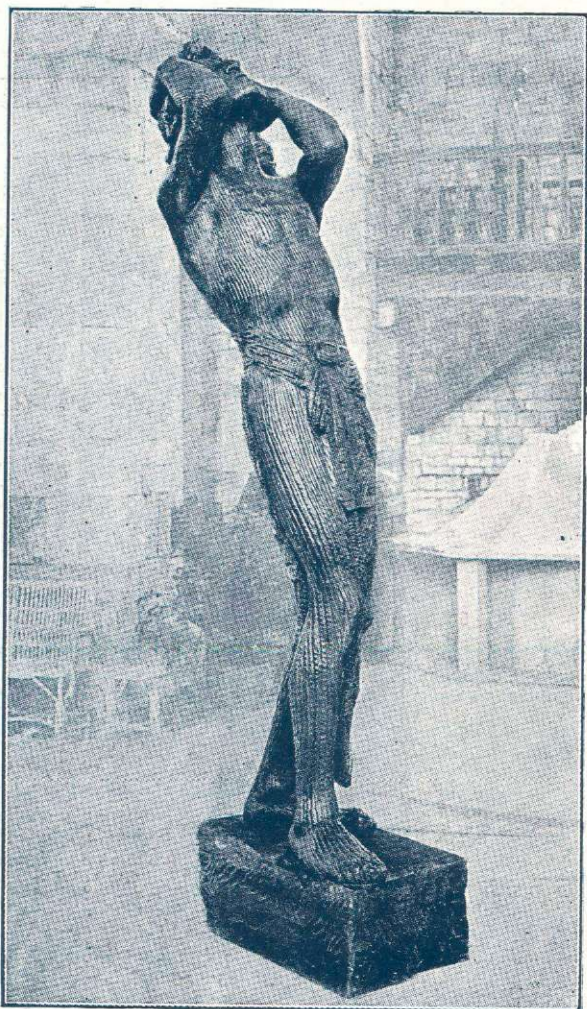
Drobtina k izgovarjavi na naših odrih.

Takoj po vojni se je uvedla po slovenskih gledališčih fonetična novotarija: izgovarjava končnega »-ev« za »-el«. Pravzaprav — novotarija je bila to samo za tiste, ki fonetičnega bogastva slovenskega jezika sploh poznali niso ali pa ga poznati niso hoteli. Širše občinstvo je sprejelo praktično in dosledno izvedbo tega principa dokaj hladnokrvno in brez posebnega odpora. Tudi šolniki, razen nekaj izjem, so se sprijaznili z njo in jo začeli uporabljati pri svojem pouku. Šele v zadnjem času so se dogodili v nekem dnevniku izpadi proti takemu »pačenju« slovenskega jezika. Na tako, zelo naivno podano mnenje se pač ni potrebno ozirati — toda ti izpadi so nam v dokaz, da je javna diskusija o problemih izgovarjave zelo potrebna. Ker le po nji bo mogoče osvetliti ta vprašanja od vseh strani, da bomo lahko sčasoma pristopili k organiziranju strokovnjaške enquete — ki bo avtoritativno določila smernice, po katerih se naj ravna gledališki praktik in tudi vsak lajik pri izvajanju literarnih umotvorov. Naglica sicer tudi tu ni koristna, toda toliko škode še vseeno ne more prinesti kot brezbrizen molk. Potrebo vsaj približne enotnosti v izgovarjavi pa bo priznal prav vsakdo, ki ima količkaj občutljiv sluh, ker se bo spomnil na Tantalove muke tistih ur, ki jih je prebil po naših gledališčih. Prav gotovo je to težnja — po formalnosti. Za umetnika — igralca — bo še vedno važnejše, da bo res umetnik kot pa da bo izgovarjal tako kot mu bo ukazovala norma. Toda, če muzikantom ne izzvene instrumenti v akorde, smo ogorčeni. Prav isto je pri melodiji besede, če pogrešamo pri nji sistema; če je vse le gola slučajnost, nas objame neugodno počutje. Zato je tako težak, skoroda nemogoč vsak nastop tujerodnega igralca na odrih drugih narodov. — Če pa že mora biti neka norma, katero podlago si naj vzamemo za kriterij? Tu se moramo najpreje sporazumeti s konstatacijo, ki jo lahko prištevamo med aksiome: grdega jezika, grdega dialekta^{*)} lingvistika sploh ne pozna! Ljudem je grdo samo tisto, kar jim je

nedomače, kar jim je neznan. Vzemi katerikoli dialekt, o katerem misli širše občinstvo, da je nesposoben, izražati vse fineše kulturnega jezika — in piši v njem literaturo in dekretiraj mu državno veljavnost — pa boš videl, če se ne bodo rodili v najkrajšem času poetje, ki ga bodo opevali kot najlepši jezik sveta. Napaka, ki velja za napako samo toliko časa, dokler se je ne poslužuje večji krog istega kulturnega ozemlja, ne more biti napaka. Zato »rovtarska« slovenščina ni in ne bo nikoli grda — zato v bistvu ne more biti napačna nobena artikulacija, ki je tipična samo za ta ali oni dialekt. »Lepo« — »grdo«, to sta dva pridevnika, s katerima fonetika ne more operirati, ker zanjo sploh ne eksistirata. O tem si naj bo vsakdo, ki se še namerava udeležiti diskusije ob priliki snovanja odrske izgovarjave, predvsem na jasnem. Vse večjo pažnjo pa je treba posvetiti higieničnemu momentu. Kot je znano, deli moderna znanost ustno duplino v tri ali tudi štiri artikulacijska polja. Mnogim pa ni znana nevarnost, v katero se podajo vsakikrat, kadar tvorijo glasove v zadnjem polju. Čim bliže je grlu, tem opasnejša lahko taka tvorba postane. (To ni golo fantaziranje, ampak od specialistov-zdravnikov opazovano dejstvo. Ni samo fonetična razlika, če tvorim recimo »h« guturalno ali pa na sredi trdega neba — pri tej se mi ni nikoli treba bati neugodnih posledic za svoj organ, pri oni pa.) In ker je za pevca, igralca, učitelja in govornika glasovni aparat največji zaklad, instrument, ki ga mora nad vse čuvati, ni neumestno in ne pretirano, staviti zahtevo: odrska izgovarjava naj se po možnosti izogne artikulacij, ki se tvorijo zadaj.

In končno še tretjo opombo. Ko govore pri nas o odrskem jeziku, mislijo ponajveč na nemški zgled. Vsakdo pa se ne zaveda, kaj ta nemški zgled pravzaprav je. Proces, po katerem so prišli Nemci do svojega književnega jezika, je bil jako dolgotrajen — in ko so ga končno imeli, je nastal nov proces — proces stvarjanja dialekta iz književnega jezika. (Rekli bi lahko: nastal je dialekt intelligence.) Pred približno petindvajsetimi leti pa je poskusil Theodor Siebs zabeležiti ta novi dialekt. (V knjigi, ki se sedaj imenuje: Deutsche Bühnenaussprache.) Ta knjiga torej ni noben zakonik — tako moraš govoriti —, ampak le nekakšen protokol, ki se še vedno na vsakoletnih sestankih izpopolnjuje. Le gledališče ga je prevzelo v zmyslu zakonika, ker je pač nastala z urejenimi gledališkimi razmerami tudi potreba po neki disciplini v izgovoru — radi enotnosti umetnine. Ker tudi pri nas že lahko govorimo o dialektu književne slovenščine, nam ni potrebno drugo, kot ta dialekt protokolirati. Če ga prevzame gledališče kot normo, je to potem njegova stvar. Glavno je, da se pristopi enkrat k potenciranejšemu delovanju. Ob tej priliki se bo pokazala najbrže potreba, peljati končni književni el preko končnega ev do končnega u (prišel, prišev, prišu), potreba po fonetični redukciji končnega infinitivnega i (prijahati — prijahat) in še marsikaj drugega, kar se v praksi že itak dogaja. Stane Melihar.

*) al je že niva kobiva

SL. 8. FR. BÍLEK, GROZA.

SL. 9. FR. BÍLEK, GLAS VEČNE DOMOVINE.

SL. 10. FR. BÍLEK, J. A. KOMENSKÝ.

SL. 11. FR. BÍLEK, SLEPCI.

SL. 12. FR. BILEK, DOPOLNJENO JE!

(IZ KRIŽEVEGA POTA V KOLÍNU.)

IZ DNEVNE KULTURE.

Sorško polje.

Zastraženo je s cerkvami
kot z božjimi rokami:
za žegen prosijo z mašami,
sejejo ga iz rokavov.

V dolgih posetvah ga sejejo,
žegen dela, žegen ljubezni.
Ljubezni: da fantje se grejejo.
Dela: da kolnejo trezni.

Pregelj je cerkve pobral in kletev;
Golar prebrskal je kmetovo setev,
Jenko posrkal je vso ljubezen —
o, in nanj sem jezen!

Tine.

Časovna psihoza.

1. Ljubezen do domovine — vir velikih
dejanj in trajnih uspehov... Gospodje!
Saj se da napisati pod ta naslov nekaj pametnih
misli. Naslov pa je vendar strašna baročna ne-
zrelost v izrazu.

2. Rozman je avtodidakt. To je hvala in graja.
Njegova Nova erotika je vendar prva svoje vrste
v nas, je simbol naše nesistematične miselne in
umetnostne rasti. Preveč smo civilizirani in pre-
široko. Ne moremo biti kulturni.

PREJELI SMO V OCENO.

Bibliografski zavod v Zagrebu je
začel izdajati **Francosko biblioteko**, zbirko
francoskih originalnih tekstov, opremljenih z
opazkami in uvodom za šole in privatni pouk.
Dosedaj so izšli v ti zbirki:

Zv. 2. La Fontaine: Basne (priredil
dr. J. Nagy).

Zv. 3. Scribe: Le verre d'eau (pri-
redil dr. Sl. Ježić).

Zv. 4. Merimée: Colomba (priredil dr.
J. Nagy).

Zv. 5. Molière: Les précieuses ri-
dicules (priredil dr. Sl. Ježić).

Zv. 6. Prerrault: Les contes de ma-
mère l'oise (priredil dr. Sl. Ježić).

Ivan Pregelj: **Zgodbe zdravnika Muz-
nika**. Zgodovinska povest. Izdala Goriška
Matica. Gorica, 1923.

Jos. Ribičič: **Kraljica palčkov**. V kra-
ljestvu palčkov II. del. Uglasbil M. Kogoj.
Lesoreze izdelal A. Černigoj. Goriško uči-
teljsko društvo, 1923.

France Bevk: **Rablji**. Opremil L. Špa-
capan. Narodna knjigarna, Gorica, 1923.

V. Rohrman: **Kmetijsko gospodarstvo** za
kmetijske šole in praktične kmetovalce. 3. na
novo predelana izdaja. Celje, 1923. Goričar &
Leskovšek.

Fr. Milčinski: **Mogočni prstan**. Narod-
na pravljica v 4 dejanjih. Splošna knjižnica
št. 12. Ljubljana, 1923. Zvezna knjigarna in
tiskarna.

Fr. Maselj-Podlimbarski: **Zbrani
spisi I**. Uredil Janko Šlebinger. (Vsebina:
Slike in črtice. — Gorski potoki. — Tovariš
Damjan.) Ljubljana, 1923. Tiskovna zadruga.

A. Schott O. S. B.: **Das Meßbuch der hl.
Kirche**. 25. izd. Herder & Co., 1923. Latinsko
in nemško z liturgičnimi razlagami. Popol-
noma predelan po menihih nadopatijske beuron-
ske na podlagi novega rimskega misala. V
zadnjih dveh izdajah so upoštevani tudi
prazniki sv. Družine, sv. nadangelov Miha-
ela in Rafaela in sv. Ireneja. Razen tega
votivna maša za širjenje vere in maša za
praznik evharističnega Srca Jezusovega.

Dr. Ant. Baumstark: **Vom geschicht-
lichen Werden der Liturgie**. 1.—5. izd. Her-
der & Co. Freiburg im Breisgau, 1923. — V
osnovi primerjalno zgodovinski pregled litur-
gije od prastarega nasprotja med domačo in
srenjsko pobožnostjo, od dediščine, ki jo je
cerkev prevzela od sinagoge in močnih kult-
nih vplivov helenističnega miljeja do novo-
dobne reforme in poenotenja rimskega ob-
reda. Na koncu zelo bogate pripombe, ki
čitatelju lahko služijo kot kazipot za natanč-
nejši študij.

Josef Kreitmaier S. J.: **Beuroner
Kunst**. Eine Ausdrucksform der christlichen
Mystik. 4. in 5. razširjena izdaja. Herder &
Co., Freiburg im Breisgau, 1923.

C. Kirch S. J.: **Enchiridion fontium histo-
riae ecclesiasticae antiquae**. 4. popr. in po-
množena izdaja. Za šolsko porabo. Herder &
Co., Freiburg im Breisgau, 1923. Kronološka
zbirka originalnih tekstov z latinsko prestavo,
počenši z naukom dvanajstih apostolov, pi-
sanim med 80. in 90. l. po Kr., do Pavla Dia-
cona, ki je pisal okoli 750 po Kr.

Izdanja Matice Hrvatske. Matica Hrvatska
izdala je svoja redovna izdanja za god. 1921.
u četiri knjige, i to: 1. Gjalski: Ljubav
lajtnanta Milića i druge pripovijesti,
sa piščevom autobiografijom, 2. Vilović:
Zagaljeni životi, novele; 3. Arnold:
Izabrane pjesme sa pjesnikovim živo-
topisom kao počasno izdanje prigodom 60 go-
dišnjice pjesnikova književnog rada, 4. La-
szovski: Gorski kotari i Vinodol,
dio državine knezova Frankopana i Zrinskih,
mjestopisne i povjesne crtice s ilustracijama.
Osim toga izdala je Matica i šest knjiga iz-
vanrednih izdanja, i to: 1. Shakespeare-
Bogdanović: Kralj Rikard III., tra-
gedija u pet činova s uvodom i komentarom;
2. Manojlović: Povijest Orienta,
knjiga I. od najstarijih vremena do u XI.
stoljeće prije Isusa, svezak I. 3. Divković:
Ruske narodne pripovijesti s ilu-
stracijama Ljube Babića. 4. Franjo Mar-
ković: Dom i svijet, drugo izdanje s
uvodom i komentarom dra. Milana Ogrizo-
vića. 5. Franjo Marković: peto izdanje
s uvodom i komentarom dra. Nikole Andrića.
6. Pasarić: Zbornik hrvatske ša-
le I. dio hrv. šaljive narodne priče i pjesme

(doštampava se). Svih deset gornjih knjiga dobivaju se u upravi Matice Hrvatske, zatim kod Matičinih povjerenika i u knjižarama.

Dr. K. Engliš: **Denar**. Poslovenil dr. A. Ogris. Splošna knjižnica, 14. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna in knjigarna. (Vsebina: I. Osnovni gospodarski pojmi: Menjava in nastanek denarja. — Vsebina denarne enote. Menjalna vrednost denarja. — Abstraktni zakoni o ceni. — Denarna teorija, ki sledi iz cenovne teorije. — Metodične pripomnje k cenovni in denarni teoriji. — Povzemek glavnih teoretičnih spoznatkov o denarju. — II. Konkretno denarne oblike: Denar z gmotno podlago. — Papirnati denar. — III. Denar v mednarodnem stiku: Mednarodna menjava. — Izravnava mednarodnih plačil. — Veljava in plačilna bilanca. — IV. Načrt denarne politike: Uvod. — Denarna enota. — Politika, ki se nanaša na kovinsko veljavo. — Politika, ki se nanaša na papirnato veljavo.)

Jaroslav Vrchlický: **Oporoka Lukovškega grajščaka**. Veseloigra v enem dejanju. Poslovenil dr. Fr. Bradač. Splošna knjižnica, 18. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna in knjigarna.

Prosper Mérimée: **Verne duše v vicah**. Prevel M. Pretnar. Splošna knjižnica, 17. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna in knjigarna.

Gradanska škola. (V lat. in cir.) Privremeni časopis Saveza udruženih nastavnika i nastavnica gradanskih škola u kraljevini SHS. Izdaje Savez udr. nast. grad. škola u Zagrebu. Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru.

Dr. Ljud. Pivko: **Proti Avstriji**. Carzано. 2. knj. Jablane med frontama. Založil klub dobrovoljcev v Mariboru, 1924.

Gajret, glasilo Gajreta, društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, Sarajevo, VIII. letnik.

Nova Evropa, knjiga IX. Br. 4. Branko Radičević.

Br. 5. Sudbanaših književnika. Med drugim Literatura Srbohrvata i Slovenaca kao celina (J. Kršić) našteva stučaje skupnih stremljenj v slovenski in srbohrvaški literarni zgodovini. Trdi, da četudi je slovenska moderna literatura pisana v jeziku, ki se razlikuje od srbohrvaškega, je vseeno izpostavljena istim vplivom in se razvija pod enakimi pogoji. Zato zaključuje, da je treba literaturo Slovencev in Srbohrvatov obravnavati kot enoten organizem.

Br. 6. Slava Franji Račkom! Likvidacija rečkog pitanja.

Br. 7. Bez državljanske svesti. — Devalvacija dinara.

August Ganther: **Heinerle mit dem Korb und andere Erzählungen**. Herder, Freiburg im Breisgau. Plodovit »Heimatkünstler« iz Schwarzwalda, pripovednik s svežo neposrednostjo; poljudna in toplovzgojna motiv-

nost. Bolj literaren kot neposredno naiven, sorodnejši P. Kellerju nego grčavemu Hansjakobu. Izvrstno berilo za naše šole, ki bi zaslužilo tudi delne presaditve v naš jezik in naše osredje.

Šolski oder. Pod tem naslovom je začelo UJU v Ljubljani izdajati zbirko, katere namen je prirejati dobre izvornike in prevode za mladino in nuditi dobro zbirko pesmi-deklamovank, dvogovorov in prizorčkov za šolske odre.

Zv. 1.: Jos. Korban: **Povodni mož**, igrice za mladino v treh dejanjih. — Fr. L.: **Božična pravljica**, otroška igra v treh slikah.

Zv. 2.: E. Tiran: **Čudne gosli**, pripovedka s petjem in plesom v treh dejanjih.

A. Medved: **Ali vino ali vodo?** Četverogovor zdržnika, pivca, pijanca in njegove žene.

Kinderfreude. Erzählungen für Kinder. Mit farbigen Bildern von Fritz Reiß. VII. Bändchen (Vier Erzählungen v. Helene Hausen), VIII. Bändchen (Die Zirkuskinder von Elisabeth Müller). Herder, Freiburg im Breisgau. Lične knjige iz otroško mladinske zbirke, ki je namenjena zlasti nemški ljudskošolski mladini. Vsebina je srednje dobro mladinsko literatstvo.

Ión Svensson: **Nonni**. Erlebnisse eines jungen Isländers, von ihm selbst erzählt. Mit 12 Bildern. Herder, Freiburg im Breisgau. Slovitega islandskega mladinskega pesnika avtobiografična zgodba s popotovanja, ki zares zasluži prilastek »najboljšega mladinskega spisa zadnjih let. Oprema knjige je vzorna.

Konrad Kümmel: a) **An Gottes Hand** IV. Osterbilder. Erzählungen für Jugend und Volk; b) **Des Lebens Flut**. Neue Erzählungen für Volk und Jugend. I. Herder, Freiburg im Breisgau. Kümmelove zbirke poučnih koledarskih povesti, ki zadevajo najbolj izrazito družabno zlo naših časov, so velika zakladnica dobrega in vzgojnega leposlovja. Z zbirko **Sonntagsstille** vsebujejo 18 močnih zvezkov. Berilo kot nalašč za duhovne vaje, dijaštvo in katoliške šolske zavode.

Revue Archa poroča v št. 8./9. XI. (1923) pod Echo slovinské tudi o Domu in svetu, o katerem pravi, da je po grafični strani prav dober in ima uredništvo v tem oziru srečno roko. Vse dosedanje številke (piše po 3.) delajo vtis dobrega okusa in svežosti; poročevalc izraža upanje, da se sedanjima urednikoma posreči definitivno premagati večletno občutno krizo.

Hrvatska prosvjeta, leto X. (1923), str. 583, v oceni »Slovenske moderne umetnosti« poroča B. Radica o Domu in svetu in poudarja pomen in značaj njegovega razvoja od l. 1914 dalje s prozornim namenom popraviti lansko Begovićevo zafrkacijo na račun našega lista v »Kritiki«.